

VELICÍ MUŽOVÉ ČESKÉ REFORMACE
SVAZEK I.

15 157 725

KONRAD WALDHAUSER

ŘEHOLNÍ KANOVNÍK SV. AUGUSTINA

PŘEDCHŮDCE M. JANA HUSA

— NAPSAL —

Th. Dr. FRANTIŠEK LOSKOT

PRAHA 1909. NÁKL. VOLNÉ MYŠLENKY

1 K 50 h.

□ KNIHOVNA VOLNÉ MYŠLENKY □

VELICÍ MUŽOVÉ ČESKÉ REFORMACE

SVAZEK I.

KONRAD WALDHAUSER

ŘEHOLNÍ KANOVNÍK SV. AUGUSTINA,

PŘEDCHŮDCE MISTRA JANA HUSA

————— NAPSAL —————

ThDr. FRANTIŠEK LOSKOT

PRAHA, 6. ČERVENCE 1909

Nákladem „VOLNÉ MYŠLENKY“ Král. Vinohrady, Korunní třída 6.

KONRAD WALDHAUSER

ŘEHOLNÍ KANOVÍK SV. AUGUSTINA,

PŘEDCHŮDCE MISTRA JANA HUSA

———— NAPSAL ————

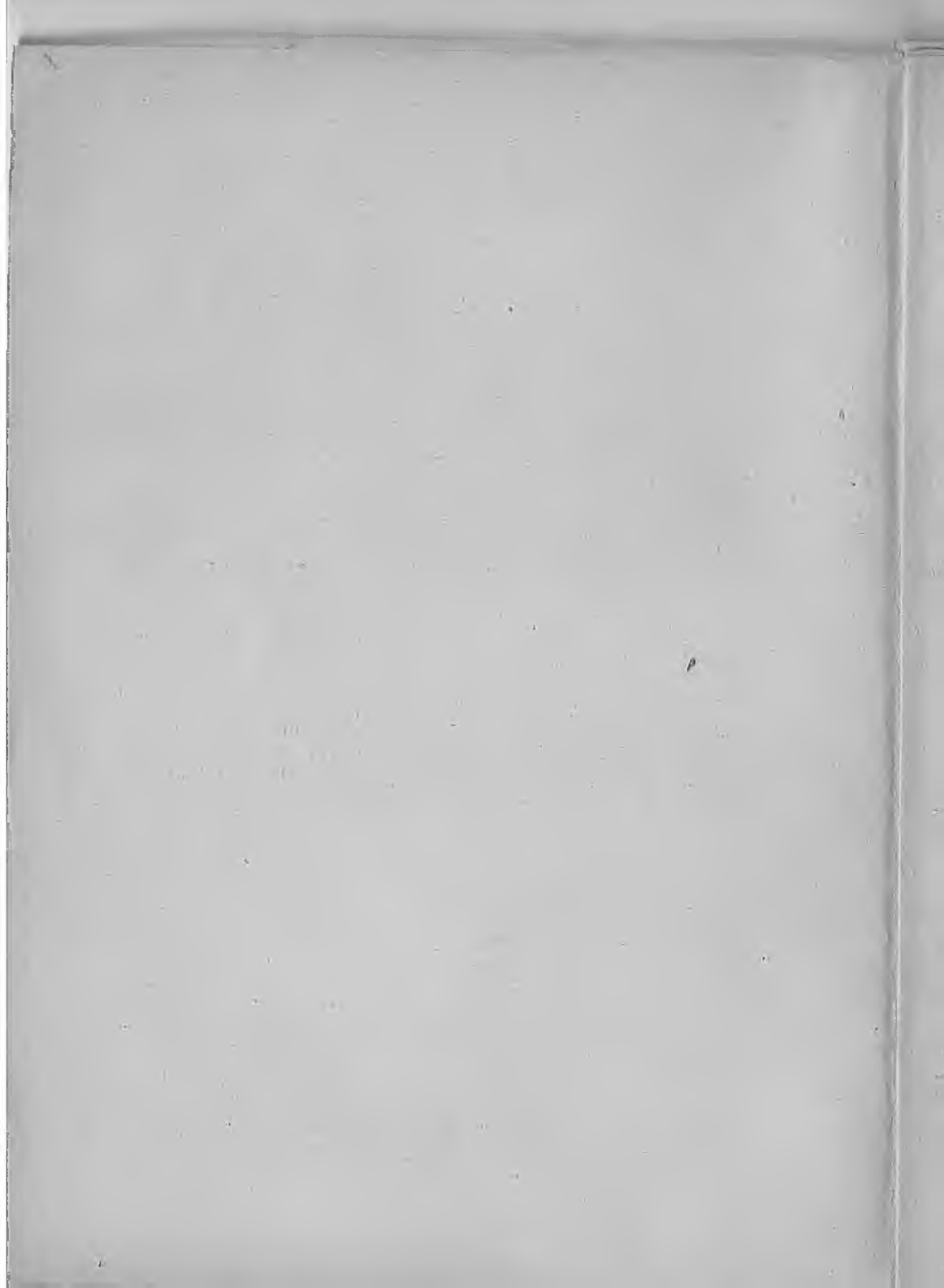
ThDr. FRANTIŠEK LOSKOT

Janal
9/9

V PRAZE 1909

NÁKLADEM VOLNÉ MYŠLENKY. — KNIHTISKÁRNA DYK A RYBA, PRAHA-VRŠOVICE.

Úvodní slovo vydavatelstva.

Podnikáme dílo jsouce přesvědčení, že se jím pokrokovému čtenářstvu českému zavděčíme. Česká sekce Volné Myšlenky považuje za svoji povinnost, a pravíme ihned, milou povinnost, přispěti k lepšímu a hlubšímu poznání husitství v nejširších vrstvách našeho národa.

Jest zajisté husitství nejslavnějším a nejvelikolepějším projevem českého ducha; jím projevila se osobitost tohoto ducha tak jako nikdy před tím a nikdy potom. Hnutí husitské vyrostlo z individuality českého národa, jak se vývojem dlouhým dob utvářela, z individuality, která mezi jiným se vyznačovala vzácnou opravdovostí v pojmání života, jenž měl realizovati krásný, ušlechtilý charakter; ideje pak, které hnutí ono vyvolaly, byly především idea vroucí zbožnosti bez povrchního obřadnictví, které pěstovala oficiální církve a které opravdovou zbožnost potlačovalo, dále idea volného uplatňování se v otázkách jakýchkoli, idea svobody, která nedovolovala Čechům zapomenouti, že kdysi nikdo z nich nebyl poddaným a parobkem, konečně pak idea demokracie a bratrství s horoucí láskou k vlastnímu jazyku i národu. Zápas za emancipaci náboženskou, sociální a národní — toť nejvlastnější obsah hnutí husitského, ať již se projevovalo jakkoli. Ideje, za něž bojovalo husitství, jsou tedy ideje zcela moderní, pouze výraz, skořápka jsou ještě středověké.

Lze říci, že husitství jest charakteristickou známkou českého ducha a českého člověka. Jakmile známka tato jednou se vyskytla, nepodařilo se ji z fysiognomie českého člověka setřítí nikdy více. A už se to také nepodaří!

Jest nutno, bychom si byli vědomi toho, jak ohromnou zásluhu o lidstvo a jeho kulturu získal si hnutím husitským český národ, třeba by jím byl vyčerpán síly své nesmírně. Jsme

hrdi, že český národ tenkrát přinesl zájmům lidstva a lid-
skosti tak skvělou oběť, že stal se takofka vyznavačem,
ba mučenníkem ideje volnosti, pokroku a humanity. V oce-
ňování husitství nezmáte náš názor straníků, sofistův a
fariseů, kteří v ssutinách chrámů a klášterů a v tom, co
neblahého provázelo husitství, chtějí pohřbiti jeho slávu.
Velmi dobře poukázal jistý francouzský spisovatel na to,
jestliže žádný porod neobejde se bez krve, jak by teprve
porod nejkrásnějšího děcka, ideje volnosti, rovnosti a bra-
trství, obešel se bez potoků krve! A pak, proč posílalo
papežství do Čech křížové výpravy! —

Člověk moderní, jehož srdce naplněno jest týmiž ide-
jemi, které i husitství sledovalo, vděčně vzpomíná onoho
velikého hnutí za uvolnění individua, které otřásalo Evro-
pou ve stol. XV., touží vědět, jak hnutí to v ovzduší
středověkém vyrůstalo, jak se rozvíjelo, mohutnělo, kte-
rými cestami se ubíralo. Touží seznati osoby, které ono
hnutí, jež dřímalo v povaze národa od staletí, vyvolaly
k životu a byly jeho vůdci, když zmohutnělo.

Nuže tedy, česká sekce Volné Myšlenky vytkla si za
úkol vznik a rozvoj českého hnutí reformačního vylíčiti
v řadě monografií, věnovaných životu a působení velikých
mužů české reformace, a tímto spisem počíná svůj zá-
měr realizovati.

Konrad Waldhauser jest sice Rakušan a Němec,
ale k české reformaci stojí v nejtěsnějším vztahu, neboť
jest jedním z jejích připravovatelů a buditelů.

Po Konradu Waldhauserovi budou následovati: Milič
z Kroměříže, Matěj z Janova, M. Jan Hus a
Jeronym Pražský, Jan Žižka z Trocnova a
Prokop Holý, M. Jan z Rokycan. Petrem Chel-
čickým, otcem Jednoty českých bratří, sbírku nesoucí
titul: Velicí mužové české reformace, ukončíme.

Chceme, aby spisy tyto byly ideovou průpravou k roku
1915, na který připadá 500. výročí upálení M. Jana Husa,
a kdy se v Praze sejde světový kongres Volné Myšlenky.

V Praze, 6. července 1909.

Vydavatelstvo.

Připomenutí spisovatelovo.

Spis tento jest určen pro široké vrstvy našeho národa. v nichž má šířiti hlubší a všestrannější poznání počátků hnutí husitského. Tento účel díla vyžádal si také přiměřené, populární zpracování. Následkem toho pomíjím věci, které zajímají mohou pouze odborníky, citáty ze spisů cizojazyčných a zvláště také partie z děl Waldhauserových uvádím nikoli v textu původním. nýbrž v českém překladě, a k historickému líčení na některých místech připojuji úvahy, abych právě prostějšimu čtenáři usnadnil vyvození důsledků z různých faktů historických atd.

Dílko je pracováno na základě pramenů, pokud mi bylo možno v knihovnách Pražských i jiných do nich nahlédnouti, neb si vyžádati jich zapůjčení do Prahy. Také jsem ovšem měl bedlivé zření k příslušné literatuře. Lituji, že Dodatky ke korespondenci Waldhauserově, k tisku připravené L. Klicmanem, dosud vydány nebyly, tak že jsem se spokojiti musil tím, co badatel tento sdělil ve Věstníku České Akademie, roč. II., 1893. Pokud se týče Kázání postních (Quadragesimale), ani jsem se neodhodlal požádati za jich půjčení do Prahy. zvěděv již dříve z kruhů odborných o neochotě správy bibliotheky, v níž dílo se chová.

Povinný dík vzdávám P. T. správám, případně pp. úředníkům knihoven universitní, musejní a kapitulní v Praze, studijní v Olomouci, c. k. dv. bibl. ve Vídni, klášterních knihoven v Kotvici a Melku za všecku laskavost při práci této mi prokázanou.

Vřelý dík můj patří i Volné Myšlence, která se podjala vydání tohoto díla.

Na Královských Vinohradech dne 6. července 1909.

F. L.

Moje drahá ženo,

byla jsi tak dobrá a spolu statečná, že Jsi mi podala ruku k společné pouti životem, od něhož jsme nemohli se nadíti růží, ale spíše trní a těžkých zápasů. Dovol, abych Ti při této příležitosti, vydávaje svého WALDHAUSERA, řekl před celým světem, jak jsem Ti vděčen a jak Tě miluji. Jako důkaz toho připsuji Ti tuto knížku.

Tvůj

F. L.

I.

DOBA KARLOVA.

Zevnější lesk církve.

Jestliže chceme líčiti život a působení Konrada Waldhausera, prvního z předchůdců Husových, jest třeba, abychom se trochu rozhlédli po době, ve které působil.

Byla to doba Karlova, která v oboru myšlenkovém a kulturním znamená vyvrcholení středověku v Čechách. Zároveň však setkáváme se se zjevy, které poukazují již k době budoucí, charakterisované vzrůstáním se hnutí reformačního.

Ostatně jest velmi nesnadno ve stručných rysech podati věrnou a vyčerpávající charakteristiku doby Karlovy. Tato doba bývá mezi jiným vyhlašována za zlatý věk české církve. Jestliže zdar a prospěch církve se hledá v zevnějším rozkvětu a množství i lesku jejích ústavů, pak tvrzení ono jest zcela správné. Nesmíme však zapomenouti na příkrý rozpor mezi oním zevním rozmachem církve a mravním úpadkem, ba schátralostí společnosti křesťanské, která v oné době dosahuje úžasného stupně nejen v Čechách, nýbrž i jinde. Zdá se, jakoby lidstvo bylo se znavilo stálým úsilím o dostižení ideálů, které mu za cíl postavilo křesťanství se svojí askesí přemrštěnou a nepřirozenou. Po dobách sebezapírání bylo mu potřebou vybouřiti se v rozkoších a požitcích.

Na jedné straně spatřiti lze úsilovnou snahu doplniti nebo obnoviti a utužiti organisaci a kázeň církevní. Krá-

lovství české má s dostatek chrámů,¹⁾ opatřených potřebami bohoslužebnými, zvláště rouchy a knihami, někdy nádherně zdobenými, velmi skvěle; ku chrámům starým přistupují nové, nádherné, nadání chrámů rostou i co do počtu i co do výše. Náleží takofka k dobrému tonu, aby šlechtická neb měšťanská rodina vystavěla kapli, oltář, nebo založila fundaci. To se také v některých případech ukládá za pokání od úřadů církevních. Jest tu veliký počet duchovenstva osadního, jež majíc povinnosti poskrovnu, už v této okolnosti má podnět ku pěstování nepřístupnosti nejrozmanitějších. Vedle kněžstva světského přebývá v Čechách znamenité množství osob řeholních obojího pohlaví založení staršího i novějšího v klášteřích nadaných obyčejně znamenitě.²⁾ Bohoslužby zvláště ve chrámech přednějších jsou konány velmi slavně; opatům klášterů dostává se hojně práva užívati odznaků biskupských.³⁾ Ve chrámě metropolitním u sv. Víta zpěv žalmů takofka ani neustává.⁴⁾ V nádheře svých bohoslužeb má církev velice vydatný prostředek, aby lidu mohla názorně předvésti před zraký svoji slávu, kterou jí propůjčila přízeň doby, štědrost společnosti dosud nedosti hluboce civilisované, které se jevila církev jako bezpečná a jediná vůdkyně ke spáse. Dnes stěží si představíme, jak všeobecná a živá byla úcta svatých a jejich ostatků, které s fanatismem se sbíraly a kupovaly,⁵⁾ s jakou touhou byly vyžadovány odpustky pro

¹⁾ Far bylo v Čechách koncem stol. XIV. 2180. Srv. J. Kalousek, Výklad k historické mapě Čech, II. vydání.

²⁾ Klášterů různých řádů bylo v Čechách tehdy více než půl druhého sta. V Čechách byli zastoupeni benediktini, praemonstráti, johanité, cisterciáci, (templáři zrušení 1311), němečtí rytíři, křižovníci, dominikáni, františkáni, klarisky, cyriaci, augustiniáni řeholníci, augustiniáni poustevníci, magdalenitky, kartouzi, karmelitě, coelestini, servité, pavláni.

³⁾ Vidíme v tom zevnější znamení zesvětštění života řeholního. Čím více se tento uchyluje od ideí vytyčených zakladateli řádů, tím více snaží se blýskati se cetkami.

⁴⁾ Karel IV. vedle četného sboru hlavních kanovníků založil ještě sbor kanovníků menších tak zv. mansionářů, kteří v kůru panny Marie měli pěti hodinky mariánské. Tento sbor čítal 24 členy. Říkaly se tedy u sv. Víta dvojí hodinky denně. Mansionáři zanikl v husitských válkách.

⁵⁾ V tom předcházeli svým příkladem sám Karel IV., jenž na různých místech světa sebral ohromné množství nejrůznějších ostatků, pravých i nepravých, a dopravil je do Prahy ku sv. Vítu nebo na Karlův Týn. Vyjmenujeme alespoň některé ostatky, které v oné době pro Čechy

chrámy zvláště poutní a klášterní.⁶⁾ nebo honosící se znamenitými ostatky, i také od jednotlivců obyčejně vynikajících a bohatých, především pro okamžik smrti.⁷⁾ Pouti rovněž se podnikaly velmi často na místa památná v království, a někdy i za hranice království daleko,⁸⁾ buď z vlastního rozhodnutí nebo za pokání. Církev má v oné době školství zcela ve svých rukou: má školy kapitolní, farní i klášterní vedle university právě založené a sloužící jako ústav duchovní především prospěchům církve, což třeba vytknouti s náležitým důrazem. Církev je chráněna a favorisována státem, jež cele proniká a v jehož správě

byly získány: Závoj panny Marie, dále část závoje p. Marie, v němž tato ve chvíli utrpení Kristova stála pod křížem. Vlasy p. Marie s mlékem jejím. Část oné svíce, při níž zemřela p. Maria a část palmy, která byla nesená před marami při jejím pohřbu. Částka z košile p. Marie a jiné částky z jejího šatu, pásu a sukně. Věci z místa, kde skonala p. Maria a z jejího hrobu. — Kámen veliký, na němž byl Kristus od ďábla pokoušen, částka z těla Lazara, bratra Magdalenina, noha celá kteréhosi světce s koží a masem, část z hole Aronovy, která rozkvetla, prapor sv. Jiří, hlava jednoho z nevinátek betlemských, přední část hlavy krále Baltazara, jiný pás p. Marie, náprsník p. Marie, část provazu, kterým Kristus byl spoután atd. Kdo by blíže bohatství ostatkové království českého poznati chtěl, nechť nahlédne do spisu děkana kapitoly pražské Tomáše Pešíny Phosphorus septicornis, dle něhož jsme i my některé ostatky právě vyjmenovali (srv. str. 412, 424, 437, 471 atd.).

⁶⁾ Jak jistý kronikář, katolík, píše, „oplývaly tenkrát Čechy odpustky, neboť nebylo v Čechách kláštera, jenž by se byl netěšil z odpustků papežských“. Odpustky měly přivábiti lid ke chrámu, klášteru. Za kterým účelem? Odpověď dává tentýž kronikář řka: „Tenkrát lakota kněží velmi se rozmnožovala. Tehdy velicí hříšníci lehce docházeli rozhřešení za peníze. Tenkrát toliko peněžitě pokání bylo ukládáno, pročež loupežníci, zloději, vražedníci a tajní velicí hříšníci náchylnějšími ku hříchu se stávali, tehdy čest kněží a moc církve počala býti uváděna v lehkost.“ (Tomek, Dějepis města Prahy III. s. 241.) Věru, neblahý vliv odpustků na mravnost nelze lépe vyjádřiti nežli slovy právě uvedenými.

⁷⁾ V Aktech Klementa VI. a Innocence VI. nalézáme několik set lidí, kteří si vyžádali plnomocné odpustky pro okamžik smrti. Byli to ovšem lidé zámožní, urození, vysoce postavení jako: praeláti, opati, členové rodů šlechtických, panských a městských, kteří mohli zaplatiti. Chudším bylo umírati bez odpustků.

⁸⁾ K charakteristice tehdejších poutí budiž uvedena otázka z Případů svědomí (Causa conscientiae, pražská univ. knih. X. A. 25) list 13: Má-li se zrazovati od pouti ten, kdo ji podniká o své újmě a má-li peníze, jež by stála pout, dáti chudým nebo církvi, zvláště má-li pouť konati v postě, poněvadž zřídka kdo se při ní postí, a mnozí pijíce mnoho vína a nejsouce zvyklí umírají? Případy svědomí složil M. Štěpán, gen. vikář pražský.

se účastní prostřednictvím vynikajících lidí církevních.⁹⁾ Může se říci, že velická část společnosti je přesvědčena, že stát je tu vlastně k vůli církvi. Jestliže se tenkrát říkalo: filosofie jest služkou bohosloví, mohlo se stejným právem říci: stát je sluhou církve. Takové poměry už se v Čechách nevrátily nikdy více.

Opravdu, jsme ve zlatém věku církve v Čechách.

Mravní porušenost společnosti křesťanské.

Na druhé straně však jeví se značná porušenost mravní, která zachvátila kruhy laické i kněžské a řeholní, tyto poslednější křiklavěji nežli první. Kanonické předpisy o obsazování beneficií porušují se nejvíce právě se strany samotné autority církevní praxí stále hlouběji kořeny zapouštějící, dle níž nejvyšší autorita církevní sama obsazuje četná místa a úřady církevní bez jakéhokoliv zřetele na intelektuální a morální způsobilost uchazečů,¹⁰⁾ jen když úplatkem rozhojnili příjmy papežské komory, tak že lze mluvit o obchodu s církevními beneficiemi i úřady, což ale mělo za následek děsné uvolnění kázně v duchovenstvu; residence zhusta se nezachovává, diecesní úřady jsou nuceny často důrazně příkazovati nepřítomným farářům, aby se vrátili do své farnosti,¹¹⁾ povinnosti, jež ukládá správa

⁹⁾ Vzpomeňme jen, jakou úlohu hrál na dvoře Karla IV. arcibiskup Arnošt, po něm Jan Očko z Vlašimě, biskup Jan ze Středy a vůbec duchovenstvo. Je sofistické, jestliže církev odpovědnost za některé, jí méně příjemné věci, jako za upalování kacířů, svaluje na bedra státu. Jest to sofistické proto, že stát tehdy byl pouhým vykonavatelem vůle církve, i když třeba některý panovník s některým papežem vedl boj. Jestliže s jednáním státu, na př. s upalováním kacířů, církev nesouhlasila, proč nepoučila stát o jiném? Ale ovšem, to jí nebylo možno, neboť církevní spisovatelé sami postavili thesi o upalování kacířů.

¹⁰⁾ Viz Akta Klementa VI. a Innocence VI. na četných místech. Držitelé beneficií propůjčených přímo od papeže odváděli papežskému úřadu finančnímu, t. zv. apoštolské komoře, za propůjčení beneficií různé platy, které spolu s jinými papežskými důchody vybírali zvláštní výběrčí, zvaní kollektori.

¹¹⁾ Ferdinand Tadra, Kancelář Arnoštova, s. 32: někteří faráři... stád svých opatrování zanedbávající, nestydí se správě oveček svých po způsobu nájemníka se vyhýbatí a hledající svůj vlastní prospěch... když důchody svých kostelů vybírali, nic o stádce své se nestarají... a beze studu světem se toulají mravy rozpustilými se vyznačujícíe.

duchovní, zvláště kázání, se zanedbávají. Četné faráře charakterisuje lenost a požitkářství.¹²⁾ Coelibát zdá se býti uložen proto, aby se přestupoval bez míry a beze studu. Značná část coelibátníků je oddána neřestem neslýchaným, jejichž líčení naplňuje nás hrůzou.¹³⁾

¹²⁾ Waldhauser praví v Postille: Nejchťjší studovati ale neustále lenošiti . . , ač by studovati měli, aby mohli ovečkám svým pastvou učení posloužiti. . . říkají druh ke druhu povzbuzující se navzájem: pojďte, vezměme víno a pivo a naplňme se do obžerství, a jako jsme se měli dnes, tak se budeme mít i zítra a mnohem lépe.

¹³⁾ Statuta čili konstituce provinciálního sněmu pražského z r. 1349 praví v odstavci 28. o životě a počestnosti duchovních: s bolestí sdělujeme, že život mnohých duchovních jest velmi pokárání hodný, neboť příkladem svým záhubným nepovznášejí, ale spíše kazí mravy laiků. Ve čl. pak 29. o spolubydlení duchovních a ženských čteme: mnozí . . . duchovní, své spásy a svého povolání nepamětliví, netoliko pokušením přemožení tělesným chťícům povolují, nýbrž i pokušení předcházejí, ani, aby nadarmo nebyli pokoušeni, v domech svých nebo sousedních chovají si smilné ženy ku hříchu připravené. — Bylo pak v té době značné množství kněžských dětí v Čechách. Mnozí synové duchovních sami pak vstupovali opět do duchovního stavu, zamlčující svůj původ, i byli potom nuceni žádati, aby jim nedostatek zplodění ze řádného manželství byl prominut. — Nemravnost dosahovala takového stupně, že se vyskytují faráři, kteří do svých far sezvávali veřejné nevěstky k hodům, jichž se účastnili jiní kněží a řeholníci. I tance adamiťské se na farářích provozovaly. Jeden z pražských farářů docela držel veřejný hamejs s několika nevěstkami, při hře býval obehrán někdy o všechen oděv a vracival se domů nahý. Jeho kaplan se zvoníkem ovšem ho vymlouvali, že prý sám nevěstky nechová, ale žena, která měla od něho dům pronajatý. Více o tom u Tomka, Dějepis města Prahy, III., str. 243 a násl. — Výmluvný obrázek ze života na farářích podávají také Akta Klementa VI., str. 412: Na faře ve Šlapanicích byl místofarářem jakýsi Jan a kaplanem Jan z Domažlic, který byl kdysi augustiniánem, ale ze řádu vystoupil. Konečně se o tom dověděl bratr farářův Pecold. Bývalý mnich musil opustiti faru, ale za to farské obyvatele pomlouval. Pecold dal ho požádati několika osadníky, aby mlčel. Ale vypuzený kaplan o slavnosti trojice boží, právě když místofarář u oltáře sloužil mši, vystoupil na kazatelnu a odtud ohlašoval lidem, že místofarář i Pecold jsou krvesmilníci, že oba s dívkou, kterou u sebe na faře měli, pohlavně obcovali, že dívka měla dítě, ale to že zabila atd. Když o tom ona dívka po návratu z kostela Pecoldovi s pláčem vypravovala, tento vzal meč a vyhledav bývalého kaplana v kterémsi domě za stolem, vrhl se naň, i nastala bitka, neboť kaplan se bránil nožem a smrtelně poranil místofaráře, jenž přiběhl ale úplně beze zbraně na pomoc bratrovi. Na to kaplan prchl do sklepa kteréhosi domu; oba bratři za ním. Když mu množství ran zasadili, řekl Pecold: odejděme, již dosti dostal, šetřme ho na životě. I odešli, ale na zpáteční cestě zemřel místofarář na ránu zasazenou mu kaplanem.

O morálním stavu některých klášterů máme obrázky ještě křiklavější. Waldhauser je předvádí jako pelechy vši zvrhlosti, v nichž asi s takovou pravděpodobností lze dosíci spásy jako na puklé lodiici přepravit se přes Dunaj. Kázání mnichů, ale i jiných, mají vlastnost, že se nestaví nečestí dosti rázně na odpor. Kazatel nechce posluchače rozhněvati a popuditi proti sobě a svému klášteru nebo faře. Svojí shovívavostí a vlichocováním se posluchačům vyplácí si kazatelé jejich sympathie a jejich dary. Lid je pověřčivý a blouznivý a kázání vycházejí vstříc jeho zálibě líčením zázraků nejpodivnějších, které už i samým těm lidem středověkým, byli-li rozumnějšími, se zdály „nemogućnými“.¹⁴⁾

Nejvyšší správa církve, aby mohla krýti ohromná vydání spojená s udržováním nákladného dvora a s uplatňováním politické moci papežů, shání nejrůznějšími prostředky peníze; zdá se, že stránka finanční působí papežskému dvoru mnohem více starostí nežli činnost apoštolská a výchovná, směřující ku mravnímu zušlechťení lidstva. Ve XIV. století domácí v Čechách přísloví, které bez ostychu a nikoli bez ironie zaznamenal ve své Kronice Zbraslavské opat Petr Žitavský: dvůr římský nepase ovec bez vlny.¹⁵⁾ A Waldhauser, veda v Římě r. 1369 spor s mnichy sobě nepřátelskými, píše odtud svým přátelům do Čech: shánějte peníze, kolik před bohem spravedlivě můžete, neboť bez nich nelze u římské kurie spravedlnosti a pravdy obhájití.¹⁶⁾ Při propůjčení beneficií a důstojností vyžadují se papežem od hodnostářů církevních poplatky častěji velmi

¹⁴⁾ Ve zmíněných již Případech svědomí na l. 15. čteme: Jest otázka, zda životopisy svatých, jak se čtou v pašionálech a legendách, jsou schváleny, tak že by se mohly bezpečně kázati lidu vůbec, zvláště však jest otázka vztahující se k utrpení sv. Markety, o níž se vypravuje, že ji ďábel v podobě draka pohltí a že ďábel čili drak pukl a jiný ďábel že vržen na zemi, pošlapán a k otázkám Marketiným odpovědi dával; co souditi o ostatních nemožných věcech obsažených v jejím utrpení? Rovněž co souditi o sv. Jiří, jenž prý draka či ďábla ve způsobě draka kopím probodl a pak ho upálil? Rovněž o sv. Maternovi, jenž prý byl třikrát z mrtvých vzkřísen? . . . Podobně pokud se týče životopisů otců (církevních), o nichž se věci nemožné vypravují? Atd.

¹⁵⁾ Prameny českých dějin IV., str. 300.

¹⁶⁾ Lad. Klicman, Zpráva o cestě po knihovnách v Rakousku a Německu, Věstník Č. Akademie, 1893, str. 67.

značné, jejichž splacení působí jim někdy veliké obtíže a rozpaky.¹⁷⁾

Jestliže popatříme na lid, shledáme u něho pověry dosti; pověrou nejrozmanitějšího druhu je prosycen veškerý život tehdejšího lidstva a jistě velmi značná jeho část dívá se na úkony bohoslužebné, na svátosti i na to, co se při nich mluví, jako na prostředky kouzelné. Pověra plnila nivy, pastviska, chlévy i domy; ale čarovalo se i ve chrámech. Některé pověry církev nepřímo sama podporovala.¹⁸⁾

Necudnost rozšířena byla nejen v městech, nýbrž i na venkově a nejen mezi dospělými, nýbrž i mezi lidmi mladšími; pastorální příručka M. Štěpána, generálního vikáře pražského, mluví o docela mladých smilnících. Velmi zhusta, jak praví právě jmenovaný generální vikář, užívalo se čar ku přivození impotence mužovy při pohlavním obcování, což vykonávaly babky.¹⁹⁾

Manželství rovněž se nám nejeví v té ryzosti a neporušenosti, jak bychom očekávali v době zlatého věku české církve. Při uzavírání manželství často se přihází, že rodiče dají někomu dceru za manželku, ale potom, když muž žádá věno od přátel třeba po několika letech, tito nechtějíc mu dát věno, berou mu manželku, a někdy také muž k vůli věnu vypudí manželku. Také se stává, že lidé z cizího kraje přišedše a jsouce již ženati, často podvádějí ženy, říkajíce, že jsou svobodní, a vstupují s nimi v manželství.²⁰⁾

¹⁷⁾ U arcibiskupa pražského vzrostla taxa za ustanovení na ohromnou sumu 2800 zl. Neplach, opat opatovický, zaplatil r. 1348 500 zl.; opat mílevský Mikuláš 233 $\frac{1}{2}$ zl.; opat tepelský Eringus 260 zl. atd. Viz Tadra, Kulturní styky Čech s cizinou, str. 75.

¹⁸⁾ Užívalo se zařikávání proti bolestem hlavy, zubů, očí, krvotoku. Při porodech se psalo noží a meči na prahu, pálily se vlasy a nehty. Rodičky byly obkládány skříňkami s ostatky svatých. Psalo se proti horečce a bolení zubů na jablko, na oplatce, na olovo, na vavřínu. Zařikání konala se nad koňmi, aby neměli „červů“. Obračením listů žaltáře usilovali mnozí vypátrati zloděje. Pastýři znali zařikání, aby šelmy (vlk, medvěd) neuškodily stádům. Při evangeliu psávalo se na zemi: „bláto učinil Pán ze sliny“. — Oči churavé skrápěly se vodou zbylou ode mše, protíraly se korporálem, pallou, albou neb jinou částí ornátu kněžského. Tuto pověru považoval Mistr Štěpán, autor případů svědomí, za dovolenou.

¹⁹⁾ V případech svědomí l. 26. čteme: Zdali se může někomu učitovati od ženských, aby při pohlavním aktu se stal impotentním a jak se to může dít? Odpověď: Jest to možné, neboť denně o tom slyším na církevním soudě, ale jak se to děje, vědí babky.

²⁰⁾ Případy svědomí l. 9. a 10.

Vraždy nejsou nikterak zjevem řídkým a nevzbuzují takovou hrůzu jako nyní.

Šlechta bývá hrubá a surová; její chování charakterizuje Arnošt výmluvným slovem: tyranství šelem.²¹⁾ Vyskytují se případy ztýrání a zabití kněze od šlechticů i jiných.²²⁾

K tomu počínají se družiti stále ostřejší protivy sociální. Lid selský upadá v porobu vždy tužší. Už se vyskytují snahy přikovati ho k půdě a nedopřáti mu volného se stěhování. Ovšem lid tento nezapomněl ještě, co mu vyprávěly kroniky i starobylé zkazky, že býval kdysi svoboden, a proto přítomná doba úpadku vyvolávala v něm nespokojenost vždy větší.²³⁾

Také se třenicemi národnostními se už setkáváme, a to nejprve ve městech, potom v klášteřích, kde někteří opatové odmítají přijímati české novice proti jasným stanovením listin základacích,²⁴⁾ a konečně na universitě, kde utlačený český živel se brzo přihlásí o vrácení práv, která mu ná-

²¹⁾ Statuta provinciální čl. 17. o zámeckých kaplanech.

²²⁾ Akta Klementa VI. č. 861. Pan Smil z Bitova, rozhněvav se na faráře jaroměřického, jenž ho urazil, dal ho v pytlí uzavřeného utopiti. O jiných případech zabiti kněze čteme v Kanceláři Arnoštově (s. 28, 102). Jinde opět se dočítáme o zranění kněze. Farář tučapský na př. byl ztýrán a zraněn v samém kostele (Kancelář Arn. s. 99). Zmiňujeme se o těchto případech proto, že mnozí se domnívají a hlásají, že lid byl v době Karlově kněžstvu tak oddán, že je vůbec nemyslitelné, aby naň ruce vztáhl.

²³⁾ Tomáš ze Štítného píše: Ježto pak páni nechťie od sebe púšťeti lidí, a nejmaje k nimí jedné viny, než žež je bohat aneb bezdětek, aneb chťie za tím koláči, ovšem jsú před bohem křiví. Veť svobodníť jsú lidé; jestliť páně dědina, člověkť jest boží. Pročby svého dobrého a svých díetek neprovině chudý člověk nehledal kdež moha? (Palacký, Dějiny VI., s. 176).

²⁴⁾ Platí to hlavně o klášteřích cisterciáckých, kde němečtí mnichové měli převahu. Čechové však stěžovali si u arcibiskupa Arnošta a císaře Karla, jenž zvláštním listem zakročil u generálního opata cisterciáckého o nápravu. (Palacký, Formelbücher I., 361.) Také na Strahově vznikly z národnostních příčin spory o osobu opata, ani jedni chtěli Němce, jiní však Čecha. Proto, když r. 1333 biskup pražský Jan z Dražic založil augustiniánský klášter v Roudnici, ustanovil, aby do konventu byli přijímáni pouze rodilí — po otci i matce — Čechové, čehož cílem bylo zachování míru a svornosti v klášteře: „neboť jakož prý dvě protivy v jednom tvorů nemohou sloučeny býti, tak nemohou dvě rozdílné národnosti v jednom klášteře vedle sebe zůstávati.“ K takovému poznání vedly biskupa jistě zkušenosti nabyté o klášteřích českých. (Tadra, Styky s. 333.)

ležejí. V Praze pociťuje se citelný nedostatek českých kázání, což vede konečně k založení kaple Neviňátek čili beřlémské, která má sloužiti výhradně českým kázáním.

Vyskytují se však i úchyvky ve víře. Země česká zvláště na jihu není bez bludařů. Benedikt XII. propůjčuje (r. 1340) všem, kdož by vytáhli proti jihočeským kacířům, tytéž odpustky jako účastníkům jiných křížáckých výprav.²⁵⁾ Toto kacířstvo jihočeské nepodaří se však nikdy vymýtití docela a jeho tradice protihierarchické a protipapežské přejme později jihočeské husitství.²⁶⁾

A tak tedy už v době, kdy Arnošt usiluje o uplatnění zásad kanonického práva v Čechách, stahují se v dále na obloze mračna vždy hrozivěji a hrozivěji, oko vidí, jak bouře se blíží vždy více, znenáhla síce, ale neodvratně, až pak blesky svými promění ve trosky budovu, která se zdála tak skvělou a velíkopou.

Zrvot český v polovici stol. XIV. stojí tedy ve znamení blížící se krise.⁴

Český lid povstane a ukáže se přísným soudcem církve, která pro důchody a výsady, pro zevnější lesk, pro slávu světskou zapomněla na své poslání nejvládnější. Hněv českého lidu ztroskotá to, na čem si zakládala církev zesvětštělá.

Arnošt z Pardubic pokusil se odvrátiti zhoubu; poda-

²⁵⁾ Srv. Josef Emler, Regesta IV. s. 302.

²⁶⁾ O postupu křesťanství v Čechách velmi mnozí mají správného ponětí. Představují si pokřesťanění Čechů jako věc velmi jednoduchou, tak jakoby se byla uskutečnila za krátkou poměrně dobu od příchodu prvých věrozvěstů. Příčinou toho omylu jest hlavně ne dosti hluboké vniknutí do českých dějin. Jiní však sledují cíle strannické; chtějí ukázati lidem naší doby, že mají v dávných předcích příklad ochotného, vroucího a hlubokého přijetí křesťanství. Proto tedy jsou takofka nuceni mlčet o odchylkách od víry a povrchním jejím chápání u našich starodávných předků. Pokřesťanění, máme-li na zřeteli především jeho hloubku, postupovalo velmi zvolna. Pohanští Čechové přijímající křesťanství dívali se na ně dlouho ještě jako na něco kouzelného a na kněze jako na kouzelníky, čaroděje, jako byli pohanští žrecové. Svátosti, výňatky z Písem byly jim prostředky kouzelnými. Trvalo dlouho, nežli se povznegli ku správnějšímu pojmání nového náboženství. Pokřesťanění — toť kulturní převrat a ten se nestal náhle. Kromě toho část národa zůstávala po staletí, ještě ve století XIII., věrna svým modlám. Ve XIV. století vnikly do Čech názory odchylné od oficiálního křesťanství a nalezly zvláště v jižních končinách země hojně přívrženců, pročež zavedena byla do Čech inkvizice. Ti, kdo v Čechách se lišili naukou od katolické církve, splynuli později namnoze s husitstvím.

řilo se mu však pouze ji oddáliti, přes veškero nadání i úsilí a dobrou vůli, která mu dává slávu největšího pražského arcibiskupa a která o něm Arnoštu Denišovi vaukla do péra tato slova: Kdyby bylo bývalo možno, aby jediný člověk vyrval český klérus korrupci a ignoranci, Arnošt z Pardubic by tak byl učinil. Ale zlořády byly příliš zastaraly a příliš obecný, než aby jediný muž nad nimi zvítězil, třeba byl duch jeho sebe větší a postavení jeho sebe povýšenější.²⁷⁾

Příčiny mravního úpadku.

Jestliže hledáme příčiny stavu toho smutného a politováníhodného, třeba především uvést snahu církve po moci politické, po rozmnožení důchodů a výsad, což jí překáželo oddati se intensivněji činnosti směřující ku mravní výchově národů. Odpustky a přímo pověrečné oceňování svátostí, jež tolik učilo lidstvo doufati v milosrdenství boží a od něho vše očekávati, dusily snahy po mravním zdokonalení vlastními silami v samém zárodku, a snadno dovolovaly hřešiti, když se otevírala hříšníku naděje, rozhrěšením a odpustky za peníze neb při mírném pokání získati odpuštění viny a posvěcení. Dokonalé se vžití předpisů kanonického práva zvláště o bezženství kněžském naráželo dosud mimo jich nepřírozenost a tvrdost na zbytky právních názorů, vštípených křesťanstvím cyrilomethodějským i pozdější praxí, dle níž se mohli kněží ženiti (na Moravě ještě za Arnošta byli legitimně ženatí faráři.²⁸⁾ Coelibát pak přispěl nesmírně ku mravní

²⁷⁾ Hus a válka husitská, s. 15: Denis praví dále: Uprostřed dob velmi zmatených objevují se zároveň lidé, kteří věrní principům vyšší morálky a náboženství, jsou církvi ctí a hrozbou zároveň, ani svým chováním dávají živě pocítovati nedokonalost a chyby ostatních členů kléru. Papežství je prohlašuje za svaté i děsí se jich: za jejich cnotami skrývá se revolta. Denis správně vycítil povahu církevnictví: bojí se morální hloubky.

²⁸⁾ Křesťanství fecko-východní, hlásané Cyrilem a Methodem, dovolovalo kněžím manželství. Ženatým byl na př. opat Prokop, jenž měl syna, dále děkan kostela pražského a kronikář český Kosmas, jenž sám byl synem kněze a otcem pozdějšího biskupa olomouckého Jindřicha Zdíka. Své manžele věnuje Kosmas vzpomínku také ve své kronice. V pozdější době staly se pokusy místo ono z kroniky odstraniti. Teprve

korupci kléru i věřících. — V prvních desetiletích stol. XIV. postrádali Čechové dosti často vedení světského i církevního. Král Jan býval velmi často nepřítomen a biskup Jan IV. z Dražic trávil dlouhou řadu let v Avignoně, jsa vyšetřován z podezření kacířství k obžalobě českých řeholníků. Zmíniti se třeba také o pokročilé centralisaci správy církevní. Římský papež obsazuje benefícia, jež by měli obsazovati biskupové,²⁹⁾ biskupové účastníce se ve správě státu a vládnouce bohatstvím v pravdě knížecím, jsou nesmírně povýšeni nad plebány, kterých pro rozsáhlost diecesí a častou nepřítomnost v sídle biskupském ani neznají. Jest tu vedle kněží dobře situovaných, vedle hodnostářů církevních se skvělými příjmy ve značném počtu kněžský proletariát (na př. oltářníci), jenž nikterak neslouží k ozdravení a povznesení poměrů církevních a mravních.³⁰⁾ Vymanění klášterů z moci biskupské a naprostá jejich nezávislost na farářích, bohaté jejich důchody a dary věřících nikterak nepodporují mravnost řeholníků.³¹⁾

To tedy asi byly příčiny krise, o níž jsme se zmínili a která se ukázala býti nevyléčitelnou a zplodila husitství.

Ale vše to byly zároveň symptomy, vydávající neklamné svědectví, že středověk se svojí kulturou se přežil a že

ve dvanáctém století papežství začalo důrazněji pracovati na zavedení kněžského coelibátu v Čechách, což se ale u duchovenstva potkávalo s prudkým odporem, jako vidíme na příběhu, který se přihodil papežskému legátovi Petrovi. Když totiž tento legát za svého pobytu v Praze chystal se vykonati svěcení na kněžství a žádal od kandidátů přísahu, že chtějí zachovati bezženství, strhla se mezi těmito taková bouře nevole a odporu, že by legát papežský byl málem býval zavražděn. Coelibát vnucený duchovenstvu vedl k nejkřiklavějším necudnostem, jakých lidé ženatí jen stěží se dopouštějí. Vliv coelibátu na povahu a mravnost jest, jak dějiny i zkušenost dosvědčují, neblahý. — Když arcibiskup Arnošt visitoval jakožto arcibiskup olomouckou diecesi, nalezl mnohé duchovní ženaté, nerozvedl je však od jejich manželék; jejich správu přikázal olomouckému arcijáhnovi. Srv. odstavec O úřadu arcijáhnově, ve stanovách kapitoly olomoucké, ve sbírce: Archiv für oesterreichische Geschichte XLI, s. 207.

²⁹⁾ Ohromné množství dokladů nalézáme v listinách archivu vatikánského, částečně pokud se našich českých věcí týkají, vydaných na př. Klicmanem a Novákem.

³⁰⁾ Oltářníci byli kněží, přidělení k jednotlivým oltářům, majíce za povinnost čísti na nich mši.

³¹⁾ Jest to zcela přirozeno; řeholníci, velmi často hrubí, naprosto nevzdělání lidé, nemusíce se obávati biskupa a faráře, oddávali se tím snáze životu bezuzdnému.

nadešel čas, aby vystřídán byl věkem jiným s jinou kulturou, ne tak jednostrannou, jako byla kultura středověká, která cenila výhradně život záhrobní a dle toho uzpůsobovala život a zvláště mravnost středověkého lidstva.

Vznik reformace — její základní myšlenka.

Věkové a kultury mají právě tak jako organismy pud sebezachování. Středověk měl ho též a to v míře neobyčejné. Tento pud sebezachování dal vznik pokusům, jež směřovaly k zachování středověku. Ale pokusy ukázaly, že nelze vrátiti mladistvou svěžest stařeckému organismu a signalisovaly příchod nového věku. Pokusy o udržení středověku staly se počátkem reformace a spolu důkazem její potřeby.

Co znamená vystoupení a činnost Konrada Waldhausera jiného nežli snahu udržeti středověk? Čím však se stala tato činnost fakticky? Ničím jiným nežli počátkem reformace, kterou dokonává jiný augustinián, Martin Luther.

Waldhauser a Luther podávají si ruce přes vzdálenost dvou století. Bylo ovšem třeba vykonati mnoho, nežli se dospělo od Waldhausera k Lutherovi. Bylo třeba, aby vzplála hranice Husova a Savonarolova,³²⁾ bylo třeba podstoupiti zápas s výpravami křížovými, kteréžto prostředky barbarské a násilné měly zadržeti vývoj spějící k emancipaci individua od pout, jimiž je svírala církev se svými dogmaty a dekreti. Ale ovšem násilí nedovedlo zadržeti a zdolati myšlenku.

Uvolnění individua, uvolnění myšlenky —

³²⁾ Savonarola, dominikán (* 1452 † 1498), mystik, asketa, snažil se o reformu církve, byl pro svůj spis „Triumf kříže“ vyloučen r. 1497 z církve a rok na to oběšen a upálen. Jeho kritika mezi jiným patřila především papeži Alexandru VI. (Borgia), muži mravů naprosto porušených. Savonarola volá: „Viz Řím, hlavu světa, a odtamtud podívej se na údy. Tu od pat k hlavě není již nic zdravého. Žijeme mezi křesťany, obcujeme s nimi, ale oni nejsou křesťany, jsou jimi toliko dle jména. Tu bylo by lépe, kdybychom byli mezi pohany.“ (Dršina, Myšlenkový vývoj evropského lidstva, s. 287 a násl.) Přes jeho prokletí a upálení váží si řád dominikánský tohoto svého člena vysoce právě tak jako Jana Taulera, o němž níže.

těmi slovy nejstručněji, ale zároveň nejvýstižněji jest charakterisován dějinný vývoj od středověku až po doby naše.

Ti, kdož dali prvý podnět k tomuto vývoji, a mezi nimiž i mohutnou postavu Waldhauserovu zříme, jsou ještě lidé středověcí. Myslí, jako středověk myslel, bijí se za ideály, které vztyčil středověk, celá jejich fysiognomie jest středověká. Ale pod tím zevnějškem středověkým skrývá se něco, co už není tak zcela středověké; hárá v jejich srdci něco, co je přibližuje k nám a šeptá, že ti lidé jsou nám spřízněné, blízké duše. Nepluli s proudem, byli to více méně odbojníci proti oficiálnímu mínění doby, proti jejím slabostem a korrupci, něco revolucionářského se v nich tají — to jest to, co je činí články v rozvoji lidstva, připravovateli a tvůrci nových dob, a co budí v srdci našem vroucí, upřímné sympathie k nim.

Waldhauser zbavil svatozáře mnišstvo, odhalil porušenost duchovenstva, ukázal době její morální bankrot — to stačí, abychom mu přiřkli čestné místo mezi připravovateli nových dob.

II.

ŽIVOT A PŮSOBENÍ KONRADA WALDHAUSERA.

Narození Waldhauserovo, vývoj povahy, vzdělání.

Muž, jehož život a působení v této knize líčiti chceme, znám jest pod jménem Konrad Waldhauser. Waldhauser, tolik jako Waldhausský nebo i Waldhausenský, sluje po klášteře waldhausském, jehož byl členem.¹⁾

Konrad Waldhauser byl kanovníkem řádu sv. Augustina. Tato řehole, které ve stol. XIV. přibýlo několik nových klášterů v Čechách, těšila se značné přízni císaře Karla IV., arcibiskupa Arnošta i jiných.²⁾ Její statuta obsahují myšlenky, které, jak ihned uvidíme, poukazují již na věk nový, jiný, nežli byl středověk. Lze říci, že řehole ona byla v té době dosti moderní.

Konrad narodil se v Rakousích, rodiště jeho jest však zcela neznámo; nanejvýše můžeme se dohadovati, že kolébka jeho stála, ne-li ve Waldhausu, tedy v jeho okolí.

¹⁾ V latinských spisech bývá jmenován náš mravokárce Chunradus de Waldhausen, Walthausen, Waldhauser, Balthauser, Wolthausar, Conradus de (ab) Austria (z Rakous) a p.

²⁾ Augustiniáni se dělili na kanovníky a poustevníky. Kanovníci měli kláštery v Roudnici, Kladsku, Jaroměři, v Rokycanech, Sadské, na Karlově v Praze, v Třeboni, Landškrouně, Kostomlatech (1400), Borovanech (1454). — Poustevníci sv. Augustina vznikli r. 1256, kdy z nařízení papeže Alexandra IV. různé sbory poustevnické spojily se v jeden řád s řeholí zmíněného již učitele církve. Měli kláštery u sv. Dobrotivé, na Šopce u Mělníka, v Pivonce, u sv. Tomáše v Praze, v Domažlicích, v Bělé, v Úterém, Sušici, Litomyšli, v Ročově. Augustiniánky měly konvent na Novém Městě Pražském.

Kdo byli jeho rodiče, nevíme. Posledního roku života Konrada tvrdili o něm mnichové, jemu krajně nepřátelští, v Římě,³⁾ že pocházel z lože nemanželského; máme za to, že toto tvrzení bylo lživé, jako četné jiné žaloby mnichů proti Waldhauserovi. Rovněž nevíme, kdy se Konrad narodil; můžeme pouze vysloviti domněnku, že se tak stalo asi mezi léty 1320-1326.⁴⁾

Jakkoli z děl, která Konrad zanechal, a z událostí posledních zvláště let jeho života možno sestrojiti dosti jasný a přesný obraz jeho povahy, nemůžeme v nedostatku přímých zpráv leč jen v obrysech velmi neurčitých naznačiti, jak se povaha jeho vyvíjela, ucelovala, vyrovnávala.

Třeba především poukázati na venkov, v němž žil, drsný a prostý, vzdálený od života městského s jeho pohodlím, bohatstvím, změkčilostí a častou i porušeností mravní, na krajinu hornatou s mohutnými koryty, krásnou a místy, zvláště kolem Dunaje, v jehož blízkosti Waldhausen leží, a jenž tu prudce se žene sevřen vysokými, příkrými skalami, velikolepě romantickou.

Není nezajímavá návštěva krajiny, kde Waldhauser prožil své mládí. Jestliže volíme cestu po Dunaji, vystoupíme na břeh v Sarmingsteinu, vesničce na levém břehu Dunaje blíže hranic dolnorakouských. Horský potok Sarming i v letě dosti mohutný padá tu žena se hlučně korytem vyhloubeným ve skalnatém boku hory a tvoří nesčíslné množství kataraktů do Dunaje. Jdeme raději méně schůdnou starobydlou cestou vedle tohoto potoku, nežli po silnici, která tvoří spirálu na způsob točitých schodů vystupuje zvolna nahoru do závratné výše. Sarming žene několik pil a mlýnů. Asi po hodinovém příkrém stoupání dostaneme se na místa, kde Sarming již klidně, třeba stále ještě dosti bystře, proudí mezi lučinami, nad nimiž na svazích pahorků již povlovně se sklánějících objeví se kusy vzdělaného pole s obilím. Konečně uprostřed ve věnci pahorků, dosud z velké části

³⁾ Srv. list kněze Mikuláše z Jennice ze dne 14. srpna 1369.

⁴⁾ Soudíme tak dle roku, kdy Waldhauser byl posvěcen na kněžství. Stalo-li se to r. 1349, a byl-li Konrad tehdy 24—30 roků star (spíše starší nežli mladší), lze jeho narození položit mezi l. 1320—1326. Právě-li Konrad ve své obraně r. 1364: O jestliže bych byl před dvaceti lety věděl, že by to přispělo k oslavě a cti boha a jeho pravdy proti zpuřným, byl bych sebe všecek studiu zasvětil — lze uzavíratí, že r. 1344 považoval své předběžné vzdělání za skončené, což by také ukazovalo k prvním letům dvacátým jakožto k době jeho narození.

porostlých lesy, uvidíme malý, tichý městys Waldhausen a od něho asi 10 min. na východ na ostrožně od severu k jihu vybíhající, chrám spolu se zbytky staroslavného kláštera waldhausského.

Klášter waldhausenský založil Otto von Machland; stavba počala r. 1144 a skončena 1148. Založení potvrzeno a rozmnoženo biskupem passovským Regimberty 1146. Klášter průběhem dob mnoho utrpěl, mezi jiným i od Husitův, povznesl se však opět ku značnému rozkvětu, jak svědčí až dosud chrám klášterní, stavba krásná, veliká, přívětivá s bohatou prací stukaterskou.

Klášter byl za císaře Josefa II. (1784) zrušen, rozsáhlá budova klášterní z největší části stržena (r. 1800), materiál odvezen do Vídně.⁵⁾ S ostrožny klášterní otevírá se pěkný pohled na okolní pahrbky a dole na lučiny, jimiž spěchá Sarming.

Waldhausen až posud působí dojmem tiché samoty, což teprve před půl tisícem roků! Krajina tato nemohla zůstatí bez vlivu na povahu Waldhauserovu.

Jeho otužilost, jistý stupeň tvrdošijnosti, odvahy, neznající váhání a zmatku, jeho otevřenost a upřímnost, názor na život přísný a povznesený, lze zajisté alespoň částečně — mimo přirozený základ povahy — vysvětliti rázem prostředí, v němž Waldhauser od svého mládí až do věku mužného se pohyboval.

Naproti tomu přirozená jeho povaha více praktická nežli spekulativní, daleká všeho citlivůstkářství, dovedla se u vysoké míře ubrániti blouznivosti a vznětlivosti, k níž obyvatelé hor mívají náklonnost a která je i význačným rysem doby, ve které Konrad žil.

K tomu přistupují statuta kanovníků augustiniánských.⁶⁾ Tato statuta beze vši pochybnosti značnou měrou přispěla k vytvoření duševní tvárnosti Waldhauserovy, kterého můžeme nazvati takofka jejich vtělením; jejich duch proniká jeho kázání.

⁵⁾ Benedikt Pillwein: Geschichte, Geographie und Statistik des Erzherzogthums Österreich ob der Enns I. s. 17 sld., 422 a j.

⁶⁾ Otiskl je Raimundus Duellius v díle Miscellanea I. s. 85—204 dle přepisu Ildefonsa Hirsche, řeholního kanovníka ve Sv. Hippolytě. Statuta sepsána byla na samém konci století XIII. v latinských hexametrech. Na ukázkou uvádíme odstavec o holení a lázních (s. 99):

Ve statutech těchto klade se velmi závažný důraz na zbožnost vnitřnou; zbožnost pouze zevnější prohlašuje se za naprosto bezcennou. To třeba důrazně vytknouti proti středověkému obřadnictví a proti přesvědčení velmi rozšířenému, jakoby k mravnosti stačil obřad. Zajímavější však jest vřelé doporučování četby, vůbec studia, jež prohlašuje se za vhodný prostředek, jímž lze čeliti, aby řeholník nepropadl neřestem. Je tedy studium prostředkem umravňovacím. Návštěva choru a výkony bohoslužebné nemají býti jediným zaměstnáním kanovníků. Také práce je důležitým článkem v denním rozvrhu řeholníků.

Přímo nás překvapuje, že statuta mají péči i o moment esthetický, ba i zdravotní. Bratři mají se nejen každého rána umývati a hlavu učesati, nýbrž mají alespoň za čtrnáct dní se vykoupati, což je předpis, jenž se úplně liší od toho, co nám známo o askesi středověké, která považovala za vysoký stupeň dokonalosti, koupelím úplně se vyhýbatí, a která si libovala v nečistotě i hmyzu. Koupelí pak se nemá užívatí pouze za účelem čistoty, nýbrž i za účelem zachování a osvěžení sil tělesných. Statuta jsou si vědoma, že předpisují něco, co se vymyká z rána dosavadní praxe asketické, a proto jakoby na omluvu připomínají, že prikazující koupele, neschvalují neřestí, které se přiházejí v lázních. Waldhauser používal lázní i v Praze a odtud vznikly klevety, které měly povést jeho jako mravného řeholníka poškodit.⁷⁾ Máme-li tedy na zřeteli přísný požadavek zbožnosti vnitřní, doporučování studia a práce jako prostředků asketických, dále péči o čistotu těla a udržení zdraví užíváním koupelí, třeba přiznati, že ze statut

*Ad minus hebdomada fratres renovando secunda
rasuris, lavacris faciunt sua corpora munda,
non tamen hinc quicquam psalmorum servititque
divini linquant, quia sic ageretur inique.
Damnatus vitia, sed naturam refovemus
usu munditie, sic ut vires reparemus.*

[Česky:

Nejméně jednou za čtrnácte dní nechť bratři obnoví pleš
a koupelí svá těla očistí!

Nesmějí však proto nic vynechati z hodinek a bohoslužby,
ježto by to bylo jednání ničemné.

Odsuzujeme neřesti, ale přirozenost osvěžujeme
čistotou, abychom tak síly obnovili.]

⁷⁾ Srv. dopis minority Weiglina Konradovi ze dne 17. října 1368.

kanovníků augustiniánských vane opravdu nový duch. Tělo není jen hmotou, kterou třeba pohrdati a za vězení duše považovati, jak za to měla askese středověká, nýbrž je něčím, čemu třeba věnovati péči. Oceňování pak těla jest jednou ze složek hnutí, které se nazývá renaissancí.

Waldhauser byl bystrým pozorovatelem. Není pochyby, že bedlivě sledoval vývoj současných událostí, a že i tato okolnost měla vliv na utváření se jeho povahy a jeho životního i světového názoru. Po celé jeho mládí až k počátku let mužných zuřil zápas papežů s Ludvíkem Bavorským, jenž později rozšířen byl i na pole myšlenkové, když po boku Bavorově stanuli Fraticellové a zvláště Occam a jali se mu pomáhati svými thesemi, namířenými proti názoru o moci papežské, jak se tenkrát na straně církevní chápala.⁸⁾ Papežství samo sesvětšťovalo stále více a více a zdálo se, že úplně zapomnělo na své poslání nejvlastnější a věnovalo se zcela rozmnožování a upevňování moci politické ve světě křesťanském a shonu po penězích, jichž potřebovalo k dosažení svých světských cílů. Dvůr papežský za Klimenta VI. (1342—1352) se svými dámami a rytíři, s neobyčejnou skvělostí v zařízení, s četnými ušlechtilými koňmi, o něž papež měl obzvláštní zájem, podivně kontrastoval s představou prostého křesťana o sídle náměstka Kristova.⁹⁾ V západním Německu na Rýně ve škole dominikána Eckharta (1250—1260) pěstuje se mysticismus, který hraničí s pantheismem. Jan Tauler, který náleží k této škole, staví se naprosto proti církevní autoritě, učí své posluchače nevšímati si trestů církevních; papež dává paliti

⁸⁾ Spor papežů s Ludvíkem Bávorem vyličen podrobně v *Geschichte Kaiser Karls IV. und seiner Zeit* od E. Werunsky-ho (sv. I. a II.). — Fraticellové, františkáni, kteří stáli na stanovisku naprosto chudoby, na kterém stál i František z Assisi, jenž svůj řád založil v opozici proti církvi bohaté a pyšné. Fraticellové rozeznávají dvě církve: bohatou, světskou, kterou spravuje papež, a chudou, ctnostnou, dědičku apoštolskou, která se spravuje sama. Byli stoupenci sesazeného generála františkánů Michala z Ceseny, a později Viléma Occama i Bonagratie z Bergama. Utekli se k Ludvíku Bavorovi a byli papežem dáni do kletby. Papeže Jana XXII., který zavrhl učení, jakoby Kristus a apoštolové nebyli měli naprosto žádného majetku, prohlásili za kacíře. — Vilém Occam, († 1347 v Mnichově) v bojích papežů s Ludvíkem Bávorem postavil se po bok Bavorův proti Janu XXII. Jeho nabídka Ludvíkovi zněla: braň mne mečem, já tě budu brániti pěrem. Proti praetensím papežským napsal více spisů.

⁹⁾ Werunsky: *Kaiser Karl IV.*, I. 299.

jeho knihy, ale Tauler neupouští od svých zásad a umírá ve svém odporu k papežství (1361).¹⁰⁾ R. 1348 vypuká hrozný mor, na podzim tohoto roku vyžaduje si prvních obětí. Církev nařizuje kající průvody, ale lehce vznětlivé povaze alpských horalů nezdá se toto pokání dosti vydatným prostředkem k utišení hněvu božího. Proto sahají k prostředkům přísnějším, k askesi vešni tuhé, k bičování. Tak se děje počátkem r. 1349 v Rakousích a brzo po celé Evropě.¹¹⁾ Zástupy flagellantů (mrskáčů) v průvodech s kříží, hořícími svícemi, s korouhvemi procházejí města a se vzrušením fanatiků pějí písně na utrpení Páně, bičující se polobnaženi ráno i večer. Dojem, jaký po sobě flagellanti zanechávali, byl mohutný, alespoň s počátku. Přimísením však různých pochybných živlů a žen flagellantismus se zvrhá. Vůči církvi, její hierarchii a jejím svátostem staví se flagellanti na stanovisko zcela negativní. Nepotřebují se zpovídati, jejich bičování postačí k odpuštění viny. Waldhauser je vídal též a okolnosti, které vyvolaly flagellantství, nemohly v duši jeho nezanechat stopy. — Znal také dobře, jak v blízkém jeho sousedství v Rakousích i v Čechách mnoho křesťanů u víře bloudí, kolem sebe viděl hroznou spoustu mravní mezi věřícími, ale ještě více mezi kněží a řeholnictvem. To vše mohutně účinkovalo na mysl W. Waldhauserovu jinak chladnou, v níž rozum měl převahu, tak, že i tato povaha, vidouc kolem sebe to, co dle Písma středověk nazýval ohavností spuštění, se zabarvovala čím dále tím přísněji a že i v jeho mysli se zakotvila vidina o brzkém sko-

¹⁰⁾ M. Eckhart po delším vyšetřování odvolal své učení. Jan Tauler náležel k mystikům, zvaným praví přátelé boží. Od stoupenců zván učitelem subtilním a osvíceným. Monumenta dominicana vydaná od P. Vincence Fontany r. 1675, chválí Taulera neobyčejně (s. 223): „Tauler kolínský v celém Německu pro svatost života a dar kázání evangelia se zápalom ducha a s podivuhodným prospěchem posluchačů veleslavný, a v božských písmech velmi vycvičený, mnoho psal pro povznesení spásy duší. A duchem prorockým nadán, rány, které Luther zasadil církvi a kacířství, která v Německu proti posvátným dogmatům a svátostem církevním měla povstati a která až do dneška katolíky sužují, předpověděl.“ Jest to úsudek, který ukazuje, jak dominikáni si cení svého druhu přes jeho odsouzení od církve. Mohou býti v této příčině učitelé mnohých Čechů, kteří vyhledávají kameny, jimiž by házeti mohli po svých velikánech Husovi, Jeronymovi, Komenském atd.

¹¹⁾ Werjunsky v díle uvedem, sv. II. s. 284 sld. — Mrskáči rozmohli se i v Čechách, ale byli zvláště přičiněním arcibiskupa Arnošta brzo vypuzeni. Palacký, Dějiny II, 308.

nání světa a druhém příští Páně, a že potom podivuhodně i sám od současníků i pozdějších nazýván Eliášem, jenž věští druhý příchod Kristův.¹²⁾

Kde Konrad svého vzdělání nabyt, nevíme s určitostí. Považujeme za pravděpodobné, že Konrad už jako chlapec navštěvoval školu při klášteře waldhausuském, v níž 2—6 chlapců, kteří tu dostávali plné zaopatření, bylo vyučováno v hudbě a latině, aby po dosažení určitého stáří byli poslání na další učení do Krumlova.¹³⁾ Tu mnozí budoucí členové kláštera waldhausuského seznámili se s pány z Rožmberka. Máme za to, že nám dovoleno totéž předpokládati i o Konradovi; alespoň při jeho povolání do Prahy intervenoval jeden člen tohoto českého rodu.

Partikulární škola v Krumlově, jistě z přednějších,¹⁴⁾ dovedla Waldhausera až asi ku pražským učení, o němž se přednášelo na fakultě artistů. Nesmíme však tuto školu srovnávat s naším gymnasiem. Waldhauserovi bylo předním úkolem zdokonaliti se v latině. Prodělav některou z obvyklých tehdy učebnic latinských, vnikl četbou autorů latinských hlouběji do jazyka latinského.¹⁵⁾ Z matematiky podány mu ovšem hlavně jen počátky, dosti času věnoval násobilce¹⁶⁾ — tabula Cebetis, naučil se mimo ciframi počítati na línách, z astronomie mimo základy seznámil se přede-

¹²⁾ Eliášem nazval Konrada M. Vojtěch Rankův ve svém listu z Paříže ze dne 7. června 136(6?), kde čteme: třeba . . . všemohoucimu děkovati, jenž nám dal druhého Eliáše. — Eliášem jest Waldhauser i M. Matěj z Janova (srv. níže str. 119). Z toho viděti, jaké vážnosti se těšil u mužů tak proslulých, jakými byli M. Vojtěch i M. Matěj.

¹³⁾ Srv. Pillwein ve spisu uvedeném str. 429.

¹⁴⁾ Roku 1387 působil na škole Krumlovské správce školní a vedle něho kantor. Srv. Žikmunda Wintera Život a učení na partikulárních školách v Čechách, str. 234.

¹⁵⁾ Winter ve jmenované knize str. 518. Příručkou k naučení se řeči latinské byla kniha Aelia Donáta ze IV. stol. po Kr., která pojednávala obšírně o osmi částech řeči. Pro začátečníky byl z knihy té pořizen výtah „Donát menší“ — „Umění menší“. — Kromě toho na nejvyšším stupni učivalo se latině dle knihy Prisciánovy ze VI. stol., z níž také dělány výtahy. Největšího však rozšíření dodělala se kniha, kterou napsal Františkán de Villa Dei koncem stol. XII. Známa byla pode jménem Doctrinale.

¹⁶⁾ Tamtéž str. 564 a 566. Násobilka slula „mensa Pythagorica“ („stůl Pythagorův“), čili „tabula Cebetis“. Počítalo se na línách nebo ciframi (Winter, tamtéž str. 569).

vším s kalendářem, prostudoval cisiojan,¹⁷⁾ zpěvu musil věnovati péče dosti,¹⁸⁾ za to v dialektice a rhetorice nedospěl daleko přes základy.¹⁹⁾ Později vzdělal se ovšem v těchto oborech dokonaleji.

Vrátiv se z Krumlova pokračoval Konrad v dalším sebevzdělávání, tuším po návodu klášterního novicmistra, jemuž výchova noviců byla svěřena. Četba, které se věnoval, byla dosti obsáhlá, ač poněkud jednostranná. Byly to vedle bible hlavně spisy otců a učitelů církevních, zvláště pokud vykládali Písmo. Byli to Augustin, Jeroným, Basilius, Řehoř Nazianský a Nysenský, Řehoř Veliký, Origenes, Cyrill, Jan Zlatoústý, Hilarius, Athanasius, Theofil, Beda a j., ač je možno připustiti, že některé z tuto jmenovaných spisovatelů neznal z jejich spisů nýbrž pouze z citátů u jiných autorů. Také výklady k otcům, jak je podávaly „Glossy“,²⁰⁾ si osvojil. Sentence Petra Lombarda byly asi jako jiným tak i Waldhauserovi hlavním vodítkem a pomůckou při studiu theologie.²¹⁾ Obeznamil se také, jak svědčí jeho Postilla,

¹⁷⁾ Cisioján, jakýsi druh kalendáře, byla to pomůcka k zapamatování, na které datum některý svátek připadá. Cisiojány mívaly 24 verše, z nichž vždy dva byly věnovány jednomu měsíci. Jména svátků uváděna byla buď plně, nebo jednou či dvěma slabikami, k nimž přidány slabiky jiné, jichž pořadí nedává sice žádného smyslu, ale dá se snadno zapamatovat, při čemž slabika označující svátek ukazuje také den v měsíci, na který svátek připadá. Cisiojány byly latinské i české. Jméno jejich povstalo takto: první svátek lednový — obřezání — sluje latinsky circumcisio, zkráceně cisio; leden sluje latinsky Januarius, zkráceně Janus. Z obou zkratků povstalo jméno cisiojanus. Příklad českého cisiojanu: Och—táb—dal pr—vý — křest — tu — sě — nám — všem — sta — la — chvá — la — i — čest. — An — ton — a — Šeb — s Ně — tú — vr — tie — Pav — lem — pod — bo — ži — přé — tú. Počet slabik v tomto dvouverší, označujícím datum hlavních svátků lednových, jest 31. Výklad: Ochtáb (oktáva vánoc), kdy Kristus obřezán, připadá na 1. leden. Antonína připadá na 17., Sebastiana na 20. leden, atd.

¹⁸⁾ Winter, tamtéž str. 573. Zpěv byl po latíně hlavním předmětem.

¹⁹⁾ Winter, tamtéž str. 579.

²⁰⁾ Nejproslulejším dílem toho druhu jest dílo nazvané: „Glossy Šalamounovy“ vzniklé v klášteře sv.-havelském ve Švýcařích. „Glossa tato vykládala i latinské klassiky.

²¹⁾ Petrus Lombardus, školastický bohoslovec a biskup pařížský († 1164), napsal čtyři knihy sentencí, v nichž theologie scholastická je soustavně zpracována.

se sbírkami papežských dekretálů.²²⁾ V té době neb alespoň později seznámil se s Historií Eusebiovou, Josefem Flaviem, Valeriem Maximem, Boethiem, Vegetiem²³⁾ a j. Četbu svoji ovšem stále doplňoval.

Dle vyčtených autorů můžeme dosti přibližně odhadnouti myšlenkové bohatství, které si Waldhauser svojí četbou nashromáždil. Lze říci stručně, že to bylo myšlenkové bohatství středověkého vzdělaného mnicha. Podotknouti však třeba, že v myšlenkovém bohatství ducha nespočívá význam Waldhauserův, nýbrž v houževnaté důslednosti, s níž žádal, aby život odpovídal principům.

Jeho četba nese pečeť solidnosti; co četl, dovedl uvažováním proměnit v majetek svého ducha. Všecko však studium i četba nesou se směrem praktickým; byly mu podmínkou a prostředkem ku vzdělání se na řečníka duchovního, jenž by s prospěchem mohl plniti svůj úkol. Jeho poslání jako duchovní řečník tane mu stále na mysli a hned v den, kdy poprvé sloužil mši, počíná je plniti.

Velikým theologem se Waldhauser nestal a, tuším, ani neobmýšlel státi. Děť velikých theologů Tomáše Akvinského a Duns Scota pravděpodobně ani neznal. Ovšem později, u věku dospělejších, při větší zkušenosti, častěji asi se v něm ozvala touha, aby se byl v mladším věku cele studiu oddal!²⁴⁾

Nové proudění duchů hlavně v Itálii, křísící lásku a vážnost k literatuře klasické, zůstalo mu neznámým, nebo alespoň nedoznalo u něho žádného ohlasu. Dokazuje to jeho názor v Postille²⁵⁾ jasně vyjádřený, že studenti především

²²⁾ Dekretály jsou právní předpisy papežské zavazující celou církev. Ve středověku byly sestavovány ve sbírky, čímž vzniklo několik knih dekretálů.

²³⁾ Eusebius Caesarijský, příjímí Pamfilův († 340) jako biskup v Caesarii, napsal všeobecné dějiny Chronika, methodou synchronistickou o dvou dílech, a Církevní dějiny až do r. 325, kterýžto spis mu získal čestný titul otce dějepisu církevního. — Josephus Flavius, spisovatel řecký, původem Žid († asi 95 po Kr.) napsal Historii Židovské války k Římanům a Židovské starožitnosti. — Valerius Maximus, římský dějepisec za císaře Tiberia, napsal: Knih devět činů a výroků pamětihodných. — Boethius († 524 po Kr.) filosof římský, velmi vzdělaný, mimo jiné napsal Pět knih o útěše filosofie. — Vegetius sepsal kolem r. 375 po Kr. učební knihu o vojenství.

²⁴⁾ Srv. výše, str. 23, pozn. 4.

²⁵⁾ Viz str. 105.

a hlavně se mají věnovati studiu Písem a nikoli četbě klassiků; tento názor poučuje nás zároveň, jakým asi směrem se braly studie Konradovy a čemu platila jeho nejvniternější sympathie.

Konrad knězem a kazatelem ve Vídni.

Na kněžství byl vysvěcen Konrad, jak se domníváme, v Passově, ježto Waldhaus nalézal se v dioecesi passovské.

Rok kněžské ordinace Konradovy není přesně znám a bývá od různých spisovatelů různě udáván. Souhlasíme s Jordanem-Palackým,²⁶⁾ Krummelem,²⁷⁾ Friedjungem,²⁸⁾ kteří udávají r. 1349. Konrad r. 1364 píše, že úřad kazatelský zastává od samotného počátku svého kněžství, a to po celých již patnáct let.²⁹⁾ Číslice 1349 jest tedy asi nejpravděpodobnější.³⁰⁾

Ve spisech Waldhauserových nenalézáme žádného důkazu, jak se domnívá Menčík,³¹⁾ pro domněnku, že Waldhauser brzo po vysvěcení byl poslán na vyšší studie do Bononie. Naopak, jak z uvedeného právě výroku Konradova a jiných okolností nezvratně plyne, posvěcení na kněžství znamená mu počátek úsilovné jeho činnosti kazatelské, a to nikoli snad jen ve chrámě vlastního kláštera.

Zde Waldhauser po svém vysvěcení na kněžství ani trvale nezůstal. Samota, ve které duch jeho vypsěl, ne-

²⁶⁾ Die Vorläufer des Husitentums, str. 5.

²⁷⁾ Geschichte der böhmischen Reformation, str. 57.

²⁸⁾ Kaiser Karl IV., str. 169.

²⁹⁾ Dopis Konradův krajanům rakouským z května 1364.

³⁰⁾ Tomek, Dějepis města Prahy, III., 287, praví, že Konrad přišel do Prahy r. 1358, „jsa na kněžství vysvěcen od 14 let“; dle toho by byl Konrad vysvěcen na kněze r. 1344. Poněvadž však Tomek se mylí v roce příchodu Konradova do Prahy, odpadá i závěr, že se narodil r. 1344. — Menčík, Konrad Waldhauser, mnich řádu sv. Augustína, str. 3., píše, že Konrad byl ordinován asi r. 1343 a dovolává se nám již známého výroku, v němž Waldhauser lituje, že se před 20 léty neoddal výhradně studiu. Než ale v textu nic není řečeno o ordinaci kněžské, a proto z něho na dobu ordinace Waldhauserovy usuzovati nelze.

³¹⁾ Menčík, tamtéž str. 3., pozn. 2. Někde sluje Konrad také „mistrem“, ba i „doktorem“, ale ovšem jen pro vážnost, které se těšil a nikoli, jakoby byl na universitě gradu mistrského dosáhl.

mohla dále vystačiti tomuto duchu jeho více činnému než kontenplativnímu, a ať tak díme, reformátorskému. Byl povaha hodně aggressivní, jež nevydržela klidně se dívatí na boj — musil sám nutně býti bojovníkem. Je zcela správně, že Waldhauser byl povaha r v a v á, jak praví Klicman. Nezapřel, že byl z těch lidí, kteří ve krajině drsné rvali se se životem ať jako rolníci na kamenité půdě, ať jako plavci na Dunaji, který pod Waldhausenem tvoří a dříve ještě ve větší míře tvořil nebezpečné víry. Jeho bytost pudila ho neodolatelně k tomu, aby se pustil v rozhodný zápas proti porušenosti mravní ve společnosti křesťanské i proti theoretickým úchyilkám od víry, k níž přirostl celou duší; v první řadě ovšem proti zkaženosti mravní, proti neřestem, jež hyzdily současnou společnost laickou i kněžskou, hlavně tuto. Tento zápas povede Waldhauser po dvě desetiletí, vytrpí mnoho protivenství, bude zlehčován i pronásledován. Nadšený kazatel orthodoxie bude častěji obžalován jako kacíř; přísnému mravokárci vržena bude v tvář urážka, že jeho čistota mravní není povznesena nad všeliké podezření; ale Konrad neustoupí. Zatím co jiní budou se v šíleném závodu vrhati v náruč rozkoší a neřestí, zatím co jiní budou plakati nad zkázou a malomocně horliti proti ní v úzkém kruhu, v ústraní, bez energie a důrazu, který se neleká pronásledování, zatím co jiní lhostejně budou se dívatí na hrůzy spuštění: opustí Konrad svoji poušť a vyhledá obludu v samém jejím doupěti — ve Vídni, Praze i v Římě.

Konrad nepřináší ideí nových; zdůrazňuje však idee, známé a drahé lepším jeho vrstevníkům a pouští se za ně v boj, jemuž obětuje všechny svoje síly. Bojem tím se vyžívá Waldhauser, a v tom spočívá jeho velikost.

Brzo po jeho vysvěcení na kněžství přišel rok 1350. Byl to rok jubilejní. Zástupové křesťanů spěchali do Říma, aby získali odpustků, po nichž s takovou toužebností dychtíl člověk středověký. Waldhauser byl mezi nimi; a ne pouze jako poutník, ne pouze jako divák. Nedovedl ani na cestě zapřítí svoji povahu. I tu byl kázatelem a kritikem. To, co viděl v Římě, přineslo jemu jako mnohým jiným sklamání a rozhořčení, které nedovolilo mlčet. Konrad počal kázati, a to nejen v Římě, sídle stolice apoštolské, nýbrž i cestou domů až do své vlasti, ba dovoluje-li tak

kontext v Obraně jeho proti 5. článku žaloby³²⁾ pražských augustiniánů, — Neander tak alespoň také soudí³³⁾ — až i v samotné Praze, jež nyní, t. j. v době sepsání Obrany, jest městem císařským. Tušíme, co asi vznítilo hněv mladistvého řeholníka. Byly to zajisté křiklavé nepřístojnosti, jež se dály při nabízení a prodeji odpustků. Kromě toho bylo však i zkaženosti jiného druhu dosti, jež Konrada vyprovokovala. Nechtě však jakákoli byla příčina vystoupení Waldhauserova, zdá se, že hlas jeho tékrát se ozval opravdu mohutněji a že kázání jeho vzrušila veřejnost velmi širokou. M. Matěj z Janova³⁴⁾ praví, že Eliáš a Henoch, dva svědkové, jakoby dvě olivy a dva svíce zlaté přišedše, mlčení zhoubné o posledním příchodu Kristově i Antichristově přerušili, a že počátek tohoto přerušení se stal r. 1350; od té doby prý lze slyšeti volání a hřmění. Henochem a Eliášem pak vyrozumívá Janov Waldhausera a Miliče.³⁵⁾

Vrátiv se ze své římské pouti pokračoval Konrad dále v kázání. Kázal na různých místech své vlasti, hlavně však ve Vídni, kde ho slyšíme kázati již 15. dubna 1351 před vévodou Albrechtem II.³⁶⁾ Od té doby bývali členové vévodské rodiny rakouské častěji jeho posluchači. S velikou pravděpodobností lze tvrditi, že byl také v bližším spojení se školou u sv. Štěpána i potom s novou universitou vídeňskou. Soudíme tak už z té okolnosti, že studenty této vysoké školy nabádal, aby měli v uctivosti mistra Vojtěcha (z Riggesdorfu), profesora university vídeňské, jenž v květnu 1364 vévodu Rudolfa do Prahy provázel.³⁷⁾

Svými kázáními a veškerým svým působením stal se Konrad velmi populárním a získal si veliké vážnosti a sympatii mnohých; ovšem nebyl bez nepřátel, ale ti to netrouti

³²⁾ Obrana Waldhauserova, vydání Höflerovo s. 36.

³³⁾ Augustin Neander, Allgemeine Geschichte der christlichen Religion und Kirche, s. 348 a sl.

³⁴⁾ Pravidla st. a n. zákona s. 205 (rukopis musca král. českého XIII. E. 13).

³⁵⁾ Tamže s. 204.

³⁶⁾ Ladislav Klicman, Ottův slovník naučný sv. XXVII., s. 122.

³⁷⁾ Ferdinand Menčík, M. Vojtěcha Rankova dopis Konradu Waldhauserovi, ČCM. 1880, s. 558—562. — Slova Konrádova jsou tato: Milení druhové, studující ve Vídni, jež napomínám, jak mohu, pokud světo, to jest věrného učitele, vši ucty hodného, M. Alberta milí budete, věřte ve světo a od pravdy ku pravdě kráčejte.

fali si ozvati se veřejně. Mezi kazatelem a posluchači vytvořil se poměr velmi intimní, jenž trval i tenkrát, když Waldhauser Vídeň opustil a do Prahy se odebral. Když pak protivníci jeho hleděli osočováním za jeho nepřítomnosti v Rakousích jeho vážnost u bývalých posluchačů podržiti, posílá jim Konrad svoji Obranu, kterou napsal především pro ně, nazývaje je důvěrně nejdražšími spolukrajaný. Záleží mu na tom, aby ho neměli za kacíře, za rušitele míru, za podvracovatele zřízení církevních.⁸⁸⁾

Hlavním předmětem kárných řečí Konradových byly vady v životě duchovenstva, zvláště svatokupectví; bylť si vědom, jaké pohromy mravní mezi věřícími zavinuje pohoršlivý život kněží. Nutnost zasáhnouti zde uznali také jiní, moudří a znamenití muživé, kteří Konradovi radili, aby o poblouzení kléru zpravil biskupa passovského Gottfrieda z Weisenecku.⁸⁹⁾ aby zjednal nápravu a jestliže by toho biskup neučinil, by Konrad mohl volněji proti neřestem kněžstva vystoupiti. Konrad se k tomu odhodlal, ač dosti pozdě, snad r. 1362, na samém konci života biskupova. Zdá se, že Konrad, když biskupu Gottfriedovi dopis psal, dlel ve svém klášteře, užívaje tu delší prázdně, která mu dovolila nabídnouti se biskupovi k návštěvě jeho residence, aby mu vyložil ústně, ve kterém směru by měl biskup zakročiti. List Waldhauserův je velmi důrazný, přímo bezohledný. Konrad, aniž by se dal másti vysokou důstojností adresátovou, otevřeně, bez obalu a bez bázně neostýchá se říci biskupovi pravdu nejtrpčí. „Mám soucit s vámi — píše Konrad —, jestliže hrozný život kněží, hlavně venkovských, znáte a jestliže se nestaráte o jeho nápravu... Kristus při hrozném soudu požádá z rukou Vašich nejen duše špatných oněch kněží, nýbrž i laiků... Snadno je příčinou záhuby laiků to, co při kněžích se vidí. Pakli však o tom nemáte vědomosti, opět mi to působí žal, poněvadž tato nevědomost nebude vám omluvou u hrozného soudce, neboť nemůže se ospravedlniti pastýř, když vlk požírá ovce a pastýř o tom neví... Kacířství svatokupectké, probůh, an strážce spal, po celé zemi zhoubně se rozmohlo, ... představení kněží... celou diecesi plní zloději a lotry, kteří jinudy než přímým vchodem vstupují v kněž-

⁸⁸⁾ Dopis Konradův krajanům rakouským.

⁸⁹⁾ Dopis Konradův biskupu passovskému Gottfriedu z Weisenecku.

ství, ač by oni (představení) ... měli býti naprosto utvrzení a nedati se ani přízní, ani prosbami, ani penězi pohnouti k tomu, co jest proti ustanovením církevních zákonů. Onich zajisté může se říci, co ve třetí knize královské se čte o Jeroboamovi: Kdokoli chtěl, toho ku kněžství posvěcoval Jeroboam, i stával se knězem bohů, a proto vyhlazen jest dům Jeroboamův s tváře země. Uvažte tedy, otče ctihodný, jestliže tak jest ztrestáno od pána prodávání kněžství model, jak ztrestán bude z dopuštění božího, jestliže neučiníte nápravu, prodej kněžství pravého!“

Toť tedy několik myšlenek vyňatých z dopisu Konrada, které svědčí o neohroženosti pisatelově a které nám dávají na srovněnou, jak asi Konrad, když tak otevřeně a směle psal biskupovi, otevřeně a bezohledně vystupoval proti korrupci kněžstva a řeholnictva.

Biskup Gottfried z Weisenecku zemřel 15. září 1362, následkem čehož asi sešlo s cesty Konradovy do Passova, ku které se tento nabízel.

Za to však navštívil Konrad po velikonocích (2. dubna) roku následujícího Prahu.⁴⁰⁾

⁴⁰⁾ Stanovení doby, kdy Konrad do Prahy přišel, působilo některým historikům, píšícím o Waldhauserovi, značné obtíže. Rok příchodu Konrada do Prahy není nikde výslovně totiž jmenován. Palacký (*Die Vorläufer des Husitentums* s. 6) váhá mezi dobou od počátku srpna 1360 do polovice května 1361, a od října 1362 do května r. 1363. Klání se však spíše k mínění, že Waldhauser ne příliš dlouho před sepsáním své Obrany, jež se stalo 1364, do Prahy přišel. — Menčík (Konrad Waldhauser, s. 3) píše, že císař Karel byl snad při svém pobytu ve Vídni 1357 na Waldhausera upozorněn, a že s ním počal vyjednávatí skrze pány z Rožmberka, a že v důsledcích tohoto vyjednávání přišel Konrad do Prahy asi počátkem r. 1358. — Tomek (*Dějepis města Prahy* III. s. 287) píše: Císař Karel znamená nedostatek dobrých a horlivých kazatelů v Praze toho času, povolal r. 1358 muže pověstného učeností a výmluvností atd. Konrad přistěhoval se asi v měsíci květnu do Prahy. V poznámce pak praví Tomek: Že přišel Waldhauser do Prahy r. 1358, vychází určitě na jevo z artikulů mnichů žebavých proti němu, dle kterých připadal toho roku den sv. Barbory na outěry, což jiného roku nebylo potom až do smrti jeho. S tím se všecko jiné srovnává atd. — Ale i Menčík i Tomek se mýlí. — Na základě některých výroků obžaloby i Obrany Waldhauserovy lze stanovití příchodu jeho do Prahy dosti přesně, alespoň co se týče měsíce a roku. Z obžaloby mnichů žebavých plyne s naprostou jistotou, že Konrad přišel do Prahy z jara, po velikonocích (u Hoflera s. 17). Z vyličení konfliktu Konrada s mendikanty v Obraně (s. 22 a násl.) plyne, že od příchodu Waldhauserova do Prahy až do sepsání Obrany uplynul jeden rok. Tomu nasvědčuje výrok mnichů v jejich obžalobě

Konrad navštíví Prahu — stane se farářem v Litoměřicích.

Jaký byl důvod cesty do Prahy, zda sám od sebe sem přišel, či někým byl pozván, nevíme s určitostí. Domníváme se však, že Konrada do naší metropole přivedla jeho horlivost missionářská; ve vývoji jeho kazatelské činnosti dá se stopovati zcela jasně tendence rozšiřovati působnost svoji na okruh vždy širší.

Praha byla tenkrát císařskou residencí, dlívali zde často cizí knížata se svými průvody, přicházeli sem jejich vyslanci; bylo tu množství chrámů a světských duchovních vedle značného počtu klášterů s mnichy nejrozmanitějších řeholí; bylo tu středisko života vědeckého i obchodu s blahobytem povzneseným, bujné, kypící životem, změkčilostí,

(u Höflera s. 17). Mnichové tu praví, že Konrad ihned po svém příchodu po velikonocích kázal proti nim. Pomlčují však o tom, co kázal k jejich škodě v první čas, a zmiňují se o tom, co kázal po sv. Míchaelu. Nelze nikterak usuzovati, že by měli na mysli několikaletou kazatelskou činnost Waldhauserovu. Jistě by se byli zmínili, že Konrad proti nim bojuje více let, kdyby tomu tak bylo. Tedy články obžalobní sepsány byly prvou zimou Waldhauserova pobytu v Praze. Proti nim pak Konrad napsal ihned svoji odpověď a poněvadž i pak ještě bylo třeba bojovati proti pohoršení ze článků mnišských pochodícímu, měl o nich Konrad o letnicích (1364) velikou řeč. Odporovalo by však povaze věci i Waldhauserově předpokládati, že Konrad slavnostní ono prohlášení proti článkům mendikantů učinil teprve po několika letech. Toto prohlášení však se stalo skorem současně se sepsáním Obrany, a to v květnu 1364. Tedy Konrad přišel do Prahy po velikonocích r. 1363. Žaloba mnichů klade sice svátek sv. Barbory na úterý (feria tertia = III = úterý), což by ukazovalo k r. 1358 jako k době příchodu Waldhauserova do Prahy, poněvadž, jak Tomek praví správně, za života Waldhauserova už nikdy více sv. Barbory na úterý nepřipadlo. Poněvadž ale by odporovalo jiným faktům naprosto zjištěným, kdybychom příchod Waldhauserův položili na r. 1358, třeba říci, že Obžaloba se v počítání mylí. Omyl mohl se státi snadno, poněvadž řadová číslovka určující den, na který připadlo sv. Barbory, je psána ciframi římskými (III), a r. 1363 bylo sv. Barbory v pondělí (= feria II). Tomek ve své chronologii je dále utvrzen tou okolností, že také r. 1359 vévoda rakouský Rudolf (a Friedrich) navštívil z jara Prahu. Ale k této návštěvě nemohou se vztahovati slova Waldhauserova v Obráně, poněvadž r. 1359 zdržel se vévoda v Praze delší dobu (od polovice dubna až do počátku června), kdežto Obrana, jak píše Waldhauser v dopise r. 1364 do Rakous, napsána byla spěšně za několik dnů, při prodloužení Rudolfově v Praze, které tedy nemohlo býti dlouhé. Jinak by byl Konrad nemusil tolik pospíchat, ale to se hodí ku krátké návštěvě Rudolfově v r. 1364.

zkázou i nemravností. Praha byla tenkrát velkoměstem jediným ve střední Evropě. Ve velikých městech vyrůstají i čtnosti i neřesti v rozměry obrovitější. Tyto měly v Praze tenkrát ohromnou převahu.

Popatřme do duše mravokárce a řečníka, jakým byl Waldhauser.

Ve své vlasti kázal po dlouhou řadu let, i je přirozeno, že zatoužil i jinde svéstí zápas s porušeností. Pochopujeme velmi snadno, že obrátil zraky své ku Praze. Praha zdála se mu býti pevností, vyzývající, ba dráždící takorůzka jeho bojechtivost, aby se také tu pokusil o úspěch — o její dobytí. Veliké podniky lákávají neodolatelně veliké duše a tyto opět mívají touhu nepřemožitelnou po velikých činech. V tom spočívá ješitnost velikých lidí, jež tak často bývá zdrojem požehnaných činů pro lidstvo. A Waldhauser nebyl naprosto bez této ješitnosti, třeba že velmi ušlechtilé, právě tak jako jiní velcí řečníci. Ještě nám jasno, že Waldhauser jen stěží mohl pominouti Prahu, i kdyby byl sem nebyl nikým pozván. Což teprve, jestliže ku vnitřní touze přistoupilo ještě pozvání.

Ostatně se Konrad tentokráte nezdržel v Praze dlouho; vrátil se ještě v dubnu do Rakous.⁴¹⁾ Jeho vystoupení však zanechalo v Praze mohutný dojem; ti, kdož vůči mravní zkáze současné společnosti a především duchovenstva a mnišstva nebyli lhostejní, byli nadšeni a v srdci jejich ozvalo se přání, aby Konrad byl pro Čechy a pro Prahu získán trvaleji.

Před 1. květnem vrátil se císař Karel do Prahy a uslyšel o skvělém úspěchu rakouského řeholníka. Ale to znamenalo, že i v Karlovi vzniklo přání, aby Waldhauser svou kazatelskou činností a proslulostí rozmnožil lesk jeho velkoměsta, ať už se nezmíníme o tom, že i Karel nelibě nesl nesmírný úpadek kruhů církevních.

Dal tedy ihned vyjednávatí prostřednictvím pánů z Rožmberka o opětné povolání Konradovo do Prahy. Konrad i pro-

⁴¹⁾ Waldhauser praví, že ho Karel, když po prvé v Praze kázal, neviděl, poněvadž v Praze nebyl. A skutečně. Karel po čtyři prvé měsíce r. 1363 zdržoval se mimo Prahu, kde jej nalézáme opět teprve 1. května. Odcestoval tedy Konrad z Prahy před touto dobou. Tento odchod jeho předpokládá také výrok Waldhauserův v Obráně (u Höflera str. 37), že mu Karel praesentaci na faru poslal do Rakous.

bošt Waldhausský s celým konventem souhlasili; ⁴²⁾ souhlas dal také arcibiskup Arnošt, jenž mimo to po úradě se znamenitými kanonisty udělil Konradovi dispens, aby směl přijmouti faru, kterou mu chtěl dáti Karel pro zabezpečení existence. ⁴³⁾ Karel praesentoval Konrada na faru Všech svatých v Litoměřicích právě uprázdněnou smrtí předešlého faráře Hajmana a poslal mu praesentaci po pánovi z Rožmberka do Rakous. ⁴⁴⁾ Ustanovení Konradovo farářem v Litoměřicích považoval ovšem Karel za prozatímní, dokud by se totiž neuprázdnila fara pro kazatele příhodnější. Nemohlo přece býti úmyslem Karlovým a jeho dvora kazatele, těšícího se znamenité pověsti ve Vídni, ponechati delší dobu v Litoměřicích.

I odebral se Konrad do Čech poznovu a byl investován za faráře jmenované farnosti dne 17. srpna 1363. ⁴⁵⁾ Na to odešel do Litoměřic, kde však dlouho se nezdržel a odebral se do Prahy (koncem září), zanechav správu farnosti dvěma střídníkům. Jednou z příčin náhlého odchodu jeho do Prahy byla ta okolnost, že tamější dva kláštery mnichů žebravých odlákaly mu skoro všecken lid, čímž se stalo, že fara nemohla Konrada se střídníky vyživiti. Příčinou hlavní bylo ovšem přání Karlovo (i jeho vlastní), aby Konrad působil jako kazatel v Praze.

Konrad kazatelem u sv. Havla — úspěch jeho kázání.

Na svátek sv. Michala (29. září) počal Konrad svoji kazatelskou činnost v Praze, ve chrámě sv. Havla, jenž však brzo zástupy posluchačů Konradových pojeti nemohl, tak že tento byl nucen kázati venku na rynku před chrámem. ⁴⁶⁾ Veliký tento úspěch svědčil o nadšení, s nímž byla přijímána jeho slova.

⁴²⁾ Obrana, str. 36. ⁴³⁾ Tamže str. 37. ⁴⁴⁾ Tamže str. 37.

⁴⁵⁾ Knihy konfirmační, knihy první část druhá, str. 16.

⁴⁶⁾ Menčík, Konrad Waldhauser, str. 3. praví, že se Konrad stal farářem u sv. Havla. To však odporuje všemu, co je nám o úřadech Waldhauserových známo, a také pozitivním svědectvím nikde doloženo není. Konrad byl pouze kazatelem při chrámě sv. Havla, jehož duchovenstvo bylo dosti četné. — Rovněž je nesprávné, co píše Menčík,

Konrad byl Němec a kázal po německu, někdy také po latínsku před studujícími. Kázání jeho tedy platila především Němcům, ale neobmezovala se jenom na ně. Přicházeli i Čechové, ba i Židé. Též císařovna bývala přítomna jeho kázáním, poslouchajíc z okna kteréhosi.⁴⁷⁾

Úspěch Konradových kázání odvozovati jest jednak z obsahu jejich, jednak ze způsobu, jak Konrad kázal, z jeho metody kazatelské. Pokud se týče obsahu, nepodávala kázání jeho nových věcí. Waldhauser není ani duch originální, ani nevyniká obrazotvorností, jež by unášela, strhovala; přednáší učení, jak je současná theologie podávala, jasně, prostě, dovolává se četných svědectví Písma, otců církevních a theologů. To platí především o výkladu evangelíí. Ostatně citáty dovede dosti zručně spojovati a čtenář má při pročitání takových výkladů dojem, jakoby se díval na mosaiku. Sloh Waldhauserův je dosti bombastický a drsný; rovněž pojetí, koncepce řečí jest velmi prostá; řečník nejeví snahy po duchaplnosti. Také neobírá se subtilnostmi scholastické theologie. Chce očividně výběr látky uspořádati dle chápavosti posluchačů. Jest velmi věřící, nikde nejeví rozpaků; nespekuluje, pouze vykládá. Pro moderního čtenáře, který má zájem o jiné věci, jsou však tyto výklady dosti unavující.

Ale Waldhauser je duch praktický: jde mu o mravní zušlechtnění posluchačů, a tu vynakládá vše, aby tohoto účelu dosáhl. Výklady theoretické, příklady, analogie slouží tomuto účelu. V partiích praktických dovede Waldhauser mluvit srdečně, důrazně, bezohledně, hrozivě, nevyhýbá se ani ironii a sarkasmu. Křiklavé nedostatky mravní současné společnosti, zvláště mnišské, takorba provokují jeho povahu výbojnou. Nemiluje stojaté vody; jeho životem je boj. Tyto partie dovedou upoutati i dnešního čtenáře v míře neobyčejné.

Kromě toho Konrad byl letory živý, honosil se jasnou

tamtéž str. 8., že „někdy snad r. 1361 byla jeho činnost u sv. Havla přerušena, a on dosazen byl za správce kostela u sv. Tomáše na Malé Straně, při kláštere řádu Augustinského“. K tomuto názoru byl Menčík sveden poznámkou v čele přepisu listu Konrada k biskupu passovskému, kde pisatel je zván plebánem u sv. Tomáše. — Ale tenkrát nebylo fary u sv. Tomáše, a i kdyby bylo, nebyli by si augustiniáni za správce svého chrámu povolali člověka tolik nenáviděného, jakým byl Waldhauser.

⁴⁷⁾ Rukopis univ. kn. pražské I A 35 (list 267 b).

výřečností, hlas měl úplně ve své moci, tak že jej snadno povaze přednášené látky přizpůsoboval; byl také výborným psychologem a dovedl řeč sestaviti přiměřeně ke kvalitě svých posluchačů.⁴⁸⁾ Vedle dobré paměti vyznamenával se i značnou pohotovostí výrazu a vtipem. Kdysi vystoupiv na kazatelnu spatřil, jak císařovna ze kteréhosi okna příliš se vyhýbá. I upřel na ni zrak a vtipným dvouversím ji upozornil, že ztratí rovnováhu, bude-li se příliš vyhýbatí.

Neznámý autor traktátu „Apparuit . . .“ chovaného v universitní bibliothéce pražské, považoval Waldhausera za vzor duchovního řečníka, jemuž ze současníků sotva kdo se vyrovnal. Když byl vyjmenoval vlastnosti dobrého řečníka a promluvil o způsobu, jak se má kázati, pokračuje: „Takového řečníka jsem za svého mládí poznal v panu Konradu Waldhauserovi z řádu sv. Augustina, jemuž v těch vlastnostech, o nichž již byla a ještě bude řeč, jsem nalezl rovného ani v Německu, ani v Čechách, ani v Bavorsku, ani ve Francii.“⁴⁹⁾

Ve svých řečech obíral se vedle poučování theoretického nejprve mravními nedostatky širokých vrstev věřícího lidu; na základě jeho líčení můžeme si sestaviti dosti podrobný a pravdivý obrázek o mravním stavu tehdejší doby, i když bychom předpokládali, že Waldhauser po způsobu jiných mravokárců, za účelem dosažení mohutnějšího efektu, poněkud přehání. Jeho živé až i křiklavé líčení staví vady morální sice do ostřejšího světla, v celku však třeba říci, že skutečné poměry neskresluje. Waldhauser pohnul stojatými, hniječnými vodami, nesmíme tedy býti překvapeni, cítilme-li při tom atmosféru méně příjemnou; je to atmosféra neřestí a mravní korrupce.

Jestliže nyní na základě kázání Waldhauserových pokusíme se sestojiti náčrtek této mravní porušenosti, objeví se nám, jak církev, která tehdy již po pětistiletí byla výhradnou vychovatelkou našeho národa, majíc k tomu prostředky v míře dostatečné, málo dostála svému poslání nejvlastnějšímu, mravnímu zdokonalení a zušlechťení společnosti české. Nestranný historik má povinnost poukázati na tento fakt, jenž stojí v nejpříkřejším odporu ku theorii o zlatém věku české církve v době Karlově, se kterou se

⁴⁸⁾ Tamže, list 265a i jinde.

⁴⁹⁾ Tamže, list 267a.

shledáváme u historiků církevních, kteří za největší úspěch církve považují její zevnější lesk. Bedlivým sledováním vývoje historického ukazuje se nám také, jak právě přílišná honba za zevním leskem, za politickou mocí, za nahromaděním důchodů, bohatství a výsad bývá příčinou naprostého zanedbávání vlastní činnosti apoštolské a výchovné, a jak nejvyšší rozkvět zevnější může býti provázen nejhlubším úpadkem mravním. Doba Karlova jest toho důkazem naprosto přesvědčivým. Národ český dal církvi, co mohl; snad docela i nad své síly. A církev dala mu propadnutí nejhlubší morální zkáze. Učitel dobře placený nevyplnil svůj úkol!

Kromě toho ukázky z kázání Waldhauserových seznámí nás blíže se psychologii středověkého člověka, jenž po mnohých stránkách byl zcela jiný nežli člověk moderní.

Obsah kázání Waldhauserových.

Po způsobu jiných mravokárců měl Konrad mnoho výtek šatu jak žen, tak i mužů pražských.

Pokud se týče roucha samotného, vytýkal Waldhauser nákladnost. Mnohé ženy prý tančí majíce pásy ze zlata a perel složené a v sukních za 40 i více kop⁵⁰⁾ a nic se nestarají, jak muž tolik peněz sežene. Jiní mívali pro jednotlivé dny a svátky zvláštní šaty; mnohé pyšné a marnivé ženské mívaly šest i více plášťů. Ovšem někdy jsou nádherná roucha dovolena jako n. př. podle počestného zvyku biskupům a kněžím v Německu, při čemž Konrad patrně myslí i na Čechy, nebo pro důstojnost osoby, jako papeži, jenž nosí šarlat, z nutnosti, jako kdyby mnichové nemohouce nalézt roucha své řehole musili užití roucha skvostného, a konečně z opatrnosti, když třeba zatajiti svoje náboženství, jako se čte o sv. Šebastianovi, jenž svatost svoji pod rouchem vojen-
ským ukrýval. Dále vytýkal Konrad necudnost v šatstvu. Mnozí, zvláště ženské, touží po šatu tak upraveném a ozdobeném, aby se líbili, ač se tím cnost uráží a ač by dle sv. Augustina měli toho vyhledávati, aby se spíše líbili

⁵⁰⁾ Kopa k měla 60—64 groše, groš 12 penízů, malých grošů. Groš krále Václava II. = 30 kr. r. č., kopa tedy 18 zl. r. č.

mravem nežli šatem.⁵¹⁾ Ženy zvané helmbrechtné užívaly rády šatů zelených nebo červených, helmbrechti pak, kteří celé dny a celé noci za svými milenkami po ulicích pobíhali, nosili šaty krátké a často užívali místo pasu řetězu, aby naznačili, že jsou svým milým zavázáni; jejich střevíce vybíhaly v dlouhé rohy, ve vlasech nosili jakési zvonky⁵²⁾ Vůbec byl šat jejich výstřední právě tak jako šat pyšných žen, které se zalíbiti chtěly a které Konrad za příčinou rohů, které na hlavě nosily, nazývá kravami. „Pyšní býkům a kravám jsou podobní,“ — praví Konrad v kázání vánočním —, „nosíce rohy na hlavě jako spatřiti můžete na některých kravách tohoto města, t. j. pyšných ženách již tu mezi vámi sedících, jak na závojích svých rohy povznášejí; jedna kráva má tři rohy, jiná dva, jiná pak šest . . . Jsou ještě jiné krávy, či abych lépe řekl, telata krav, jež nejenom jeden roh, nýbrž třicet neb čtyřicet postavily kolem hlavy nosíce koruny vysoké a drahocenné z perel a zlata, kteréžto krávy i telata objeví se při očiře.“⁵³⁾ — Každý má užívali šatu, jenž se hodí jeho stavu a řádu. Nesluší zvláště duchovnímu choditi v šatech ženských nebo šašků, nebo v suknech rudých či zelených, jak dle Statut Arnoštových skutečně se dalo.⁵⁴⁾

Důvody, proč vystupoval Waldhauser proti nádheře, přepychu a výstřednosti v oděvu, byly 1. asketické: jest nehodno, aby tělo, jež bude kdysi mrtvolou určenou ke spráchnivění, bylo drahocenným šatem okrašlováno; 2. mravní: snaha po skvostném rouše nebývá vždycky vzdálena hříchu; 3. sociální: neboť nach boháčův — skvostné roucho — znamená pot chudých a krev žen a to, co stojí drahocenný šat, by stačilo na výživu mnohým chudým Kristovým. „Šat smíšený s krví“ — volá Waldhauser s Isaiášem — „určen ku spálení a za pokrm ohně, a bojím se, že ten, kdo se bělostným kmentem odívá, oděn bude v životě budoucím temnou propastí.“⁵⁵⁾

Konrad seznamuje nás také krátce s dějinami šatstva.

⁵¹⁾ V kázání o bohatci a Lazarovi.

⁵²⁾ V řeči na „Člověk jeden učinil večeri velikou . . .“, a „Vyšlo vyřčení od císaře . . .“.

⁵³⁾ Řeč na „Vyšlo vyřčení . . .“.

⁵⁴⁾ Ve výkladu o boháči a Lazarovi. — Srv. Stanovy provinciální, článek o životě a počestnosti duchovních.

⁵⁵⁾ Ve výkladu o boháči a Lazarovi.

„Věděti třeba, že první roucho bylo kožené, pročez Pán oblekl Adama a Evu v sukně kožené. Na to přikročeno k vlně surové, potom k lejnům červů, totiž k hedvábí, a konečně ke zlatu a kamenům drahým, kterýžto šat předešlým zasluhuje výtky i u žen.“⁵⁶⁾

Horlení Waldhauserovo potkalo se mimo nadání s výsledkem neobyčejným. Zmiňuje se o něm již Vojtěch Rankův ve svém dopise zaslaném z Paříže Konradovi, dle něhož ustál již v Praze přepych v šatstvu a ozdobné závoje odloženy. Po smrti pak mravokárcově napsal kanovník Beneš, že mezi mnohými jinými věcmi, jež tento muž vykonal, uvéstí třeba jednu velikou a pamětihodnou, že totiž ženy pražské, které dříve nosívaly pyšné závoje a šaty drahocenně zdobené, tyto odložily a skromně si vedly.⁵⁷⁾

V úsilí Waldhauserově proti nádheře v šatstvu bylo jistě mnoho středověkého, zřetele morální a asketické tanuly mu na mysli především; než vedle toho mile působí, že při svém horlení nezapomněl na stránku národohospodářskou a sociální, poukázav na nesnáze, jaké nesmírná nádhera v šatstvu může mítí v zápětí, jakož i na okolnost, že na rouchu skvostném často lpí pot chudých a krev žen. Bolestně se ho dotýkala nádhera, na niž ubozí musili se lopotiti. Waldhauser pozvedl hlasu ve prospěch těchto, ovšem marně. Láska k bližnímu, jak ji praktikoval středověk, nepostačila ku překlenutí protiv sociálních. Bylo třeba k tomu moderního zákonodárství.

Ale nejen nákladnosti, přehnané nádheře a přepychu v šatstvu, nýbrž všeliké nepočetnosti v mravích vypověděl Konrad bezohledný boj. Té bylo v Praze dosti. Neskřývala se pouze v domech, lázních, nevěstincích, v ústraní — ukazovala se směle na ulicích, ba nezastavila se ani před portály chrámů; i ve chrámech činívaly se léčky ženám, a to při samých bohoslužbách. Že necudnost vnikla i do chrámů, svědčí vedle Waldhausera také Vojtěch Rankův.⁵⁸⁾ Do chrámů hejskové chodívali a na ženy kaménky házeli a tak z pobožnosti je vyrušovali, jako to s mnohými jinými činil Hánek Bavorův, mladý měšťan pražský, měšťan-

⁵⁶⁾ Tamtéž.

⁵⁷⁾ Emler, Prameny českých dějin IV., s. 540.

⁵⁸⁾ V prvním dopisu z Paříže.

kám, kterým se dvořil.⁵⁹⁾ „Smilníci toť jsou oni volové“ — horlí Konrád v kázání vánočním — „o nichž byla řeč (kteří totiž nedají se žádným kázáním poučiti), a býci, hledající o této slavnosti narození krávy své netoliko na ulicích, ale i kolem oltáře, což vidouce krávy, rohy své proti nim pozvedají, aby se zalíbily býkům svým a zdobí se býci jejich, totiž smilníci, aby se líbili kravám svým...“ Vykládaje pak v kázání Když měl Ježíš dvanáct let . . . „že o poutech židovských chodili odděleně muži i ženy, praví: „Z toho uzavíráti třeba, že ač vždy třeba se varovati společenství s ženami cizími, obzvláště třeba vystříhati se společnosti i s vlastními ženami, když lidé mají upjati pozornost k věcem božským. Proti tomu jednájí však mnohé ženy naší doby, které nejenom s vlastními muži, což by konečně ještě strpěti se dalo, nýbrž i s cizími, totiž helmbrechtly a těmi, kteří se jim dvoří, chodí do chrámu nebo z chrámu, ba i v kostele pohoršují pohledy a rozprávkami.“ Ulice ani za dne nebyly prázdný žen a mužů helmbrechtných. Zvláště mnoho nepočetností páchalo se v masopustě; „tu i mnohé babky, které celý rok sotva sedí na lavici a mnozí falešní řeholníci a řeholnice a bekyně — od ďábla k jeho turnaji zváběni — v domech a někdy i na ulicích necudně poskakují a křičí, ba běsní.“ Mnohé ženy zdály se pouze poctivými, ač skutečně byly cizoložnými a smilnými.⁶⁰⁾

Náčrtek, který jsme právě podali, jest sice velmi stručný, ale výmluvný. I méně myslivému musí býti patrné, že necudnost pronikala tehdejší společnost a že byla taková její význačným rysem, což tím více překvapuje, že jedná se o věk, o němž se píše, že mysl svou upíral vzhůru, k nebi, a země sotva nohama se dotýkal. Obrázek náš zajiště málo uspokojí chvalořečníky „zlaté“ doby Karlovy. Úspěchy Konradovy a Miličovy po této stránce ukazují, že by se bylo dalo zkáze čeliti; ale ovšem vyžadovalo to jiných kněží a jiných řeholníků. Ti, kteří tenkrát plnili Prahu, nemohli ovšem Babylon proměnit v Jerusalema.⁶¹⁾

Konrad bojuje proti necudnosti ukazoval především, jakou překážkou spásy je tento hřích. „Cizoložník pro chudobu

⁵⁹⁾ Obrana Waldhauserova, u Höflera s. 28. — Výklad na „Vyšlo vyřčení od císaře . . .“

⁶⁰⁾ V kázání na „Varujte se falešných proroků“.

⁶¹⁾ Ve výkladu „Člověk jeden učinil večeri velikou . . .“

srdce“ — kázal Waldhauser — „ztrácí duši svou, což znamená, že nebezpečný je hřích nečistoty a že žádost tělesná je velice účinnou překážkou spásy a tak drží člověka v zajetí rozkoše, že k radostem věčným dojít nemůže.“ Při této příležitosti užívá Waldhauser přirovnání ze III. knihy Králů, — kde se vypravuje, že Jeroboam dal postavit dvě telata zlatá, jedno v Dan a druhé v Bethel, aby lid neobracel se do Jerusáléma, nýbrž telatům se klaněl. „Kterážto telata jsou... rozkoš tělesná a marnost světská, jimž klaní se duchovní jako laikové a tak do nebeského Jerusáléma nepřicházejí.“⁶²⁾ Mluvě o rozséváči, jenž šel, aby rozséval sémě, praví: „Věděti třeba, že cestou (na niž upadlo sémě) rozuměno jest srdce člověka, oddaného hříchu nečistoty. Důvodem toho jest, že jako cesta obecná — společno a otevřeno jest všem myšlenkám, jež je potírají a vysušují, aby nemohlo semene (slova) přijmouti a po přijetí plodu přinést, na způsob ženy nevěstky, která všem se vzdává a které častá rozkoš překáží státi se matkou.“⁶³⁾

Někdy hovořil Konrad velmi otevřeně a velmi důrazně: „Čím kdo hřeší, tím bude i trestán. Smilnýmá očima pohlédneš na ženu, a ďábel hrozným zrakem pohlédne na tebe. Ruku vložíš v láno nevěstčino, a ďábel vloží ji ve plameny ohně. Lokty svými obejměš nevěstku a ďábel obejmě tebe, a tebe líbajícího nevěstku políbí ďábel.“⁶⁴⁾ Jindy hrozil opět vezdejšími následky necudnosti, jimiž prý bůh stíhá lidstvo: Z nečistých... „původ vzali sodomité (homosexuální), a pro ně bývají někdy spravedliví a nespravedliví trestáni morem, drahotou potravin, proléváním krve, válkami mezi knížaty. Nečistí nebojí se žádného hříchu, ani cizoložství, ani znásilnění, ani porušení panen, ani smilstva, ani souložení s nevěstkami.“⁶⁵⁾

Horlení Waldhauserovo nebylo nadarmo. Jak píše Vojtěch Rankův, ženy přestaly líčiti tváře své líčidlem, cudnost kdysi proskřibovaná ze zápraží se navracela, přestalo lákání ženských v kostelích, ženské nepovznášely již nepočestně svých čel, znamení nepočestná se jim více nedávala. Ovšem, když M. Vojtěch slova tato psal, měl již Konrad statečného a nadšeného druha ve svém úsilí mravokárném,

⁶²⁾ Tamže.

⁶³⁾ V kázání o rozséváči.

⁶⁴⁾ V kázání na „Budte milosrdní...“

⁶⁵⁾ Kázání na „Vyšlo vyřčení...“

Miliče z Kroměříže. Také výše zmíněný Hánek Bavorův i četní soudruhové jeho lehkomyšlnosti se polepšili; Hánek později v postě (1364) velice zbožně poslouchal kázání Waldhauserova.

Úspěchy jeho v tomto směru dokazují, jak účinná bývala jeho kázání, když i ve věcech tak choulostivých dodělala se nápravy v takové míře, že i vzdálený M. Vojtěch Rankův, uslyšev o ní, s uznáním o ní psal.

Jinou neřestí, proti níž Waldhauser pozdvihl hlasu svého, bylo obžerství. V tom mnozí za jeho věku dosahovali vysokého stupně dokonalosti. „Jaké nezřízené žádosti mají obžerci, ⁶⁶⁾ patrně z toho, že jim nepostačí opít se za den dvakrát nebo třikrát a opět vystřízlivěti, ale ke dnům nastavují noci, aby jim čas neminul neužitečně. Takoví o této slavnosti (o půlnoční) prchají před chrámem a utíkají se do hospod, říkajíce: „Tepleji jest ve světnici veliké nežli v kostele malovaném, lépe jest nám tam míti se dobře, pít a nasytiti se, nežli v kostele zimu trpěti; lepší jest kuchyně temná, nežli kostel světlý.“ Ti nechť vědí, že nepolepší-li se, dostanou se do kuchyně dosti, ba hodně tmavé, kde ďábel jest kuchařem.“ Waldhauser hostinám nepřeje, ježto má za to, že je skorem vždycky provází hříšná žádost, neboť zatím co tělo delikátními požitky se rozplývá, srdce uvolňuje se k touze po marnostech. ⁶⁷⁾ Obzvláště však o velikonočních po dlouhém postu činí prý ďábel úklady lidem prostřednictvím obžerství, neboť — praví Waldhauser podle Augustina — přiměšuje se k vůni, barvě i chuti jídel, proto prý se v ty dny nemá jísti nic, co by knězem nebylo požehnáno. ⁶⁸⁾ Ostatně však nezapovídá Waldhauser lepší oběd, jestliže má za účel získati přátelství nebo občerstvení chudých, a nikoli vlastní obžerství. Hrdlo lidské prý jen dva prsty je široké a s jakou starostlivostí se pečuje o rozkoš této tak nepatrné částky těla! „Kdo lahůdek nechceš zanechat, alespoň v pátek — žádá Konrad — kdy spasitel žíznil a nebylo, kdo by mu nápoje podal, střídmejší buď, a něco z obvyklé míry ujmí ústům a žaludku, abys nemusil naříkati v pekle s bohatcem, jenž hodoval každý den skvostně.“ ⁶⁹⁾

⁶⁶⁾ Tamtéž.

⁶⁷⁾ Kázání o boháči a Lazarovi.

⁶⁸⁾ Úvod ke kázání velikonočnímu.

⁶⁹⁾ Kázání o boháči.

Neučí však Konrad rigorismu v odříkání se pokrmů, naopak praví, že jest tělu dáti, co mu náleží. Kdož se domnívájí, že netřeba mítí žádné péče o tělo, jsou prý jako fariseové, kteří zakazovali se ženiti a veleli zdržovati se pokrmů, jež bůh stvořil; kdož však mají za to, že jest tělu vyhověti ve všem, jsou jako herodiáni. Spasitel prý chtěl, aby ani přílišným sloužením tělu ctnost nevzala újmy, ani aby přirozenost nemírným požíváním hubena nebyla.⁷⁰⁾ Bylo tedy snahou Waldhauserovou, aby posluchači jeho varovali se v jídle a pití výstřednosti a tak si zachovali harmonii sil tělesných i duševních.

Jestliže Konrad varuje před obžerstvím, poněvadž toto rozpaluje vášeň a brání v pobožnosti, sleduje motiv zcela středověký, asketický. Jestliže však žádá, aby se požívalo tolik právě, kolik ku zduchu přirozenosti třeba, blíží se k motivům moderním. Pokud se týče požívání alkoholických nápojů, je Konrad temperenclářem nikoli abstinentem, ale i to byla už veliká zásluha ve věku, jenž v požívání nápojů líhových neznal míry a jemuž neznámy byly snahy moderního abstinentismu, který, jsa prost jakékoli tendence asketické, má za nejvyšší účel vytvořiti nové plémě, zdatné, tělesně i duševně. Ideje rodí se a rostou zvolna.

Pýcha, nadutost rovněž nalezla v Konradovi nepřítele úhlavního. Nelíbí se mu zároveň s Augustinem, když někdo vyhledává moc, panství, vládu, ač ovšem bez ní lid spravován býti nemůže. Jsou to pyšní, kteří nechťejí se účastniti hostiny, o níž řeč v Evangeliu, vymlouvajíce se: ves jsem koupil, měj mne vymluvena. Podle Augustina prý se rozumí koupí vsi pýcha, prýštíci z moci vladařské nad těmi, kteří v ní bydlí. Pyšný tolikrát upadá ve vinu apostasie, tolikrátkoli se raduje, že vládne lidem.⁷¹⁾ Pyšný bohatec ztrácí cit lidskosti a bývá vlídnější a laskavější ke svým psům, nežli k chudým.

Páni ve své pýše domnívají se, že ani slovo, které dali, jich nezavazuje, a že je dle libosti mohou měniti, a to proto, že nikdo se neodváží jim činiti výčitky. „V bibli jako záruka, že se něco stane — praví Waldhauser —, se prohlašuje slovo Hospodinovo... Pán tento nemůže lháti. Ale běda,

⁷⁰⁾ Výklad věty: dávejte co jest císařovo císaři (neděle 23. po sv. duchu).

⁷¹⁾ Výklad na „Člověk jeden učinil večerů velikou . . .“

zhusta pánové doby poslední více než chudí lhrou, poněvadž nikdo se neodvážil poukázat na jejich lež. Vystaví listinu před obědem, kterou opět zruší po obědě, což přece neučinil ani Pilát, ale řekl, když chtěli, aby změnil titul Kristův: Co jsem psal, psal jsem.“ A jakoby se mu zdálo, že řekl málo, dokládá Konrad ve své Postille: „Rozšíř (toto místo) proti zlým pánům, jak se ti bude viděti prospěšným.“⁷²⁾

Bohatství a důstojnosti nezasluhují více naší úcty než chudoba. Ve výkladě evangelia o setníkovi, jenž přišel ke Kristu prosit za svého služebníka, praví Waldhauser: „Poněvadž za služebníka prosil, slíbil (Kristus), že přijde, aby nás poučil nikoli ctíti veliké a pohrdati malými, ale i chudé i bohaté stejně ctíti. Proto praví Řehoř: V tom se pýcha naše zahanbuje, že v lidech ne přirozenost, dle níž jsme stvořeni k obrazu božímu, ale důstojenství a bohatství ctíme... Kristus chtěl jíti ke služebníku setníkovi a nikoli k synovi vznešeného.“ — Páni jeho doby jednali jinak; Waldhauser o tom vypráví dojemně toto: „Nenásledují (páni) často nikterak onoho setníka v Kafarnaum, jenž prosil Krista za nemocného služebníka, ale za to sluhy a služky, když onemocní, vyvrhnou do stáje nebo z domu, nebo do špitálu, a nepřijdou jich navštívit, ba ani jiných služebníků nepošlou, aby se pozeptali po jejich potřebách, nýbrž dokonce někdy je, nemocné, vyženou ze špitálu, ačkoli pracujíce u nich přivodili si nemoc. Setník byl pánem světským, měl mnoho služebníků a vojáků, a přece už o jednoho byl tak pečlivý! Což ale říci mám o praelátech, kteří mnoho mají nemocných, ne služebníků, nýbrž duchovních synů, a přece se o ně příliš nestarají obcházejíce krčmy po městě nepečujíce o „nemocné“ svoje ať už na duši nebo na těle; jen když břicho jejich plné jest!“⁷³⁾

Také v tomto směru dodělal se Konrad úspěchu svými kázáními. Ve městě pražském „vichr pýchy obojího pohlaví s trůnu svržen,“ píše z Paříže Vojtěch Rankův. Ovšem na panstvo, na vrchnost měla jeho slova sotva nějaký vliv.

Jest třeba, abychom se poněkud zastavili při horlení Konradově proti pýše. Nelíbí se mu snad jen pyšná, nadutá mysl bohatých a velikých tohoto světa, ať světských

⁷²⁾ Kázání „Když Ježíš sestupoval s hory“.

⁷³⁾ Tamtéž.

nebo duchovních. Poukazuje také na následky pýchy. Vy-
týká pánům nedržení slova, ale to znamená porušení povahy.
Pýcha je žene, aby rozmnožovali svoje panství a bývá pří-
činou, že jsou ke svým poddaným tvrdí, nelidští. Tenkrát
poddanství a poroba venkovského lidu pokračovala velmi
rychle, sociální protivy se přiosťrovaly vždy více — tvrdostí
pánů. Waldhauser dobře pozoroval tento proces, a vystoupil
na obranu práv a lidské důstojnosti utlačovaných. Co praví
o zacházení pánů s onemocnělými služebníky, zní hodně
moderně. Sociální úpadek širokých vrstev národa a obme-
zování jejich práv stalo se jednou z předních složek če-
ského hnutí reformačního, husitství; snaha pak zadržeti
sociální poklesnutí oněch vrstev propůjčuje hnutí husitské-
mu sílu, houževnatost a vytrvalost. Bez ní by husitství bylo
postrádalo té mohutnosti a nepřemožitelnosti, která malo-
mocným strachem plnila nepřátele.

Waldhauser byl z prvních, kdož se ozvali proti panovač-
nosti pánů, třeba že slova jeho zní dosti všeobecně; však
neztichnou už v ústech mravokárců a šlechtných lidí če-
ských, s nimiž se setkáváme v počátcích hnutí husitského.
Tomáš ze Štítného těm, kdož budou chtít přikovati pod-
daného ke hroudě, připomene důrazně a jasně: jestliť pá-
nova dědina (půda), člověk jest boží.

Rovněž lakomci a lichváři neušli horlení Waldhauserovu.

Pojem lichvy byl za oné doby mnohem širší nežli nyní;
tak na př. nakoupiti v době láce zásoby a prodávati je
v čas drahoty s větším výdělkem nežli za obyčejných okol-
ností, bylo považováno za lichvu. Lichváři v názoru středo-
věkém platili za veliké hříšníky, jimž se měl, když před
smrtí nedali poškozeným náhrady, odepřiti církevní pohřeb.
Před příchodem Waldhauserovým do Prahy sotva kdo z ka-
zatelů, zvláště mnišských, ozval se proti lichvě a lichvářům;
nepovažovali za opatrné popuditi proti sobě tyto boháče,
kteří mohli před smrtí věnovati klášteru bohatý odkaz a
dát se pohřbiti v jejich klášteře, opět za skvělý dar.⁷⁴⁾
„Z bázně nebo z lásky k bližnímu někdo zamlčuje pravdu,
jakož — běda! — činí zjevně mnozí falešní kazatelé, ale
i tajně na záhubu své vlastní duše i nebezpečí celé církve
zlořečení zpovědníci velikých knížat a mocných i bohatých

⁷⁴⁾ Obrana s. 38.

lichvářů a jejich manželék . . .“⁷⁵⁾ Konrad však, jak patrně z jeho spisů a svědectví kanovníka Beneše, nenásledoval metody těchto falešných kazatelů a zlořečených zpovědníků, nýbrž „kázal neohroženě proti lichvářům a všem špatným držitelům“. O této záležitosti a praxi mnichů vůči lichvářům mluví Konrad také ve své Obráně. Mnichové totiž ve článcích, sestavených proti Waldhauserovi, dávali na uvážení, v jaké nebezpečí je pražský lid kázáními Waldhauserovými vrhán. Na to však odpovídá mravokárci, že nebezpečí, v jakém se nalézala Praha pro mlčení mnichů, jeho kázáními jistě se menší. Je prý určitě zpraven, že více lichvářů chce své nepravosti zanechat a uvádí příklad jednoho lichváře znamenitého, jenž mu byl právě jako lékař duchovnímu arcibiskupem i vlastním farářem svěřen, a jenž již nahradil, což by prý přičiněním mnichů asi nebylo se stalo. Spíše prý, kdyby byl umřel a sumu, kterou nyní nahradil, byl dal jejich „svatému“ konventu, by mu byli vystrojili slavný pohřeb s dlouhým průvodem bratří hlasně zpívajících a přes vltavský most jej nesoucích, nepovážíce, že on pohřben jest v pekle s bohatcem. Spolu připomíná, že také v Německu neviděl, že by byli mnichové odmítli pohřeb jakémukoliv lichváři, třeba velmi zjevnému, ve svém klášteře.⁷⁶⁾

Některí křesťané nechtěli, prý z lakoty, platiti desátků duchovním. Těm připomíná Waldhauser, že jsou horší nežli onen fariseus z evangelia, jenž — jakož i jiní — dával desátek z věcí nejmenších; ale nyní prý zdá se některým křesťanům, že přijdou na mizinu, když dají desátek, ač vlastně nedávají nic, poněvadž desátý díl vyhradil si bůh.⁷⁷⁾ Lakomec prý nic nevyhledává, po ničem netouží, leč co lahodí pěti smyslům, jež se vyznamenávají paterem spřežení volů . . . Jako volové zemi obracejí, tak i lakomci na zemi utkvívají, aby se stali boháči. Jako jho tlačí šiji, tak smyslnost duši.⁷⁸⁾

Lakomství zasluhuje dle Waldhausera výtky zvláště tehdy, když se pro ně zanedbává péče o čistotu víry a když z něho pramení liknavost proti kacířům. Zajímavo jest, co po této stránce praví Waldhauser: „Všichni na

⁷⁵⁾ Kázání na neděli 23. po sv. duchu.

⁷⁶⁾ Obrana s 37 a násl.

⁷⁷⁾ Kázání na neděli 11. po sv. duchu.

⁷⁸⁾ Kázání na „Člověk jeden učinil večeři velikou . . .“

cestu svoji ⁷⁹⁾ se obrátili, jedenkaždý k lakotě od nejvyššího až do nejposlednějšího, což patrno jasně na některých knížatech světských i církevních, jejichž počet nesmírně se rozmnožil, kteří dobře vědí a slyší, že se nalézají na jejich panstvích kacíři, ale staví se, jakoby nevěděli, aby jejich zboží vezdejší nedoznalo újmy, ač je držeti budou jen potud, pokud chtějí bude ten, jehož nepřátele tolerancí svojí podporují. Takoví beze vší pochyby... jsou stíženi kletbou... Všichni vyhledávají prospěchu svého a nikoli Ježíše Krista. Takoví knížata nechtějí slyšeti proroků pravých, totiž kazatelů, ale rádců svých falešných a zlých... Ti říkají: „Jestliže všechny ty, kdož jako kacíři označeni jsou, dáte spáliti, zkazíte své zboží, každý sedlák prchne od vás...“ Tímto výrokem Waldhauserovým znovu potvrzeno, jak ani v době Karlově nebyl celý národ spojen v jednotě víry katolické, a jak nesnadno asi dávali se pánové — svěští i církevní — pohnouti k zakročení proti kacířům, aby tím svá panství nevyliďňovali. Dobře obsazené panství bylo jim milejší nežli — víra. Jest třeba poukázati na tento rys pánů a praelátů doby Karlovy, ježto na straně církevní lidé doby této se líčí, jakoby nejdrahocennějším statkem jim byla víra a jakoby pro ni zapomínali na vše. Sobectví a materialismus jsou jedním z význačných rysů doby, o níž mluvíme. Materialismu nebyli prosti přední strážcové víry a dávali přednost bohatství před čistotou víry. Proti kacířům zaujímá Waldhauser stanovisko zcela středověké, právě tak jako i jiní po něm, jako M. Jan Hus a Luther. Tolerance ve smyslu moderním jim byla neznáma.

Také některým lékařům vytýká Waldhauser lakotu, ježto prý nechtějí navštěvovati chudých, nýbrž jen bohatých. ⁸⁰⁾

Poslyšme, kterak připomenutím smutného konce lakomců usiluje Waldhauser lakomé bohatce vyburcovati z jejich hříchu: ⁸¹⁾ „Tak pohřbeni bývají především zlí boháči v pekle, jako osel v roklí, ač s velikou nádhrou a slavně bývají pochováváni v kostelích a veliké zanechali odkazy. Přihází pak se jim, jakož vypravuje Plinius o kterési rybě, jež se jmenuje hňup, po německu pak „Stoch-

⁷⁹⁾ Kázání na „Pílně se varujte falešných proroků“.

⁸⁰⁾ Kázání „Když sestupoval Ježíš s hory...“

⁸¹⁾ Kázání o boháči a Lazarovi.

fisch“, jehož nelze požívat, ježto je šlachovitý, až teprve, když se potluče. Tak zlí a lakomí boháči nechtějí dáti ničeho chudým, a nikdo z nich nemá nic, až teprve, když smrt se jich počíná dotýkati, zastrašení štědré dary dávají, poněvadž nic s sebou nemohou vzíti a protože utrpení takovým dává rozum. Každý opatrný zpovědník a milovník spásy duší má takové navštíti, aby nahradili, drží-li co neprávem; nemá je však nabádati, aby se dali v jeho chrámu pohřbítí, jinak upadl by v nebezpečí vyloučení z církve podle ustanovení církevních zákonů... Taková také tělo takovým způsobem u nich pohřbené, totiž když jest zpět vyžadováno, jestliže během desíti dnů nevrátí, samo místo pohřbu interdiktem jestiženo... Jest pak pohřeb oslův takový: pán si ponechá kůži, maso sežerou psi, kosti ponechány jsou lijáku a krupobití. A tak statky vnější, které vyznačují se kůží, synové a někdy i pán pozemský sobě ponechává, červí sežerou maso, duše pak jeho, která svojí neporušitelností podobá se kostem, dostává se v moc lijavci a krupobití pekelnému.“

Jako arcibiskup Arnošt zvláštním ediktem zakázal hru v karty a kostky, tak ani Waldhauser neopomíjel ve svých kázáních vytknouti hráčům nepřístojnost jejich počinání. „Jsou jiní ještě — praví v kázání na slova „vyšlo vyřčení od císaře...“ —, podobní dřívějším (totiž býkům, o nichž byla řeč nahoře), kteří také zrazují dítě, t. j. Krista, třeba ne rohy hlavy, přece však rohy řeči, a to jsou hráči, kteří této noci snad každou hodinu desetkrát pánu zlořečí, a zlořečili zaklínáním se... Ono kleté dílo zakázáno jest církví.“⁸²⁾

Konradovi neušla náboženská lhostejnost mnohých. Jsou prý někteří, kteří mají raději lůžko nežli čtení duchovní,⁸³⁾ a ráno, když vstanou, sotva do chrámu nahlédnou, nebo jsou přítomni nanejvýš t. zv. mši ospalců. Někteří nevyhledávají slova božího, ale říkají: Co celý rok mluví kazatel na kazatelně, víme, co nyní zanedbáme, nahradíme budoucně. Jiní prý zase říkají: nejsme chlapci, dávno víme, že máme činiti dobře a ne zle.

Jinde si stěžuje Waldhauser, že lovci ze stavu laického

⁸²⁾ Kázání „Vyšlo vyřčení od císaře...“

⁸³⁾ Tamtéž. — Z „případů svědomí“ (list 3b) se dovídáme, že šlechtici přicházejíce pozdě do kostela a zanedbavše mši, žádali, aby se jim ukázala svátost.

i duchovního, kteří by měli v neděli jít do chrámu, velmi pilně se svými psy vyhledávají jeskyně skalní jakožto kapličky ďáblův. ⁸⁴⁾)

„Jsou lidé, kteří nechtějí se dáti osvětit světlem Kristovým, jak činí oni lidé zlí a zatvrzelí a šelmy bez kázně, kteří nepřijmou žádného poučení ani se nelepší, ač po celý čas se jim dostává poučení, jako kráva nebo prase, jež subtilnějšího poučení nevnímají. Ale osel nebo kůň někdy se dají vyučiti, jak vidno na oslíčcích a koních kejklířův. ⁸⁵⁾) Také hrozí Waldhauser oněm „špatným“ křesťanům, kteří v kostele vedou rozprávky a hlukem neb křikem vyrušují z pobožnosti.

Že Konrad horle proti lhostejnosti náboženské nepřeháněl, potvrzeno jest četnými svědectvími jinými.

Jest třeba, abychom si uvědomili, co ve vývoji náboženském a kulturním vůbec znamená tato lhostejnost a přímo netečnost. Zajisté to, že církev svými bohoslužbami, svými kázáními a dodejme ihned: svými dogmaty, nedovedla již v době Karlově získati a upoutati ani všech těch lidí, kteří se dosud v jejím lůně nalézali. To, v čem církev vidí těžisko a podstatu života náboženského, účast při bohoslužbě, a to účast vniterná, horoucí, vyplývající z potřeby duše, to, pravíme, nemělo už za „zlatého věku“ české církve pro všechny věřící kouzla, bylo to pro mnohé stanoviskem překonaným. Věk Karlův jest zcela jiný, jestliže se naň podíváme z blízka a jestliže se nedáme másti cetkami a pozlátkem, modou.

Život náboženský, hluboký a vroucí, odumíral, obřadnictví jej zpovrchnilo; nutí nás to, abychom napsali, že náboženství se stalo modou, šablonou. Dogmatu, obřadu, zbýval význam formulky a aktu kouzelnického.

Ale to právě nemohlo postačiti duchům hlubším, kteří si ujasnili, že nový věk, který se připravoval, vyznačen bude negací dogmat a svátostí, alespoň těch dogmat a svátostí, pro něž se nenalézalo zřejmých důkazů v bibli, které tedy zavedla církev. A reformace znamená právě opozici proti církvi.

Dominikán Jan Tauler, starší vrstevník Konradův, velmi slavený v annálech dominikánských, předpověděl, jak praví

⁸⁴⁾ Kázání o bohatci a Lazarovi.

⁸⁵⁾ Kázání na „Vyšlo vyřčení . . .“

Fontana, osvícen duchem prorockým, reformaci Lutherovu a její vystoupení proti dogmatům a svátostem církve. Nebylo ovšem třeba k tomu osvícení prorockého; stačilo podívat se upřímně a bez předsudku na současné poměry, a pak bylo už velmi snadno rozeznati, kam vývoj náboženský směřuje.

A ne snad, jak by apologeté a katoličtí filosofové dějin chtěli namluviti, vinou lidu. Tento zůstával i dále náboženským, a proto, když viděl snahu Waldhauserovu a současně i Miličovu, nesoucí se k tomu, aby náboženství přestalo býti šablonou a aby se stalo opět něčím živoucím, shromažďoval se kolem nich a počal náboženství realizovati v životě a skutcích. Tenkrát nebývalé nadšení náboženské zaplálo ve hlavním městě Čech, zástupové jsou uchvázeni touhou po životě čistším, lepším a hlubším, tak jako v Čechách nikdy před tím.

Ale to právě znamenalo počátek rozchodu s církví; český lid si uvědomil, že musí jíti cestami svými vlastními, aby mohl žíti životem opravdu a hluboce náboženským. A na těchto cestách dospěl až k českobratrství, nejkrásnějšímu květu českého náboženského smyslu a života.

V tom a pak v té okolnosti, že dal poslední popud k činnosti Miličově a svojí Postillon založil si v jistém smyslu kazatelskou školu, záleží těsná souvislost Waldhauserova s českou reformací. Ostatně bude souvislost tato příležitostně osvětlena ještě zřejměji.

Waldhauser o kněžích a řeholnících.

Konrad dobře rozpoznal alespoň jednu z příčin úpadku mravnosti a náboženského života své doby, a to neschopnost, netečnost a hroznou zkaženost mravní duchovenstva a zvláště mnišstva, které bylo považováno za výkvět života církevního, majíc uskutečňovati evangelické rady, dobrovolné chudoby, ustavičné čistoty a vzdání se vlastní vůle v ruce představeného.

Waldhauser umínal si tedy reformovati kněžstvo světské i řeholní. Nechtěl mu dávat nové předpisy, nechtěl reformovati principy morálního žití; chtěl pouze, aby se řídilo kanyony církevními a řeholemi.

Za tím účelem poukazoval častěji na sociální význam neřestí a hříchů kněžských. Jestliže kněz oddá se neřestí, upadá mravně veškeren lid. „Srdcem ⁸⁶⁾ a žaludkem církve rozumějí se kněží; když vidíš, že listí stromu žlutne a opadá, uhodneš, že nějaká příčina leží v kořeni: právě tak, jako když spatříš lid bez kázně, beze vši pochyby poznáš, že jeho kněžstvo není zdravé.“ Také u Židů tomu tak bylo. Lid byl zkažen vinou kněží. Kněží mají býti učiteli a vůdci lidu. ⁸⁷⁾ Bez kazatelů podobá se lid lodi, která nemajíc kormidelníka hyne na moři; jest jako škola bez učitele, a jako vůz bez vozataje. ⁸⁸⁾ Na kazatele třeba dávatí pozor všem, kdož zápasí za království boží. Jest velmi třeba mítí pozor na slova a povzbuzení vůdců vojska Kristova, totiž učitelů a zkušených kazatelů. Kněží jsou světla církve, praví kazatelé jsou ústa boží. ⁸⁹⁾

Neobyčejný důraz klade tedy Waldhauser na činnost kazatelů — právě tak jako později husitství, které svobodně kázání pojalo mezi své základní články.

V kázání o pastýři dobrém připomíná Konrad způsobem slavným vážné povinnosti kazatelů a vyzývá k jejich plnění: „Vás, rode vyvolený, královské kněžstvo, zástupci Kristovi, pastýři oveček, jež Kristus vykoupil krví svojí drahocennou a vám svěřil, napomínám a prosím, abyste všecko opustíce a odložíce snahu po nabytí hanebného užitku z věcí časných, ovce své před ukousnutím dravých vlků bránili, abyste ve zpovědi a při hlásání slova božího jich nezanedbávali, aby na zkázu duše své i vaší nebyli nuceni běžeti k těm, kteří nemají strachu, že budou v den strašného a posledního soudu za ně účet klásti.“

Ovšem oni kazatelé, kteří pravdu bez přimísení vši lakoty odloživše všechen strach lidský káží a konají, jako zlato v ohni protivenství jsou zkoušeni od množství zlých, kteří je pronásledují. ⁹⁰⁾ — Znamením, že duch sv. přítomen jest v srdcích kazatelů, jest, když svobodně tresčí hříšníky, a znamením nepřítomnosti, když trestatí se obávají. ⁹¹⁾

⁸⁶⁾ Kázání „Když se přibližoval Ježíš k Jerusalemu . . .“

⁸⁷⁾ Kázání na neděli 23. po sv. duchu.

⁸⁸⁾ Tamtéž.

⁸⁹⁾ Kázání „Maličko, a neuzříte mne . . .“

⁹⁰⁾ Tamtéž.

⁹¹⁾ Tamtéž.

Konečně pokud se týče výživy kazatelů, praví Waldhauser, že všechny církve Kristovy jsou „svícny zlaté“, jež by měly živiti „světla“, totiž kněze, a to má býti „z lásky“, která se vyznačuje zlatem.⁹²⁾

S myšlenkami tuto vyslovenými setkáváme se u husitských spisovatelů a kazatelů velmi často. Nám ovšem se může zdáti, že ideál kazatele, jak ho kreslí Waldhauser, jest něčím, co se rozumí samo sebou. Než ale, v jeho době, kdy korupce zachvátila i kazatelny, kdy kazatelové pluli s proudem, bylo Waldhauserovské pojetí kazatele a jeho úřadu přímo originální.

Než kněžstvo neplnilo za Waldhausera svůj úkol; ba někdy si ho nebylo ani vědomo. Mělo by bojovati proti hříchu: ale strážcové všichni slepí, veškerí psi neumějí štěkati, vidouce marnost. Dle Glossy vykládá Waldhauser, že jest trojí příčina, proč se nemluví pravda: předně, že učitel sám ji nezná nebo nemiluje, jako mnozí nevzdělání kněží (a juristé), podruhé, protože mnozí zapomněli na hněv boží, poznali sice pravdu, ale nehlásají ji v plné čistotě, jako prý, probůh, činí pokrytci (mnichové), nekonečně více dychtíce po penězích nežli po duších, a konečně někteří bojí se bližního a pro tuto bázeň zamlčují pravdu, jako — běda! — činí zjevně mnozí falešní kazatelé a tajně zlořečení zpovědníci.⁹³⁾ Waldhauser si stěžuje, že mnozí plebáni jsou lenivi, bez vzdělání, že nechtějí studovati, nýbrž stále jen zaháletí a proto že jsou slepí — vedouce slepce do pekla. Měli by ovšem studovati, aby ovčím svým poskytovatí mohli potravu vědy, ale místo toho se navzájem povzbuzují: pojďme, vezměme víno a pivo a naplníme se do obžerství, a jako jsme činili dnes, tak bude i zítra alépe. A přece by vše, co kněžím zbude, mělo se věnovati chudým na stravu a oděv. Kněží milují tance, pěkné ženy, honící psy a sokoly a jiné toho druhu věci, spí dlouho a ráno ku chválám božím nevstávají.⁹⁴⁾ Jinde praví kazatel, že nejen laici, nýbrž i duchovní klanějí se dvěma telatům: žádosti těla a marnostem světa.⁹⁵⁾

Jan kázal na poušti, aby tak dal dobrý příklad a po-

⁹²⁾ Tamtéž.

⁹³⁾ Kázání na neděli 23. po sv. Duchu.

⁹⁴⁾ Kázání na II. ned. adv.

⁹⁵⁾ Kázání na „Člověk jeden učinil večeri . . .“

vzbuzení kazatelům, kteří chtějí kázati pouze na místech blízkých, slavných a četně navštěvovaných.⁹⁶⁾

Mezi kněžími vyskytuje se mnoho svatokupců. „Z lakomců někteří touží po penězích, jiní po praebendách či praelaturách a nestarají se, zda je spravedlivě drží; k vůli praebendám a praelaturám jsou mnozí svatokupci, mnozí lichotí pánům a mnozí nadbytečně se namáhají.“⁹⁷⁾

Že mnozí duchovní pro lov i v neděli bohoslužby zanedbávali, už jsme slyšeli.

Tedy: nevědomost, požitkářství, zahálka, podlízavost k pánům, lakomství a z něho plynoucí svatokupectví, toť rysy, které charakterisují kněžstvo doby Waldhauserovy. Provinciální statuta Arnoštova, akta visitace arcijáhenské z r. 1378-9 svědčí, že Waldhauser neviděl příliš černě, ba že ani neřekl vše, aby zkáza duchovenstva vysvitla v celé svojí křiklavé nahotě.

Takové kněžstvo ovšem nemohlo naplniti svůj úkol, jak tanul na mysli nadšenému Waldhauserovi, a povznesti mravně lid. Zároveň však touto zvrhlostí kněžstva dokumentován jest bankrot středověké církve, který se dal později sanovati jen velmi nesnadno a jen z nepatrné části a to především přizpůsobením se hnutí, jež za krátko se rozproudilo v různých zemích omlazené Evropy, zvláště v Německu, a vržením přes palubu různé přítěže, která ve středověku byla počítána k podstatě křesťanství.

Třeba by církev byla houževnatě konservativní, změnila se od dob středověkých velmi značně, naučila se mnohému od Reformace, se kterou spěje, třeba zvolna, ale přece neodvratně ku zracionalisování křesťanství, což konec konců není jiného než negace zjevení a — nevěra, užíváme-li terminologie církevní. Jinak řečeno: náboženství mytické mění se více v náboženství vědecké. Věda je charakteristickou známkou dospělého lidstva, jako víra charakterisuje lidstvo ve věku dětinském. Věda všude se uplatňuje, i v náboženství.

Ještě markantněji se jevil úpadek církve v tehdejších klášterích. Zde mělo dle intencí zakladatelů řádů býti právě závodění ve ctnosti a svatosti, každá řehole měla realizovati určitý cíl. Jestliže se však poohlédneme po životě ře-

⁹⁶⁾ Kázání na „Budte milosrdní . . .“

⁹⁷⁾ Kázání na „Vyšlo vyřčení . . .“

holním za zlatého věku české církve, neubráníme se představě, že velmi četné kláštery, zvláště řádů žebravých, byly pravým opakem toho, co z nich měli chtěli jejich zakladatelé; mnozí řeholníci ve zvrhlosti života mohli závoditi s nejzvrhlejšími lidmi světskými.

Je-li přirozenost nucena ke způsobu života, který jí méně odpovídá, ať už to je coelibát nebo život v klášteřích, pak mstívá se hrozně: zvrhá se, propadá demoralisaci. Tato zvrhlost a demoralisace skrývá se často i pod rouškou svatosti, a bývá třeba bystřejšího pozorování a pozornější analýse, aby se mohla konstatovati.⁹⁸⁾

Nelze tedy se diviti, že Konrad vystoupil tak bezohledně proti mnichům, obzvláště, když uvážíme, že to byli mnichové, kteří se jeho mravokárným snahám postavili na odpor, ač právě oni byli povoláni, aby mu v jeho úsilí byli pomocníky nejnadšenějšími.

Poněvadž v průběhu vypravování zvíme podrobněji, co mnichům své doby vytýkal Waldhauser, uvedeme zde pouze některá místa z Postilly, která nám objasní stanovisko kazatelovo ku mnichům.

V řeči na „Amen, pravím vám, nebude-li hojnější spravedlnost vaše...“ praví: „Běda vám, zákonníci a fariseové, projíždíte moře i zemi, abyste učinili jednoho proselitu, a když jste ho získali, abyste jej učinili synem zatracení dvojnásob nežli vy sami, poněvadž zkaženým svým životem a mravy jej porušujete; a tak porušen vrhá se zpět k obřadu pohanskému a stává se odpadlíkem od zákona, který slíbil zachovati, a tak v mravích jako vy a vírou více než vy hřešil a tak zasluhuje dvojnásob než vy vyhnání Ge-henny. Tato slova aplikuje Mikuláš z Lyry takto: Podobně činí ti, kdož příliš se namáhají, aby ke stavu své

⁹⁸⁾ Život řeholní vznikl na východě a odtud později byl přesazen na západ. Zárodky k němu tkvěly v křesťanství a živěny byly názory gnostickými a manicheistickými, které považovaly látku za zlo a zdroj hříchu a jí tedy vypověděly boj. Zlo morální mělo se přemáhati a vykořeňovati mrtvením látky — těla lidského. Čím kdo více tělo dovede mrtvíti, čím více zasadí si šlehů, čím méně spí, čím více dovede snášeti zimu, hlad: tím je světlejší. To jsou principy, v jejichž stínu vyvíjelo se mnišství a konečně i křesťanství, jež považovati se mělo za méně dokonalé mnišství. Mrtvením těla měla se připraviti duše pro slávu posmrtnou. Jak patrně, byl za vlády takových zásad moderní pokrok naprosto nemožný. Proto musily ony zásady býti nejprve odstraněny, o čem se pokusila renaissance.

řehole někoho získali, a když získali, špatným příkladem života svého dohánějí ho, aby od řádu odpadl, a tak stávají se poslední věci horšími prvých... Poněvadž, běda, takovým šálením bez počtu duší bývá odsouzeno, tak že krev Kristova na nich jest zmařena, čehož každému věřícímu ze srdce želeť třeba, ježto, ach, nad všeliký počet jsou rozmnoženi. Nechť brání každý synům a přátelům svým, aby do zvrhlých řeholí nevstupovali, kde se zahrnázilo svatokupectví, lež, necudnost, neposlušnost, nenábožnost, obžerství a pokrytectví a — abych jediným slovem všechno obsáhl — všeliká bezbožnost a světáctví a rozrušení bratrské lásky. Nikdo zajisté rád nevsadí přítele svého na puklou loď, aby na ní se přeplavil přes velikou řeku.“ — V kázání: „Varujte se falešných proroků...“ dí: „Já jsem kanovník řeholní a zevnější můj hábit ukazuje, že mám býti řeholníkem, člověkem a přítelem božím, a jestliže nejsem takový ve svědomí a v pravdě, ale zlý a hříšný, tehdy jsem falešným, a, přeběda, této faleše svět je plný. Neboť mluvíme-li o řeholnících, mnozí a mnohé se mezi nimi nalézají svatokupci, mající svůj majetek, neposlušní a jinak zločinní.“ — V kázání na: „Když pak šel Ježíš do Jerusalema...“ dává Konrad toto poučení: „Zpovídati se máme toliko kněžím zřízeným a farářům neb jejich střídníkům, nejméně jednou v roce... Někdy však, totiž pro ohromný nával lidu neb jinou zákonitou příčinu může se každý zpovídati také bratřím řádů žebravých od diecesního biskupa approbovaným a připuštěným, zvláště kazatelům a Menším, poněvadž tehdy mají podobnou pravomoc jako jiní, ale nikterak větší. Pročež beze vší pochyby šálí lid ti, kteří se odvažují... biskupskou nebo větší nežli farářskou pravomoc si osobiti, následkem čehož by za trest jejich lži nikdo se jim jakožto lhářům neměl zpovídati.“ — A ve výkladě na evangelium: „Odšedše fariseové radili se, jak by Ježíše polapili v řeči...“, žaluje Waldhauser: „Některí, odloživše bázeň boží, pravdu nehlásají čistě, jakož, běda, činí pokrytci (mnichové) nekonečně více toužící po zisku peněz nežli po duších...“ Výtka tato jest velmi důležitá. Mnichové nekázali pravdu holou a celou, poněvadž by byli musili odsouditi především sebe a svůj život. Tím však přispěli značně ku zmatení pojmů mravních, tak že leccos se považovalo za přípustné a slušné, nebo alespoň nehříšné, co ve skutečnosti bylo zlé a špatné. Následkem

toho smysl a cit pro hodnocení mravní byl částečně zvrácen, částečně otupen a jako zamlžen. Bylo to velmi pohodlné pro samotné mnichy, jejichž hříchy buď se neviděly, buď nejevily se tak křiklavými. Nedostatek jemného a přesného hodnocení mravního bývá původcem mravně zkažených dob. Taková byla právě doba Konradova, jak svědčí také Tomáš ze Štítného.⁹⁹⁾ jenž mluví o těch, „ješto zlému řkú, že by zlé nebylo“. Tím ovšem se stává, že doba vlastní svůj mravní úpadek nepoznává, nebo alespoň, že jej nepoznává v celé jeho hrůze. Waldhauserovi přísluší zásluha, že přispěl ku správnějšímu hodnocení mravnímu, tím především, že mravní poměry klášterů ukázal bezohledně v pravém světle, že mluvil, „že v svatých stavích neposvátně bydlé mnozí“, jak praví tentýž Tomáš Štítný.

A právě živého a správného hodnocení mravního bylo třeba, jako vzpružiny českého hnutí reformačního, s nímž se nám jeví Konrad v souvislosti vždy těsnější.

Konflikt Waldhauserův s mnichy.

Nebylo ani jinak možno, nežli že kázání Waldhauserova vyvolala v městech pražských veliký rozruch. Ačkoli Konrad poklesky mravní přísně káral, množili se posluchači jeho stále, zatím co mnichům, ač kázání jejich oplývala lichocením, posluchačův ubývalo, až zbylo pouze několik tlustých bekyň,¹⁰⁰⁾ které zůstaly mnichům, zvoucím je ku svým skvostným hodům, věrny, a chudší vrstvy obyvatelstva. Po straně Waldhauserově stáli především konšelé Starého města pražského a inteligentnější část měšťanstva.

Tím však nemálo ohrožen byl prospěch a blahobyt mnichů; jestliže lid se od nich odvrátil, veta bylo po bohatých darech a odkazech, veta po jejich pohodlném, bezstarostném životě a dobrém bydlu, veta bylo po přívětivém a uctivém přijetí jejich v domech, jestliže přišli na žebrotu. Klesla-li jejich vážnost, klesly i jejich důchody. Takové obavy plnily mysl mendikantů. Je přirozeno, že mnichové, především řádů žebravých, připravovali se k obraně a k obnovení

⁹⁹⁾ Knížky o připravení srdce (v rukopise univ. knih. pražské 17. C. 18., list 297 b).

¹⁰⁰⁾ Obrana (u Höflera) s. 32.

své reputace, ovšem nikoli tím způsobem, jak bychom očekávali od řeholníků, povolaných řeholím ku svatosti. Nápravou života a horlivým plněním povinností zvláště kazatelského úřadu bylo by se jim snadno podařilo umlčeti Waldhausera. Byli však laxnímu životu tak zvykli, že jim ani nepřipadlo na mysl ho zanechatí a usilovati, aby se vyrovnali Waldhauserovi v mravní čistotě a horlivosti. Jejich morální síla dlouhou mravní nevázaností byla ochromena.

Jejich zbraň byla jiná. Nepohodlný kazatel měl býti umlčen zakročením autority církevní, měl docela býti nějakým způsobem z Prahy vyštván, nikoli tedy prostředky mravními, nýbrž násilím, které bývá poslední zbraní těch, kdož si uvědomili, že prohráli svou věc. Církev, která nechce se zříci prostředků násilných, podává světu neklamný důkaz, že ztratila důvěru v sílu svých ideí a oddanost svých sluhů. Církev, která vši mocí se vzpírá odluce od státu, prozrazuje, že je slába k zachování své existence, svých dogmat a svých institucí.

Mnichové zavolali na pomoc proti Konradovi moc církevní, která tenkrát mimo tresty církevní disponovala vězením a trestem smrti na hranici, třeba výkon nálezů moci státní. Stát byl jí poslušným a oddaným sluhou.

Bylo však třeba především naléztí příčinu skutečnou nebo zdánlivou, aby se mohlo proti němu zakročití žalobou soudní. I počali mnichové pilně sledovati jeho kázání. Ně které výroky jeho ostré a dosud s kazatelný v Čechách neslýchané, jimiž čelil Konrad zkáze v klášterích tehdejších zakořeněné, mohly se snadno překroutiti a na Konrada vrhnouti podezření z bludu či z kacířství. Kromě toho připadli na myšlenku, že mravokárné horlení Konradovo, které nešetřilo nikoho, ani klášterů, mohlo by se vykládati jako rušení disciplíny a pokoje, doporučovaného dítkám Kristovým, čímž by byl podán důkaz, že není od Krista poslán. Není pochyby ovšem, že i osobnost Waldhauserova, jeho život a obcování podrobeny byly bedlivému pozorování. Než vizme, jak se věci vyvíjely a jak konflikt mezi Waldhauserem a mnichy se přirostřoval.

Konrad, dříve nežli se vším důrazem vystoupil proti klášterním zlořádům, a zvláště nestoudnému svatokupectví, žádal arcibiskupa Arnošta, aby sám proti zlořádům těm zakročil. Arcibiskup odpověděl, že kláštery jeptišek skorem všechny jsou vyňaty z jeho pravomoci podléhající řádům

mužským, které rovněž řádné pravomoci jeho podrobeny nebyly. Tu teprve úsilněji „ostrčil Konrad hrot slova božího“ proti svatokupcům.¹⁰¹⁾ Následek byl, že pražští řádové žebraří, dominikáni, minorité, augustiniani i karmelité spojili se ku společnému kroku proti Waldhauserovi, ač dříve navzájem se nenáviděli. Waldhauser o tom píše: velicí nepřátelé tehdy se smířili, spojili a spřátelili, kteří jak vůbec v Praze se praví, dříve nikdy se vzájemně nemilovali, nýbrž ohavně spolu o mrtvoly jako hladoví supi zápasili.¹⁰²⁾

Tu — počátkem prosince¹⁰³⁾ 1363 — přišel do Prahy generál řádu kazatelského a spolu papežský legát, mistr v bohosloví Šimon z Langresu. Jeho příchod přišel velmi vhod spojeným řádům pražských mendikantů; jeho přítomností dostalo se jim mocné morální podpory.

Mnichové žalovali na Konrada generálovi, jenž se jich ujal.

Příležitost k soudnímu stíhání Waldhauserovu naskytla se velmi brzo. Žalobní články mnichů proti Waldhauserovi uvádějí, že Konrad při kázání na prvu neděli adventní mluvě o svatokupectví veřejně jmenoval klášter dominikánek u sv. Anny či sv. Vavřince, tvrdě, že jsou tam panny, které svatokupecký do řádu přijaty byly, obzvláště prý dcera jisté vdovy, a že jestliže nebude z kláštera vzata, na věky v pekle trestána bude. Rekl prý, že v té věci může se vykázáti papežskou bullou. Žaloba kladla dále Waldhauserovi za vinu, že dotkl se ironicky, jak prý jeptišky po celý rok neustávají volati: máme generála řádu otce našeho, jako Židé, kteří také volali: otce máme Abrahama. Také prý řekl, že doslechl, že generál přijel do Prahy, nechť tedy přijde k němu a poučí jej o jiném, může-li, že ustane od toho, co mu vytýkají. Kázání své prý ukončil slovy: Nejmilejší, ve mnohých klášterích nalézají se tací, kteří zhusta od mnichů bývají klamáni.¹⁰⁴⁾ — Generál následkem toho obžaloval Waldhausera u arcibiskupa, a poněvadž

¹⁰¹⁾ Obrana, str. 23.

¹⁰²⁾ Tamže 23, 24. — Mnichové zápasili o mrtvoly chtějice, aby byly pochovány v jejich klášterech, z čehož jim plynuly značné důchody.

¹⁰³⁾ Tamže str. 18. Šimon z Langresu, doktor pařížský, od r. 1352 generál řádu dominikánského, byl muž velmi učený a výmluvný, nazýván byl „rybářem duší“. Konaje často diplomatická posláni, nebýval generálním kapitolám zhusta přítomen osobně, a proto řád ho chtěl sesaditi. Vyšší přízeň však zachovala Šimonovi důstojnost.

¹⁰⁴⁾ Tamže 18.

Waldhauser se chtěl na nějaký čas odebrati na svou farnost do Litoměřic, dosáhl generál toho, že mu odchod dovolen nebyl.¹⁰⁵⁾ Zakročení generálovo začalo tedy se značným důrazem a cílem jeho, jako vůbec celé akce mnichů, bylo zakřiknutí a zastrašení Waldhauserovo. Ale tento zastrašiti se nedal. Hned druhý den o svátek sv. Barbory vystoupiv na kazatelnu dal nepřítelům svým odpověď, která tak zcela odpovídala jeho povaze. „Vězte, nejmilejší lidé“ — pravil — „chtěl jsem odejít z Prahy, ale jiná věc přišla mi do rukou, neboť jsem zadržen, z čehož více se raduji nežli ze života svého; neboť chci nyní pravdu hájiti a proto jsem odhodlán zemřítí.“¹⁰⁶⁾

Obě strany předvolány před soud arcibiskupův pravděpodobně na čtvrtek dne 7. prosince. Konrad se dostavil s několika konšely a přísežnými Starého města pražského a mistrem Vernherem, radou císařským a písařem zmíněného města. Legát se nedostavil nejsa právě v Praze. Při tomto výsledku nevyřídilo se pravděpodobně nic. Došlo pouze ke komickému výstupu mezi mistrem Vernherem a jedním mnichem. Když Konrad totiž otázel se arcibiskupského oficiála po příčině svého předvolání, tu jeden z mnichů různým způsobem se vychloubaje pyšně se obrátil k mistru Vernherovi a pravil, že noha legatova jest učenější nežli on. Mistr však hlasitě, tak že to všichni slyšeti mohli, odpověděl, že všichni jsou svatokupci a generál s nimi.¹⁰⁷⁾ O chování tohoto bratra rozhovořil se druhého dne v pátek Waldhauser na kazatelně nikterak však ho nejmenuje, a napomínaje ho, aby se podruhé tak nechoval.

Mezitím však pokračoval Waldhauser s kazatelnou v boji proti mnichům. Ihned v pondělí rozhovořil se o podvodech, které se tropí s ostatky svatých, jako viděti z té okolnosti, že se tvrdilo, že hlava sv. Barbory se nalézá v Prusku, ač zase jiní prohlašovali, že také v Praze jest, kdež i od lidí byla uctívána. Poněvadž mnichové pojali tuto výtku Waldhauserovu do svých článků obžalobních, dali na jevo, že se týká jich.¹⁰⁸⁾ Vedle toho vytýkal Konrad především opět mnichům, že nehlásají ve svých kázáních celou pravdu, jedni proto, že toho nedovedou, jelikož byli neučení, druzí

¹⁰⁵⁾ Tamže 18.

¹⁰⁶⁾ Tamže 18.

¹⁰⁷⁾ Tamže 28, 19.

¹⁰⁸⁾ Tamže 19.

že sice pravdu znají, ale zamlčují, poněvadž se bojí, aby se jim přijmy nezkrátily. Především pak vytýkal Konrad, že nikdo prostnějších lidí v Praze nenapomenul, aby si nekupovali pohřebních míst při klášterích, která mnichové svatokupecky prodávali. Poukazoval také na to, že již nenalézají se ve světě a v řádech (myslil ovšem hlavně na tyto) mužové tak ctihodní jako za starých dob, poněvadž se oddávají obžerství. Varoval zároveň věřících, aby nedávali almužny mnichům, kteří jsou statní a mají více nežli by měli mít; není prý v jednotlivých konventech ani jediného člena, jenž by si zasloužil daru, který všichni prolévají hrdlem. Jindy opět přirovnával mnichy k fariseům, kteří se stále vychlouvali Abrahamem v naději, že pro původ z tohoto patriarchy dojdou spásy. Podobně prý i mnichové spoléhají, že dosáhnou spasení, protože zakladatel jejich řádu byl svatý muž. To tedy byly myšlenky, jimiž se obíral Waldhauser prvního téhodne adventního.¹⁰⁹⁾

Není pochyby, že ani mnichové nelenili a že také sami s kazatelen hleděli útoky Waldhauserovy odrážeti — ovšem nikoli věčně, nýbrž překrucující výroky mravokárcovy a usilující uvrhnouti naň podezření kacířství.

Přišla druhá neděle adventní. Kázání Waldhauserovu přítomni byli také někteří bratři z řádu kazatelského, vyslaní od generála. Ale přítomnost jejich Konrada nemátla nikterak. Počal mluvit o svatokupectví, obraceje se přímo k nim, a znovu připomínal, že všechny dívky přijaté do kláštera za peníze (mnichové v žalobě překroutili smysl jeho slov, místo „za“ peníze položivše „s“ penězi), jestliže z klášterů nebudou vzaty, zároveň s těmi, kdož je do kláštera dali, na věky budou zatraceny a že by lépe bylo je vydati katanům, v manželství totiž.¹¹⁰⁾

Milič z Kroměříže.

V dobu tuto spadá událost velmi pamětihodná, která v rozvoji české reformace má význam vysoce důležitý. Zastím co Konrad v Praze klidil vzácné úspěchy své kazatelské

¹⁰⁹⁾ Tamže 18, 19 a jinde.

¹¹⁰⁾ Tamže 19, 25.

činnosti, dozrával v srdci pražského kanovníka Miliče z Kroměříže úmysl, věnovati se podobné činnosti jako mravokárce rakouský. Milič z Kroměříže dodělal se — díky skvělému nadání — přes nízký svůj původ v krátké době skvělé kariéry světské i církevní. V kanceláři císaře Karla stal se rychle po sobě registrátorem, korektorem a notářem, provázeje císaře několikrát do Němec. R. 1361 obdržel provisi¹¹⁾ na beneficium na patronátě pražského arcibiskupa a stal se v jejím důsledku kanovníkem u sv. Víta. Nevíme určitě, byl-li také arcijáhnem, ač jest jisto, že funkce arcijáhenské skutečně vykonával. Přijav svěcení na kněžství vystoupil z královské kanceláře a oddal se horlivému plnění svých povinností a životu asketickému. Muž hlubokého, horoucího cítění a řádké opravdovosti v přesvědčení nemohl se klidně dívati na ohavnost spuštění, která zavládla na místě svatém. A tak v srdci jeho klíčí touha vroucí, hluboká, přispěti k posvěcení svého lidu. Jest ovšem přesvědčen, že církevní důstojenství a povinnosti s ním spojené byly by mu spíše na překážku v provádění velikolepých záměrů. Dospívá k závěru, že musí opustiti vše, aby se mohl stát apoštolem, jenž chce proměnití tvář své vlasti.

Tu přichází Konrad Waldhauser; jeho kázání hýbají Prahou. Nastává rušnější náboženský život, věje svěží vánek mladistvého jara. Zástupy vyburcovány jsou z netečnosti. Není možno váhati dále. Arcibiskup Arnošt se pokouší, aby Milič ponechaje si svoje důstojnosti byl nápomocen „ubohému“ arcibiskupovi, jak Arnošt s příděchem lítostivé ironie sám sebe jmenoval, ale marně. Ohavnost spuštění, předpověděná prorokem Danielem, zneuctila svatyni. Blízko druhý příchod Kristův i Antichristův. A snad už přítomen Antichrist. Tyto myšlenky plní srdce Miličovo.

Nesmí tedy váhati dále, půjde za Waldhauserem. Milič byl přítelem Waldhauserovým, jak víme z dopisů M. Vojtěcha Rankova. Máme právo se domýšleti, že s rakouským kazatelem hovořival Milič o svých záměrech a že nikoli snad pouze jen příklad Waldhauserův dal poslední, zevnější popud k mravokárné činnosti Miličově, nýbrž i hovory s ním. Není mým úmyslem přeháněti vliv Waldhauserův na Miliče a zásluhu jeho o velikolepou činnost tohoto muže. Milič nebyl nikterak jen pouhým napodobitelem Waldhauserovým, byl

¹¹⁾ Provisi = propůjčení benefícia.

duch po některých stránkách velmi originální. Jeho individualita plná horoucnosti, nadšení, zápalu mystického naprosto se lišila od chladné individuality Waldhauserovy. Ale předkládám otázku, zda bychom bez Waldhausera vůbec měli Miliče, který je vlastním kořenem českého hnutí reformačního?

V prosinci, někdy před Štědrým dnem r. 1363 složil Milič svoje důstojenství církevní, zbavil se tak vši přítěže a stal se prostým knězem. To jest den obrácení a povolání Miličova.

Přiostrnění konfliktu — žalobní články proti Waldhauserovi.

Než vraťme se opět k boji, který vedl Waldhauser s dominikány a jenž po celý měsíc prosinec neochaboval. Mnichové také pokoutně mluvili proti kázáním Waldhauserovým a prostřednictvím bekyň naváděli lid, aby mu nevěřil. Toto jednání jejich učinil Konrad předmětem své řeči na svátek sv. Štěpána (26. pros.) a pravil posluchačům: žádnému svůdníkovi na světě nevěřte, jenž by vám mluvil něco jiného nežli já vám kážu, dokud proti tomu se neozvou zřejmě na této kazatelně, poněvadž jinde ani ve svých klášterích, jak dnes obecně známo, nemohou při svých německých kázáních shromáždit kolem sebe většího množství lidu mimo čtyři nebo pět bekyň.¹¹²⁾

Také kázání konané na den sv. Jana Evangelisty poskytl mnichům více podnětů k žalobám na Waldhausera.¹¹³⁾

Na kázání Konradova totiž chodili mimo křesťany také Židé, mužové i ženy, ale někteří křesťané nechovali se k nim nikterak vlídně a zabraňovali jim kázání se účastniti. O tom dověděl se Waldhauser, a vyslovil nad chováním křesťanů vůči židům politování a prosil je, aby podruhé toho nečinili, ježto prý se přiblížil den poslední, před jehož příchodem podle Isaiáše prý všichni Židé ku Kristu se mají obrátiti; snad prý se někdo z nich s pomocí boží obrátí.

¹¹²⁾ Tamže 20, 32.

¹¹³⁾ Tamže 19, 21, 18, 29, 30, 32, 33.

Aby pak možnost obrácení Židů dovodil příkladem, poukázal Waldhauser na mladého měšťana pražského Hánka Bavorova, jenž náležel k mužům zvaným helmbrechtným, byl před příchodem Konradovým do Prahy velmi rozpustilý a mívál ve zvyku při postních kázáních házet na měšťanky, kterým se dvořil, malými kaménky, čímž je z pobožnosti vyrušoval. Svým chováním hněval Waldhausera ještě nějaký čas po jeho příchodu do Prahy. Než potom se obrátil spolu s jinými druhy své lehkomyšlnosti a stal se docela přítelem Waldhauserovým. Ve své Obraně praví tento o něm, že následující půst pobožně v kostele sedával poslouhaje kázání Waldhauserova, ač dosud prý jest světákem a milovníkem ženských. Obrácení tohoto jinocha užil tedy v přátelském žertu Waldhauser, věda, že toho neponese těžce, za důkaz pro možnost obrácení Židů, řka: Když tento se obrátil, může se i Žid obrátiti. Mnichové však překroutili slova Waldhauserova vykládajíce je v ten smysl, jakoby se chlubil a dopustil nešetrnosti s kazatelny. Jak vidno, chápali se mnichové všeho, aby uškodili Waldhauserovi.

Téhož dne rozhovořil se Konrad také o své nepřítomnosti na faře v Litoměřicích. Vložil posluchačstvu, že tamější kláštery mendikantské odloučily mu veškeren lid a že kterýsi z tamních řeholníků veřejně na cti utrhál Waldhauserovým vikářům řka, že vše, cokoli mluví, jest lež. Lid slyše stížnost kazatelovu, byl velice proti mnichům popuzen zlořeče jim. Tuto událost vykládali potom mnichové ve zlou stránku Waldhauserovi, jakoby byl chtěl schválně lid proti nim popuditi. Ovšem byli by rádi viděli, aby se Konrad z Prahy vzdálil a skrytě mluvili proti tomu, že při své faře nesídlí. Waldhauser však nedal se tím mýlit a zůstal, věděl, že se jim jedná pouze o odstranění nepohodlného člověka, tak aby potom lid zase chodil výhradně jen na jejich kázání, ač by ovšem si ho a jeho spásy právě tak málo všímali, jako před tím.

Poněvadž pak se Waldhauser od pražských měšťanů dověděl, že mnichové vnikají do rodin a drze přemlouvají rodiče, aby dítky ještě v životě matek zaslibovali jejich řádům a aby jim dali jména jejich řádu, vystoupil také proti tomuto nešvaru Konrad dne 27. prosince, a poukázal na to, jak zaslibením rodičů dětí, když dospějí věku rozumného, se cítí spoutanými a jak by raději byly mimo klášter a oženily se. Konrad zastával názor, aby děti, když

dospějí, měly volnost zaslíbení rodičů schváliti nebo zamítnouti dle svobodného svého rozhodnutí. I v tom viděli mnichové výpad proti řádům.

Znovu pak obíral se svatokupectvím a prohlásil ty, kdož přijímají dívky do kláštera za peníze, za horší nežli kacíře a že mínění kacířů macedoniánských dá se spíše snést nežli jednání svatokupců. Macedoniáni tvrdili, že duch sv. je stvořením a sluhou otcovým a synovým; svatokupci však prý činí z ducha sv. svého služebníka, poněvadž ho prodávají.

Aby měli mnichové veřejným funkcionářem ověřenou látku k žalobám na Waldhausera, vyslali na sv. Jana Ev. — den před novým stáním u arcibiskupa — veřejného notáře spolu s některými bratry na kázání Waldhauserovo. Notář dožadoval se svědectví osob na kázání přítomných, vedlo se mu však špatně, právě tak jako bratřím, kteří sotva bez ran vyvázli. Lid za nimi pokřikoval jako za kacíři. Také toho užili mnichové proti Waldhauserovi, jakoby se tak bylo stalo jeho návodem, což ale on veřejně popřel. Spolu pak ve své Obráně vyslovil podiv nad tím, že němečtí řeholníci vyslali na jeho německé kázání jako notáře pouhého Čecha, který nerozuměje výkladu Waldhauserovu psal pouze to, co mu bratři byli vsuggerovali.¹¹⁴⁾

Jindy opět dokazoval Konrad, že peněžitý dar (pitancia), kterou představení klášterů žádají od těch, kdož se o přijetí do kláštera ucházejí a to tak, že by se jim přijetí odepřelo, kdyby pitancie nedali, jest hříchem svatokupectvím. Mnichové výrok jeho překroutili, jakoby byl řekl Waldhauser, že to chce dokázati proti samotnému papeži; Konrad však poukazoval na to, že pitancie jsou papežem zakázány.¹¹⁵⁾

Velmi se také mnichové rozněvali na Waldhausera proto, že jim odloudil jistého měšfana, který jim byl dříve velmi oddán. Měšfan tento, který jakožto Čech kázáním Waldhauserovým nerozuměl, mluvil kdysi o kázáních Waldhauserových, jakoby tento mluvil o zastaralých věcech, ježto kázal neustále proti pýše, lakotě a necudnosti Pražanů, dále jakoby Waldhauser málo věřil, že by měl býti vržen do řeky v pytli a p. Waldhauser dověděl se o tom veřejně

¹¹⁴⁾ Tamže 19, 29.

¹¹⁵⁾ Tamže 33.

s kazatelny požádal konšele, aby pohnali měšťana k zodpovídání a jmenoval zároveň svědky, kteří ho slyšeli tak mluvit. Jména jeho však veřejně nesdělil. Když se o tom dověděl onen měšťan, přišel pln úzkosti k Waldhauserovi, přiznal se k vině a prosil jej, aby ho šetřil, což maravokárce také učinil a došel k úřadu a vyžádal mu úplného prominutí. Měšťan byl od té doby přítelem Waldhauserovým.¹¹⁶⁾

V čas vánočních svátků dosahovalo napětí mezi oběma stranami — Konradem a mnichy — svého vyvrcholení. Dne 28. prosince mělo se konati druhé stání u arcibiskupa.

Konrad před výslechem při ranním kázání obrátil se ke konšelům městským¹¹⁷⁾ a pravil: vy vždycky jste slova moje slyšeli, nechť tedy dva z vás jdou se mnou na ochranu a na svědectví, jiného mi není třeba. A nikterak se nebojte, dovedu se sám dobře obhájit; už dávno jsem vám řekl, že kdo chce mnoho mluvit o pravdě, ihned bude mu trpěti protivenství. Mnichové ve své obžalobě napsali později falešně, že prý Waldhauser zpravil o svém výslechu své posluchače již při kázání dne 27. pros. a že je vyzýval, aby ti, kdož neznají pravdu, ale chtěli by se ji dovědět, šli s ním; dále že prý při večeři téhož dne zavolal si několik známých žádaje jich, aby proti jednání vůči němu protestovali a že si stěžoval, že několik bratří jest vysláno, aby ho zabili. Zda vše tak Konrad řekl, jak se tuto praví, nelze zjistiti.¹¹⁸⁾

Když Konrad k výslechu se ubíral, nešli s ním pouze jen konšelé a mistr Vernher, jenž už při prvním výslechu Konrada doprovázel, nýbrž přidružil se k nim velký zástup mužů a žen, aniž by byli Konrad a Vernher jej byli mohli od účasti zdržeti. Když se průvod blížil ke chrámu sv. Klimenta, ukázalo se na ulici několik mnichů. Tu lid plval jim do obličeje a křičel, že jsou horší nežli kacíři a že by měli býti všichni spáleni. Konrad a Vernher nemohli lid uchlácholiti. To se dalo na cestě k výslechu i při návratu po něm. Rozhořčení proti mnichům trvalo pak delší dobu. Když přicházeli žebrat, byly dveře před nimi zavírány a jestliže přece byli vpuštěni, byli ihned s hanlivými slovy

¹¹⁶⁾ Tamže 20, 31.

¹¹⁷⁾ Tamže 20, 30.

¹¹⁸⁾ Obrana 20.

ven vyhánění. Mnichové činili sice za jednání lidu zodpovědným Konrada, ale tento správně poznamenal ve své Obrance, že sami proti sobě popudili lid svojí nenávistí vůči němu a zlobným jeho týráním.¹¹⁹⁾

O průběhu výslechu ze dne 28. prosince nevíme bezpečně ničeho. Můžeme však se zřetelem na budoucí jednání mnichů právem usuzovati, že mnichové byli vyzváni, aby své žaloby proti Konradovi sepsali a ve zvláštní články přesně formulovali.

Nežli k tomu došlo, pokusil se generál dominikánů pohnouti Konrada ke společné rozmluvě s ním o některých bodech, poslav k němu za tím účelem dva bratry z pražského konventu. Konrad však pozvání nepřijal, nýbrž poslal generálovi pouze dne 3. ledna dopis, jehož obsah tuto v krátkosti uvedeme; dopis podává důkaz, že Konrad přestal doufati v dobrou vůli mnichů a v možnost domluviti se s nimi po dobrém. List Konradův je jako jeho povaha: rozhodný, přímý, nevyhýbá se ironii. Už začátek dopisu je zvláštní: „Konrad, kazatel u sv. Havla, nehodný sice, ale nejvěrnější prosebník za všechny, kdož ho pronásledují i tupí, ctihodnému mistru řádu kazatelského a jeho bratřím.“ Hned na to vysvětluje příčinu, proč pozvání k rozhovoru přijmouti nemohl. „Dovolte, abych užil slov prvomučenníka Štěpána, jenž samojediný ve schůzích zlostníků za pravdu zápasil: muži, bratři a otcové, slyšte, jakož dva bratři jménem vás všech mi vyřídili, rád bych byl přišel k disputaci s vámi, poněvadž jsem neslyšel, že by od dávných dob tak se kdo uchýloval od rovné a královské cesty pravdy (v latinském textu vtip, kterého nelze přeložiti; disputare, jakoby myšlením od pravdy se uchýlovati). Od toho však zdržuje mne strach takový, jenž může pohnouti i mužem pevným, neboť se obávám, že... byste mne nevyslechli, nýbrž spíše svým křikem přehlušili, a že byste mne dobrovolně se vám vydávajícího... kamenovali. Soudím tak, otče a mistře ctihodný, a, jak se domnívám, špatně o mně informovaný, poněvadž bratři a synové vaši veřejně vyhrožovali, že mne chtějí ukamenovati, jakž budu i moci dobře svým časem dokázati... Proto tedy osobně přijít nemohu, ač, jestliže bych prosil pána svého Ježíše Krista, jenž ku prostým mluvívá, poslal by mi zástup přátel svých a své

¹¹⁹⁾ Tamže 20, 30.

pravdy.“ V dalším odpovídá Konrad na prvou otázku, kterou mu generál poslal a která pravděpodobně jednala o tom, kdo se má podejmouti úřadu kazatelského a praví posměšně se zřetelem na jejich sobectví: V pravdě nikdo nemá na sebe bráti úřadu kazatelského, leč je-li pošetilý... A jistě po zásluze říkáte, že jsem pošetilý, poněvadž tak dlouho a tak mnoho slovo boží v tomto městě jsem hlásal — zdarma, jakož zdarma jsem přijal. K jiným otázkám, o nichž prý chtějí disputovati, hodlá Konrad odpověděti ochotně před arcibiskupem. Konrad dobře vycítil, že jen před tímto forem může úspěšně čeliti mnichům.

Lze tedy říci, že zakročení generála dominikánů setkalo se s naprostým neúspěchem. Generálovi bylo brzo po novém roce odcestovati z Prahy; dříve však, nežli se tak stalo, sestavili pražští mendikanté pod jeho předsednictvím obžalobné články proti Waldhauserovi, jichž je celkem 24. Z těch podáno bylo 18 od pražských dominikánů; látku k nim poskytla vesměs kázání Waldhauserova hlavně v měsíci prosinci 1363 konaná; obsah těchto článků známe z vylíčení, o čem Konrad v onom měsíci kázal... K těmto dominikánským článkům přistoupily ještě články augustiniánů - poustevníků u svatého Tomáše v Praze počtem 6.

Články augustiniánů viní Waldhausera, že řekl: 1. stav mnichů žebravých není spasitelný; 2. že proto více menších bratří bylo u římské kurie spáleno, poněvadž kázali, že Kristus žebral (totiž jako chlapec v Jerusalemě, pozn. spis.); 3. že neprávem uvrhl na jmenované bratry sv. Augustina pohanění zvrácenosti svatokupecké a že řekl, že to dokáže; 4. radil prý některým bratřím zmíněného řádu sv. Augustina, aby řeholi opustili; 5. svými kázáními jak jen může ruší pokoj dětem Kristovým doporučovaný a dle toho se zdá, že není od Krista poslán, jakož mnoho výroků Kristových dosvědčuje; 6. zdá se býti prokázaným, že jest odpadlíkem od řádu kanovníků řeholních, ač-li není apostatou od jiného řádu. Neboť proti slavnému slibu a řeholi sv. Augustina přiosobil si duchovní správu, jež ke klášteru jeho není přivtělena a bez jakékoli dispense drží soukromý majetek spravovaný obcí. Nechť tedy milovník pravdy bedlivě uváží, v jaké nebezpečí dovoluje církev pražská (arcibiskup, kon-sistoř) vrhati lid.

Ke článkům dominikánů a augustiniánů přistoupili s tím chým souhlasem také karmelité a minorité.¹²⁰⁾

Obžalobní články podány byly arcibiskupu Arnoštovi, aniž by se bylo před tím Waldhauserovi dostalo kanonického napomenutí, u přítomnosti četných vážených a učených mužů i samotného Waldhausera. Přítomen byl také legát papežský¹²¹⁾ biskup Petr z Florencie, tehdy v Praze dlíci.¹²²⁾ Stalo se to mezi 8. a 20. lednem 1364. Arcibiskup dal tyto články přibiti na dveřích všech kostelů klášterních spolu se spisem notářským, v němž vyzýval každého, kdo by co měl proti Konradovi a jeho učení, aby v určitý den a hodinu se dostavil do dvora arcibiskupova. Na mších bylo tedy, aby své obvinění proti Waldhauserovi dokázali.¹²³⁾

Tento obdržev články, jakkoli to nebylo jeho přísnou povinností, odpověděl na ně během tří dnů a sice tak, že mnichové o repliku se ani nepokusili.¹²⁴⁾ Ukázal buď neodůvodněnost žaloby, nebo překroucení svých výroků.

Text odpovědi Waldhauserovy není nám sice znám, nicméně však smíme se domnívati, že odpověď jeho obsahovala v podstatě a stručně asi to, co o něco později obšírněji napsal ve své Obráně.¹²⁵⁾

Zatím mnichové nikterak nemlčeli. Vedle dominikánů počínali si především horlivě augustiniáni na kazatelně i v soukromých rozhovorech. Jak byl Konrad několika váženými osobnostmi zpraven, kázal o něm jistý bratr z konventu u sv. Tomáše, že jest Antichristem, že zakazuje ve svých řečech dávat chudým almužny a ještě lecco jiného. Jiný bratr

¹²⁰⁾ Klicman, Konrad Waldhauser v Ottově S. N. — Je však možno, že článek druhý vsunuli pražští augustiniáni ku přání menších bratrů do své obžaloby.

¹²¹⁾ Obrana 24.

¹²²⁾ Že to byl legát tohoto jména, vysvítá z Böhmerových Regest císařských za Karla IV., str. 324. Chronologie úplně odpovídá údajům Waldhauserovým v Obráně. Legát biskup Petr z Florencie, jenž se na několika listinách Karlových vyskytuje jako svědek, byl i se svými nástupci, biskupy Florenckými, povýšen od Karla IV. do stavu říšských knížat. Počátkem března účastnil se v Brně kongressu za účelem sjednání smíru mezi Rakousy a Uhry. Nemůže tedy legátem, o němž mluví Waldhauser, se rozuměti kardinál Aegidius, který v regestech císařských přichází r. 1360.

¹²³⁾ Obrana 24.

¹²⁴⁾ Tamže 24.

¹²⁵⁾ V Obráně se Konrad na tuto odpověď odvolává, na př. s. 36.

téhož konventu, jenž četl výklad na Sentence Petra Lombarda v domě Žida Lazara, žaloval před převorem i jinými bratry, že Konrad řekl, že všichni mendikanti jsou ve stavu zatracení.¹²⁶⁾ Konrad dověděl se o tom, poslal dne 14. února 1364 převorovi u sv. Tomáše list, v němž ho žádal, aby onoho kazatele pro výroky jeho o Waldhauserovi po-
hnal co nejdříve k zodpovídání, a pokud se týče žaloby lektorovy, že chce třemi svědky dokázati, že jest falešná. S tímto lektorem hovořil kdysi Konrad v úmyslu docela přátelském o svatokupectví. Když lektor poznamenal, že poustevníci sv. Augustina mají císařské i papežské dovolení, aby směli mít majetek movitý i nemovitý,¹²⁷⁾ odpověděl Waldhauser: Kéž byste tolik měli, abyste žebrati nemusili, abyste s tím větší útechou... bohu... sloužiti mohli. A tohoto výroku, překroutiv jej, zneužil bratr k žalobě na Konrada. Tento mu odpouští. V dopise svém zmiňuje se Waldhauser také o člancích, které augustiniáni společně s jinými řády proti němu podali, a praví, že se o nich svým časem ukáže, jsou-li praví nebo falešní.

Z této poslední zmínky Konradovy usuzujeme, že termin, v němž řeholníci měli své žaloby proti nenáviděnému kazateli prokázati, stanoven byl na dobu následující po 14. únoru; poněvadž Waldhauser praví, že pravda či faleš těch článků ukáže se svým časem, soudíme, že termin onen byl spíše vzdálenější nežli bližší, ježto by jinak byl Waldhauser pravděpodobně řekl: brzy se ukáže. Máme za to, že výslech dál se buď v březnu nebo v dubnu.

O výsledku tomto nevíme nic bližšího, leč že vypadal v neprospěch žalobníků. Tito (až na Karmelity) dostavivše se prohlásili, že nic z toho, co na Konrada žalovali, dokázati nemohou. O tomto prohlášení byl vyhotoven notářský spis.¹²⁸⁾ Kromě toho bylo debatováno při výslechu o tom, zda-li Kristus žebral čili nic, a Konrad zavázal se, že tomu, kdo by mu prvý z nich dokázal z kanonických písem, že Kristus žebral, a to tak, že by důvodům jeho odolati nemohl, že mu dá jednu kopu pražských grošů na plášť

¹²⁶⁾ List Konradův k převorovi u sv. Tomáše.

¹²⁷⁾ Dle přivolení papeže Alexandra IV. a císaře Karla ze dne 15. března 1363.

¹²⁸⁾ Obrana 24.

z hrubého sukna podle předpisu jeho řehole jakožto odměnu za jeho námahu.¹²⁹⁾

Ještě zajímavý požadavek Konradův, aby se mu důkaz o žebrotě Kristově provedl na základě kanonických písem; s druhé strany nesmíme však mu přikládati zase váhu přílišnou. Konrad uznává tradici čili ústní podání. Nicméně však žádá, aby se mu důkaz o žebrotě Kristově podal z Písma — lze tedy říci, že alespoň všude průkaznost tradice neuznává. Má očividně obavu, že tradice by mohla obsahovati něco, co by nejen nebylo potvrzováno Písmem, nýbrž i co by jiným známým faktům odporovalo. Doba pozdější vystoupí ovšem proti tradici mnohem důrazněji a všeobecněji. U Waldhausera pozorovati možno nepatrný zárodek tohoto odporu.

Spor mezi oběma stranami tím však odstraněn nebyl; mnichové i nadále popuzovali prostnější lid proti Waldhauserovi chtějíce ho odvésti od kázání Waldhauserových a poukazující stále na články, které proti němu podali a jež ho vinily z kacířství.¹³⁰⁾ I musil Waldhauser stále býti připraven k obraně. Z jara 1364 (mezi 20. dubnem a 8. květnem) projížděl Prahou na své cestě do Budyšina vévoda rakouský Rudolf,¹³¹⁾ v jehož průvodu se nalézal mistr Albert, profesor nově založené university vídeňské. Konrad v den jejich příchodu kázal za nesmírného účastenství lidu a prohlásil, že o člancích mnichů chce pojednati veřejně. Mnichové uslyševše o tom, obrátili se ku kterési vysoce postavené osobě, prosíce o zakročení, aby Konrad od úmyslu svého upustil. Báli se, aby lid je potom neměl v nenávisti ještě větší. Konrad vyhověl potud, že rozhovor o člancích odložil na pondělí svatodušní (13. května), dav v neděli před tím pozvati ke kázání mnichy žebrové; dostavilo se pak do chrámu při této příležitosti mnoho mužů vážených a učených vedle veřejných notářů, od Konrada povolaných.¹³²⁾

Řeč řeholníků byla velikou řečí Konradovou odhalena a přibita na pranyř.

Než Konradovi nastávala práce ještě jiná. Rozmlouvaje

¹²⁹⁾ Tamže 35.

¹³⁰⁾ Tamže 20.

¹³¹⁾ Lichnowsky, Geschichte des Hauses Habsburg sr. DCXXXII, č. 593—597.

¹³²⁾ Obrana 24.

s vévodou Rudolfem, dověděl se, že mnichové jemu nepřátelští kazí pomluvami jeho dobrou pověst i v Rakousích. Přišla mezi jiným řeč i na články mendikanty proti Waldhauserovi podané; tento ukázal vévodovi, že články jsou buď falešné nebo že neobsahují nic závadného. Tu připomenul vévoda, že slyšel ve Vídni, že Konrad řekl, že jest lépe dívce státi se nevěstkou, nežli aby svatokupecky se dostala do kláštera. Konrad odpověděl, že něco takového neřekl, že výrok jeho měl smysl docela jiný. Když pak Rudolf žádal Konrada, aby se s ním vrátil do Rakous, odpověděl tento, že mu nyní nemožno, ježto se od císaře mu dostalo benefícia.¹⁸³⁾

Konrad píše Obranu.

Dověděv se Konrad o pomluvách mnichy proti sobě v Rakousích šířených, napsal za pobytu vévodova Obranu, čili Apologii proti žalobám mnichů a to pro Rudolfa a potom i pro své krajaný v Rakousích a vůbec pro širší veřejnost.

Apologie podává v úvodě krátký přehled dosavadního vývoje sporu mezi Waldhauserem a mendikanty. Na to podány jsou články obžalobní vždy jednotlivě a Konrad k nim ihned přičiňuje odpověď, která má ukázati, že buď v článku není obsaženo nic závadného, buď že výrok Waldhauserův byl překroucen.¹⁸⁴⁾

Obsahem a vyvrácením článků podaných dominikány se tuto zabývatí nebudeme; to co v těchto článcích kazatelé za vinu kladeno, již známe; mimo to ukázáno bylo alespoň na některých místech, jak mnichové smysl slov Waldhauserových překroutili a jak tento jim odpovídal. Přihlédněme však blíže k vyvrácení článků sepsaných augustiniány. Proti výtce, jakoby byl řekl, že stav řeholníků žebravých není spasitelný, hájí se Waldhauser prohlášením, že tvrdil pravý opak této žaloby, totiž, že stav dobrých řeholníků jest nejdokonalejší. Ovšem nejsou všichni dobřími řeholníky. Viděl Waldhauser ve většině klášterů neobyčejnou nemírnost v jídle, pití, stavbách a v různých

¹⁸³⁾ List Konradův Krajanům rakouským.

¹⁸⁴⁾ Obrana 34—39.

věcech zbytečných. Bylo také mu s podivem, že ta řehole považována jest za větší, kde mnichové rozkošněji a bohatěji žijí.

Na článek druhý, že tvrdil, že někteří bratří, protože kázali, že Kristus žebrol, byli na dvoře římském spáleni, odpověděl Konrad, že toho s kazatelný nikdy neřekl, a že vůbec slov těch nechtěl pronést na potupu mendikantů. Přiznal ovšem, že bratřím, když s nimi soukromě hovořil o chudobě a žebrotě Kristově, a když tito tvrdili, že Kristus byl naprosto chud a nic svého vlastního neměl, odpověděl: tak nemluvte; vždyť se praví, že Kristus měl váčky a pak jsem doslechl, že několik bratří bylo pro takové mluvení na dvoře římském spáleno. Při tom připomíná, kterak někteří přední členové klášterů žebrových, když prvý rok v Praze kázal, řekli mu tváří v tvář: v pravdě děkujeme vám, poněvadž jste nám otevřel oči. Potom však prý začali mluvit, že jim Waldhauser „odřezal měšky a vyprázdnil pokladničky“.

Třeba podotknouti, že tenkrát mnoho se přemýšlelo a disputovalo o tom, zda Kristus, jenž jako 12letý chlapec po tři dny v Jerusalemě sám bez rodičů pobyl, živil se tam žebrotou. K této otázce kladně odpovídali četní mniši žebroví, čímž ovšem žebrota jejich měla býti jakoby posvěcena. Konrad se o té věci vyjádřil ve výkladě na evangelium, které jedná o prvé pouti Ježíšově do Jerusalema. „Vzniká otázka, co Kristus jedl po tři dny, co tak ve chrámě vyučoval; chlapec zajisté vezdejšího pokrmu měl zapotřebí, i snaží se někteří dokázati, že žebrol. Bernard praví: Sladký Ježíši, dej mi z kůrek, které jsi sobě za tyto tři dny vyprosil. Nežádá však Bernard hmotného chleba nýbrž spasení duše své, kterou Kristus požadoval ode všech poslouchajících učení jeho. Kdysi zajisté, v době učitelské činnosti procházejce (zemí židovskou), nežebrol chléb, nýbrž kázal. Není zajisté pravděpodobno, že by učitelé zákona dopustili, aby chlapec, jenž tak moudře se tážal a odpovídal, žebrol; mnozí zajisté tenkrát neměli ještě vědomosti o tom, co v budoucnosti se stane s ním a žádného záští k němu neměli a kromě toho byl u nich předpis, aby nebylo mezi nimi žádného žebráka. Bernard však užil onoho způsobu mluvení jako Jeremiáš, an praví: Kdož dá hlavě mé vodu a očím mým pramen slz, abych plakal dnem i nocí? To řekl Bernard v návalu citu veliké

nábožnosti. V tom však Bernardovi... nesmí se věřit, ježto jest to zřejmě proti pravdě; aniž Kristus v době své působnosti žebal.

Znovu pak v Apologii sliboval za důkaz z Písma, že Kristus žebal, kopu grošů na hábit mnišský.

Dále tvrdili augustiniáni, že Konrad je obvinil ze svatokupectví řka, že to dokáže; článkem čtvrtým ho obviňovali, že sváděl některé bratry k vystoupení z řádu. Na tato obvinění odpovídá Konrad, že když počal kázati v Praze o nečesti svatokupecké, přišla k němu vážená kterási paní se svým synem augustiniánem, a vyprávěla mu, že syn její vstoupil do řehole s důchody dvou hříven ročních a že by bez těchto důchodů byl nebyl přijat; syn potvrdil sdělení matčino a na otázku Konradovu sdělil, že jest v jeho klášteře více bratří, kteří tak jako on byli přijati. Konrad prohlásil, že těmto bratřím třeba dispense. Na to vyprávěl řeholník dále, že dva z bratří šli ke kurii římské, a tak přinutili převora, že musil vrátiti jejich rodičům i peníze přijaté i smlouvy o odvádění důchodů ročních. Tu pravil Konrad slovy Písma: jdi i ty a učiň podobně. Řeholník však tak neučinil. Konrad měl za to, že tato rozmluva dala podnět augustiniánům k sepsání oněch dvou článků, aby v tom ukázali vnitřní chudobu svoji a objevili ještě před soudem posledním, za co se třeba jim hanbiti.“

Jakož pak mnichové vinili ho z rušení pokoje, odpovídá Konrad, že také fariseové obžalovali Krista u Piláta, že bouří lid. Nikdy prý mu nepřipadlo na mysl rušiti pokoj dobrých, ovšem ale zlých, tak jako Kristus rušil pokoj zákonníků a fariseů.

Na obžaloby v šestém článku obsažené odpovídá Waldhauser po částech, a to: Pouze pošetilci a nevzdělaní mohou tvrditi, že přijal faru proti slibu řeholnímu a proti řeholi, neboť církev dovoluje řeholním kanovníkům spravovati a držeti fary světské, i když by k řádu jejich přivtěleny nebyly, jestliže způsobí jsou ku hlásání slova božího, a netoliko jim, nýbrž i kterémukoli jiným řeholníkům. K nabytí fary dostalo se dále Konradovi řádně dispense od arcibiskupa. Praesentaci na faru zaslal mu císař Karel bez jeho vědomí po panu z Rožmberka do Rakous, nejsa od nikoho k tomu přemluven a aniž by byl kdy před tím Konrada viděl, ježto za prvního pobytu Waldhauserova

v Praze vůbec přítomen nebyl. Na to podotýká: „Ó, jak rádi by, kdyby to bylo možno, sami faru tu přijali k vůli penězům, ... což jsem já učinil pouze pro to, abych získal duše, ježto nemohu se dostat v řádné užívání své fary.“ K líčené obavě augustiniánů, že by jeho kázání uvrhovala lid v nebezpečí zřetelem na spásu duše, odpovídá, že příchodem jeho do Prahy toto nebezpečí se jistě zmenšilo, ježto na př. pro mnohé panny, svatokupectvím potřísněné, jest již u římské kurie zažádáno za dispens a pro budoucnost bude o to pečováno, aby do takové hanebnosti prostí lidé, jako se dalo dříve po dlouhá léta, neupadali. Také na základě svědectví Písem podle skutků svých budou rozeznáni mnozí falešní proroci, buď že již přišli, buď že teprve přijdou, třeba by byli oděni v roucho ovčí, totiž v lichocení nábožných slov, aby nepohlcovali jako vlci draví ovčí Kristových. Dále, mnohé pyšné ženy odložily pýchu oblíbivše si pokoru, a také lichváři se kají, což by se asi bez jeho přičinění nestalo, ježto mnichům neběží tak o jejich obrácení jako spíše o to, aby jim nalichvařené jmění odkázali.

Lakota mnichů dává Waldhauserovi podnět, aby přičinil k závěru své Obrany několik poznámek o životě mnichů. Stali se obchodníky s vezdejšími věcmi, praví Waldhauser, jako lidé, jdoucí za lakotou, což jest modloslužba, berou s sebou, když vycházejí na žebrotu, měšce, nožíky, lžice, jehly a podobné věci a darují je s mnohými lichotnými slovy ženám, pannám i děvečkám kuchyňským, aby od nich štedřeji obdařeni byli, opakující často ve svých řečech: dejte nám a pomodlíme se za vás, ač přece se nečte o Kristu, že by byl kazatelům přikázal nebo dovolil, aby takovým způsobem prodávali modlitbu. Nespokojují se s jídly jednoduchými, ale s tlustými bekyněmi a jinými hosty v úkrytu svých domů při skvostných tabulích s velikými rybami a s rozmanitými jídly, jichž ani světší lidé někdy neviděli, při nejlepším víně cizím každodenně hodují. — Tito bratři se vychloubají, že když pošetile jednájí, nikdo, ani papež, kterého se přece bojí i největší praeláti světa a knížata světští, ani kardinálové, ani biskupové jim vakazovati nemohou.

Obranu svou napsal Konrad především pro vévodu rakouského Rudolfa, a o něco později, již po oné dispu-

taci o člancích mendikantů, konané dne 13. května, pro širší veřejnost.

Jak patrně, není Obrana spisem jenom obranným, nýbrž také polemickým. Konrad velmi často přechází k útoku prudkému a bezohlednému. Pochopujeme, jakým asi záštitám hořeli mnichové proti kázáním Waldhauserovým, jejichž ozvěnou jest Apologie. Vystoupením Konradovým reputace řeholníků ochromena. České hnutí reformační od té chvíle ani na okamžik nebude postrádati tendence protireholní. A řádové neučiní nic, aby důkladnou reformou ostent zlomili. Až hnutí husitské vyšlehně v plamen, obrátí se jeho žár především proti klášterům. Uchylovati se životem od zákona božího — toť kacířství praktické. Proto budou Husité páliť tyto kacíře.

Posílaje tento spis svým krajanům do Rakous, žádá je v listě k Apologii přiloženém, aby na jejím základě odpovídali pomluvačům jeho. Píše jim proto, že nyní mu nemožno zavítati k nim osobně; nechce, aby jeho kázání, jež u nich od počátku svého kněžství po 15 let konal, pomluvami jeho nepřátel oloupena byla o své ovoce. Slibuje však, že za krátko osobně se k nim podívá, a že s nimi o věcech v Obraně obsažených bude rozmlouvati. Pak nejen spis, nýbrž jak praví jeho pomluvači, uslyší tito i „šelmu“. —

Tak skončilo se prvé dějství ve sporu Waldhauserově s pražskými mendikanty. Bezohledný mravokárce dík spravedlivé věci, kterou zastával, protekci Karlově i arcibiskupově, jakož i přízni obce a lidu, zůstal vítězem; odpůrci poraženi na hlavu. Ovšem boje se nevzdají. Waldhauserovi bude s nimi zápasiti ještě častěji.

Několik týdnů po událostech, které jsme právě vylíčili, sběhla se věc, která se pravděpodobně dosti těžce dotkla Waldhausera. Zemřel totiž dne 30. června na zámku roudnickém dosti neočekávaně arcibiskup Arnošt, jenž blahovolně byl nakloněn reformátorským snahám mravokárcovým. Jest pochopitelné, že Konrad uctil památku velikého toho muže řečí, konanou při jeho pohřbu, která ještě počátkem stol. XVIII. známa byla bibliotekáři Sv.-Hippolytskému Rajmundu Duelliovi, jenž ji chtěl vydati spolu s náčrtem života Waldhauserova ve svých Miscellaneích; než nedošlo k tomu.

Reč tato by snad přispěla značně k bližšímu poznání povahy řečníkovy i Arnoštovy i poměru mezi oběma.

Ze zbývajících pěti let života a činnosti Waldhauserovy není nám možno podati leč několik jen fragmentů, třeba že pro kazatele velmi charakteristických.

Konrad farářem v Týně.

Není pochyby, že držení fary v Litoměřicích bylo pro Konrada spojeno se stálými mrzutostmi. Té okolnosti, že se na faře své nezdržoval, třeba se to dalo s dovolením církevního úřadu, mohli vždy nepřátelé jeho používat jako zbraně proti němu. Mimo to jistě Konrad samotný těžce nesl, že jest od fary své vzdálen. Následek toho byl, že se své fary v Litoměřicích vzdal; což se stalo buď v pozdním podzimu r. 1364 nebo na samém počátku r. 1365. Dle knih konfirmačních byl totiž po něm dne 30. ledna 1365 ustanoven farářem u Všech svatých v Litoměřicích Mikuláš Konradův z Prahy. Resignace Konradova stala se beze vší pochybnosti v dorozumění s patronem chrámu, císařem Karlem, a ovšem také s vyhlídkou, že se Waldhauserovi dostane fary jiné, jejíž správa by se s kazatelskou činností jeho dala srovnati. Na tuto novou faru nebylo Waldhauserovi dlouho čekat; stal se v krátké době na to farářem u nejpřednějšího chrámu pražského, totiž u panny Marie v Týně, který kromě toho také byl mnohem výnosnější nežli bývala fara Konradova v Litoměřicích.¹³⁵⁾ Den a měsíc, kdy se to stalo, určitě neznáme; jmenuje se se však Konrad v hodnosti faráře týnského již počátkem května 1365.

Tou dobou uplynula již dvě léta kazatelské činnosti Waldhauserovy v Praze. Veleměsto toto, slyšíc po tu dobu četná kázání Waldhauserova, vroucí, nadšená, dojímavá, mohutná i bezohledná, počalo se probírat z hluboké apatie a korupce morální. Kromě toho vedle Waldhauserova ozýval se také již hlas Miličův, jenž nebývalý zájem a nadšení pro život ctnostný vzbudil u obyvatelstva českého.

¹³⁵⁾ Dá-li se souditi z desátek papežských na výnosnost beneficií byla fara týnská třikrát výnosnější nežli litoměřická; z této se odvádělo desátku 69 grošů, z oné 3 kopy. (Tomek, Registra decimarum [rejstříky desátek] str. 34 a 74.)

Konrad a minorité žatečtí. Kázání za hranicemi Čech.

Konrad zatoužil i jinde svést boj se zkažeností mravní; nastoupil tedy cestu po některých venkovských městech v Čechách. Počátkem května 1365 nalézáme ho v Žatci; jistě však působil i jinde jako mravokárce. V Žatci popudil proti sobě v míře neslýchané tamější minority, kteří vynaložili vše, neštítíce se ani hrubosti a sprostoty, aby kázání Waldhauserova zamezili. Když Konrad na den Filipa a Jakuba ve farním chrámu tamějším kázati začínal, minorité z kláštera sv. Petra a Pavla po dlouhou dobu zvonili na veliký zvon, aby kázání přerušili, ale Konrad přes to kázání své ukončil dle svého plánu. Také druhý den — v pátek — opět zvonili mniši při kázání Waldhauserově na veliký zvon; tu Konrad vzav s sebou shromážděný lid vyvedl jej na náměstí a tam kázal. Když to uviděli minorité, ačkoli nebyla slavnost ostatků, uspořádali průvod s ostatky se zvoněním a hlasitým prozpěvováním. V neděli ráno byla kazatelna, se které Konrad kázal, nalezena v louži, kam vtékala voda z městských kanálů; byla obecná domněnka, že se to stalo k návodu minoritů. A v pondělí, když konal řeč na rozloučenou, přišli titíž mnichové počtem osmi do chrámu a hlásali, že vše, co Konrad káže, jest vyhlášeno mimo citáty z epistol a evangelií. Jednání těchto mnichů ukazuje nám psychologii lidí, které děsí připomenutí, že by se měli vyprostiti z mravního úpadku.

O těchto příhodách vydali konšelé žatečtí Konradovi přísežné prohlášení dne 4. května 1365.

Konečně však nepostačily Konradovi ani Čechy, následkem čehož si umínil, že svoji činnost rozšíří i za hranice jejich; za tím účelem učinil také příslušné kroky u římské kurie a vévody bavorsko-strubinského Albrechta. Tento dal Konradovi vyhotoviti svobodný list k cestování po svých zemích (dne 23. října 1365) a dne 22. února 1366 na doporučení císaře Karla pověřil papež Urban V. pražského arcibiskupa Jana Očka z Vlašimě, aby Konradovi, uzná-li jej po bedlivé zkoušce způsobilým, dal jménem papežovým dovolení, aby směl kázati v celé provincii pražské i salcburské. Ovšem měl si Konrad k tomu všude opatření svolení místních farářů a nekázati v době, v níž

faráři sami kázati by chtěli, ač-li by se s faráři nedohodl jinak.

Pokud Konrad tohoto dovolení užil, nevíme. Soudíme však, že za hranice Čech skutečně se odebral. Z jisté zmínky v Postille možno uzavírat, že za účelem kázání došel až do Erfurtu, ve kterémžto městě pobyl, tušíme, kolem velikonoce r. 1366.¹³⁶⁾

Kdy se zase do Čech a do Prahy vrátil, nevíme. Setkáváme se však s ním v Čechách opět v polovici září 1366 a to v ostrém konfliktu s minority žateckými, kteří od předešlého roku byli proti Konradovi pobouřeni, a různé klevěty o něm šířili, ba i jakýsi pamflet proti němu vydali. V pamfletu tomto tvrdili, že prý jen proto po cizích městech cestuje, aby žebravé mnichy do špatné pověsti přivedl. (Ottův Sl. N. XXVII., 123.). List Waldhauserův k nim v oné době napsaný oplývá, jak praví Klicman,¹³⁷⁾ štvavnatými zdvořilostmi; Konrad nazývá mnichy „falešnými bratřími“, „odpadlíky sv. Františka“, a prohlašuje, že bude ignorovati jejich klevěty a denunce, a že slavným listem, který si z vlasti přinesl, ukáže svedeným laikům, kterak mrzkými lžemi je mnichové klamou. Chtěl prý již zítra odejít do Prahy, avšak... Ke konci omlouvá se Waldhauser s ironií pro špatnou latinu; byl by prý psal řeči ušlechtlejší, ale myslil, že by tomu bratři byli nerozuměli, jelikož poznal z ničemného jejího pamfletu, že jejich znalost gramatická jest skrovná.

Konrad ve sporu s karmelitány.

Vrátiv se do Prahy dostal se Waldhauser do nového konfliktu, tentokrát s karmelitány u panny Marie Sněžné. Tito ústně i písemně obviňovali Waldhausera, že bludně učí o patření na boha. Z listiny nevysvítá, co speciálně Konradovi v této příčině vytýkali. Poznáváme pouze, že ve stol. XIV. se diskutovalo o tom, zda spravedliví ihned po smrti tělesné patří na boha, či teprve po vzkříšení těl. Obecnější názor, k němuž na smrtelné posteli přistoupil také papež Jan XXII, měl za to, že svatým plného

¹³⁶⁾ Srv. úvod ke kázání velikonočnímu.

¹³⁷⁾ Zpráva o cestě po knihovnách... Věst. Čes. Ak. 1893, str. 68.

patření na boha se dostává již hned po smrti. Snad tedy mnichové vinili Konrada, že se drží názoru tomuto obecnému protivného. Zdá se, že Konrad obžaloval pomluvače u pražské konsistoře; i dostavil se dne 12. prosince 1366 do kláštera karmelitů Petr z Bechyně, generální prokurátor pražské konsistoře, jménem Waldhauserovým a svolav v hromadu převora Hartmanna a bratry přečetl a podal mnichům list Waldhauserův, v němž tento se tázal převora a bratrů, zda odvolají lež, kterou o něm pokud se týče patření na boha, šířili, a kdyby toho učiniti nechtěli, žádal, aby alespoň oznámili, od koho onu lež slyšeli. Konrad oznamoval, že jest odhodlán i bratry i původce oné smyšlenky usvědčiti ze lži. Nikdy prý neučil něčemu takovému, co oni tvrdí; jeho posluchači mohou dokázati pravý opak. Na to Petr z Bechyně tázal se převora, zda chce obvinění Konradovo odvolati. Převor však veřejně prohlásil, že tak neučiní; chce prý naopak vše dokázati. O celém jednání a prohlášení převorově sepsán u přítomnosti několika svědků spis notářský.

Petr z Bechyně odebral se na to spolu se svědky i notářem ke Konradovi, aby mu sdělil výsledek pořízení v klášteře karmelitánském. Konrad schváliv jednání komise, napsal ihned odpověď, kterou komise doručila hned na to převorovi i konventu karmelitánů. Konrad psal toto: „Jelikož ten, kdo spěšně věří, jest srdce lehkého a zároveň pošetilý, proto vám, bratří, oznamuji, že jsem byl od závažných osob zpraven, že jste uvykli špatně o mne smýšletí a že se neostýcháte pohánění jsouce nenávisť dábelskou o mne roztrušovati, že jsem kacír a všichni ti, kdož mne poslouchají a že toho nechcete odvolati. Tímto tedy žádám vaši fraternitu, abyste, je-li tomu tak, mně po přečtení tohoto listu vzkázali, neboť něčemu podobnému věřiti jest mi nesnadno, když se zdáte býti řeholníky, leč bych to bezpečně uslyšel od vás, abych příhodněji mohl proti křivdě se ohraditi.“ Po přečtení tázal se Petr z Bechyně, co by chtěl převor odpověděti. Tento odpověděl, že nyní neodpoví a neřekne nic; že chce odpověděti na místě a v čase příhodnějším.¹³⁸⁾ Jak se celý spor skončil, nevíme sice, ale bezpečně můžeme souditi, že také tentokráte vyšel z něho Waldhauser jakožto vítěz.

¹³⁸⁾ Srv. Protokol o výslechu Karmelitů ve sporu s Konradem 12. pr. 1366.

Konrad a M. Vojtěch Rankův.

Velkolepá, neúnavná činnost Waldhauserova, jeho půtky s mnichy, nechápajícími jeho snahy reformátorské, staly se známými daleko za hranicemi Čech. Doslechl o nich mimo jiné také M. Vojtěch Rankův z Ježova, tehdy professor university pařížské. M. Vojtěch neodolal, aby Konradovi nepsal, ovšem s nadšeným uznáním jeho činnosti. Přihlédneme poněkud k dopisům Rankovým k Waldhauserovi. Zvláště druhý je velmi zajímavý, ukazuje mezi jiným, kam až šla pomstychtivost mnichů vůči Walhauserovi. Mnichové zuřili nejen proti tomuto, nýbrž i proti těm, kdož s Waldhauserem vstoupili ve styk nějaký, třeba jen písemný, a třeba od Čech byli daleko vzdáleni.

Nemůžeme sice přesně určití dobu, kdy mezi oběma muži vzájemný styk započal, soudíme však přece, že dopis Vojtěchův, uveřejněný Menčíkem 'v Pojednáních kr. č. spol. nauk (1881, str. 23. a násl.) a datovaný 7. červnem, psán byl v roce 1366.¹³⁹⁾ M. Vojtěch vyjadřuje v tomto listě lítost nad tím, že protivenství Waldhauserova trvají dále. Je rozhněván na „učitele bludu“, kteří duchu pravdy, Waldhauserem hlásané, odpírají a tohoto v podezření kacířství uvádějí. Opovažují se porušovati smysl Písem a učí, že jest dovoleno rodičům dcer vlastních od sňatku zdržovati a je za peníze do klášterů dávati. Tvrdí také, že užívání všech těch věcí jest nedovoleno, jež sekta jejich nepředpisuje. Vytýká jim také M. Vojtěch dále nevděk a neúctu k duchovním správcům. V dalším rozepisuje se obsírněji a dává okázale na jevo slohem dosti bombastickým svoje vědomosti o jmenovaných již bludech oněch učitelů. Ostatně prosí M. Vojtěch Waldhausera, aby v započatém díle — obraně pravdy — pokračoval. O výsledcích činnosti Waldhauserovy píše pak pisatel toto: Jakého ovoce se s pomocí milosti boží vaše kázání dodělala, třeba si připomenouti a Všemohoucímu díky vzdáti, jenž nám dal druhého Eliáše, jehož slovo planoucí jako pochodeň kamenná srdce svým působením přetvořuje, ano město pražské poseté trním neřestí... hojnými ctnostmi se na-

¹³⁹⁾ Vojtěch Rankův se vyskytuje jako kanovník u sv. Víta od r. 1367. Korrespondence jeho s Waldhauserem spadá tedy do doby před tím.

plňuje. Na to vypočítává účinky řeči Waldhauserových v jednotlivých oborech života mravního zvláště. Z bázně, aby se mu nestalo nějaké příkoří proto, že vstoupil ve spojení s Waldhauserem, autor dopisu se nepodpisuje. Jeho jméno oznámí prý ústně doručitel listu. Pisatel označuje se jakožto „oddaný (Waldhauserův) syn a bratr nejupřímnější, skrytý však pro strach před Židy a farisei, jenž však v příhodné době se objeví.“

Nevíme, zda tento, či jiný dopis Vojtěcha Rankova dostal se do rukou pražských mendikantů. M. Vojtěch přišel proto v Paříži do velikých nesnází, z nichž aby se vyvětil, napsal mu jiný list stavě se v něm adressátovi nepřátelským.¹¹⁰⁾ V dopise pak ze dne 10. prosince (1366) vysvětlil Vojtěch Konradovi příčinu takového způsobu psaní a spolu ho žádal, aby dal věděti svým pronásledovatelům, že Vojtěch o něm v nepřátelském úmyslu mluví, zvláště pak, aby minority žádal za sdělení příčiny, proč se nespokojují jen jeho pronásledováním v Praze, ale také Vojtěcha v Paříži pronásledují. O tom však, co mu tuto mistr Vojtěch píše, nemá Waldhauser mluvíti s nikým, vyjímajíc „pana a nejdůvěrnějšího přítele Vojtěchova Miliče“ a nejdůvěrnější druhy a přátele svoje, ježto by prý mu způsobil v Paříži veliké mrzutosti, jaké už jednou pro něho měl a jímž se vyhnul pouze oním zdánlivě nepřátelským dopisem. Nesnáze ony záležely v tom, že pražští nepřátelé Waldhauserovi dopsalí svým přátelům v Paříži, kteří pak usilovali o to, aby posluchači se přednáškám Vojtěchovým vyhýbali. Snahy jejich se však nezdařily; Vojtěch měl ten semestr tolik posluchačů, kolik jich neměl žádný pařížský professor od 8 let. Návštěvu svých přednášek ze řad mnišských vypočítává Vojtěch takto: Mám všechny kanovníky řeholní, mnichy černé skorem všechny, z křížovníků největší část, mnoho cisterciáků, mendikantů málo. Při každém čtení z řádu dominikánského, poustevníků, karmelitů několik, z minoritů skoro žádné. — Celá universita pařížská prý ví, že mendikanté sledují úmysl, aby Vojtěcha polapili v řeči a potom u biskupů udali; ale nedaří se jim prý v tom. Těžce prý také nesou, že školy jejich následkem četné návštěvy přednášek Vojtěchových jsou ten čas méně navštěvovány. — Konrad má Miličovi a jiným svým přátelům vyříditi srdečný

¹¹⁰⁾ Srv. dopis Rankův ze dne 10. pros. 136(6?) v Časopisu Čes. Musea, 1880, 559.

pozdrav. Miličovi kromě toho má říci, že v Paříži se veřejně mluví, že prý Vojtěch jest druhým „Armachánským“.¹⁴¹⁾ K závěru znovu prosí pisatel Waldhausera, aby dal věděti všem mendikantům, že Vojtěch jest jeho nepřitelem. Na samém konci pak připsána jest poznámka, aby dopis, nestihne-li Konrada v Praze, byl odevzdán Miličovi, kazateli u sv. Jiljí. Dodatkem tímto potvrzeno, že Konrad za účely misijnářskými častěji mimo Prahu se zdržoval.

Spolu však jest dopis tento kulturním dokumentem svědčícím, čeho všeho schopni byli mnichové proti těm, kdož poukazovali na neplechy klášterní, anebo s nimi vstoupili ve spojení třeba jen písemné. Kdo trochu svobodněji poukázal na nečestný jejich život, toho snažili se učiniti nemožným, zničiti jej. Ostatně toto není známkou jen mnišstva středověkého. A církev? Dovedla velmi mnoho prominouti těmto svým předním strážím a všemi prostředky zastávala se jejich prospěchu i proti biskupům a kněžstvu. Ani si nebyla vědoma toho, že mnišství, jež tak bujně vykvetlo ve středověku, ochromovalo křesťanství, ssajíc jeho živoucí sílu a berouc mu činnostnou sílu, poněvadž se snažilo vnutiti lidstvu mnišské pojetí křesťanství s jeho třemi stěžejními zásadami, totiž chudobou, poslušenstvím a čistotou, které samo chápalo velmi povrchně a často velmi zvráceně, které však vniknuvše do společnosti zbavily ji života ponechavše jí pouhé živoření; až teprve renaissance podala lidstvu protijed.

Ovšem k udržení církevnictví — a na tom církev záleželo v prvé řadě — sloužilo mnišstvo znamenitě. Tím třeba vysvětliti pud, jenž vedl církev k nepochopitelnému jinak favorisování klášterů, i když praxe klášterní se stala pravým opakem a takřka výsměchem toho, co chtěli jimi dosíci první zakladatelé života řeholního.

Konrad píše postillu. — Dopis císaři Karlovi IV.

O činnosti Waldhauserově r. 1367 a za největší část r. 1368 nevíme ničeho. Snad zdržoval se stáleji v Praze

¹⁴¹⁾ Mínen tu Richard Fitz-Ralph nebo Fiz-Rauf, arcibiskup armachanský v Irsku, kdysi kancléř university oxfordské, jenž ostře vystupoval proti mendikantům. Byl jimi pohnán po Avignonu, kde tehdy papeži sídleti, k zodpovídání. (Menčík.) — Terror mnichů nemilosrdně zasahoval všechny, kdož nebyli slepými jejich velebiteli.

a vedle kázání pracoval na svém hlavním a rozsáhlém díle Postille pražských studentů, kterážto práce vyžádala si jistě velmi mnoho sil i času. Vznik její nejpravděpodobněji můžeme položit v dobu právě jmenovanou.¹⁴²⁾

Rovněž někdy na počátek r. 1368 položit můžeme dopis Waldhauserův císaři Karlovi, v němž ho žádá, aby zakročil ve zmatech italských. Dopis tento je zajímavý tím, že nám ukazuje nový rys povahy Waldhauserovy. Dříve jsme ho znali výhradně jako pracovníka na mravním povznesení společnosti laické i duchovní, což mu připravilo ostré konflikty s četnými protivníky. Tento dopis však ukazuje nám Waldhausera, jak uprostřed horlení o nápravu mravů a při intenzivní činnosti literární upírá zrak daleko za Alpy, do Itálie, a živě pocituje škodu, kterou zmatky, hubící tuto zemi, přinášejí církvi a jejímu úkolu. A tak Konrad stává se na okamžik politikem. Zhoubě oné nelze čelit jinak, leč mocným zakročením. A kdo by jiný byl způsobilejší k tomu nežli Karel, císař, kterého k tažení do Itálie usilovali pohnouti blouznivý tribun Kola di Rienzo a po něm nadšený vlastenec italský František Petrarca?

Velebě moc Karlovu a poukazuje na slávu přítomnou a odměnu budoucí, připomíná mu Waldhauser výrok Isidorův ze knihy „O nejvyšším dobru“: nechť vědí knížata světská, že bohu povinni jsou klásti počet pro církev, kterou jim Kristus svěřuje v ochranu, buď že se množí pokoj a kázeň církve, buď že hyne. Onen zajisté od nich účtů požádá, jenž moci jejich církev svěřil. — Připomínáme tuto mimochodem, že těmito slovy vyjádřen přední úkol státu dle názoru středověkého. — Jestliže pak všichni knížata mají tento úkol, což teprve Karel! Jestliže podle své povinnosti duše chudých spasí a z vydírání a neřestného utlačování tyranů vysvobodí, bude ne jako člověk, ale jako bůh, totiž podobný bohu bohů. Připomíná mu čelné muže hlavních dob pokolení lidského. Prvý člověk Adam má mu býti dokladem, jak člověk, když pána neposlouchá, ztrácí vládu nad stvořením. Noe má mu býti výzvou, aby pro církev zbudoval archu proti přívalu hříchů. Strany

¹⁴²⁾ Je pravděpodobno, že téhož roku Waldhauser zastal se i přítele svého Miliče, odcestovavšího do Říma, u kardinála Albánského, bratra papeže Urbana V. Tak si vysvětlíme nejsnáze blahovolnost onoho kardinála, jenž také náležel kdysi k řádu kanovníků řeholních, k českému kazateli. Tak alespoň soudí Klicman v článku o Miličovi. Ottův Sl. N.

Velfů a Ghibellinů jako vztekli psi trhají svazek vespolné lásky, bez níž spasení nikdo nedojde. Nechť tedy neváhá Karel ztrestati škůdce a posměvače papežovy i také svého císařství; dobrým nechť opatří pokoj, zpupné ale po zásluze potrestá. Také o Karlovi platí to, co řečeno jest v Písmech o Davidovi: vyvýšil jsem vyvoleného svého z lidu svého... Nechť vzchopí se Karel k činu mužnému. Před tebou, volá Konrad, nejkřesťanštější kníže, před tváří tvou všichni tyrani Italie jako dým se rozpráší, a po jejich porážce Čechů neporušená vlast, tak se obohatí poklady a zlatými penězi, že po dlouhou dobu nebude mítí třeba stříbra a zlata dobývatí s mnohým potem ve svých dolech. A tehdy národ onen, jenž kdysi po dobytí Milána města od starodávna zpupného, svícen a jiné skvosty na hrad pražský přinesl, nyní více a nevypověditelně dražších věcí na věčnou tvoji paměť s pomocí pána pánů do pražského města přinese.

Odpověď Karlova, jenž o významu moci císařské v Italii soudil velmi skepticky, byla velmi střízlivá; frázemi a citáty z Písma hleděl pravý její smysl spíše zastříti. „Pročež tedy třeba nehodni, přece z poslušnosti na cestu se vydáme ochotně, a jak bude vůle nebes, tak se stane.“

Opětné spory s mnichy. Střetnutí s minoritou Weiglinem.

Jako častěji dříve, tak také v těchto letech dostali se pražští faráři do sporu s mnichy žebravými o náhradu jedné čtvrtiny z pohřebních poplatků, kterou měli dle papežských bull platiti bratři žebravých řádů v Praze farářům, jejichž osadníci se dávali při jejich kláštere pohřbiti. Poněvadž však mnichové častěji se vzpírali onu čtvrtinu farářům odváděti, vznikaly mezi těmito a oněmi prudké spory, které se před lety skončily přímo krvavou bitvou v kostele.¹⁴³⁾ Konrad v této příčině zastupoval pražské

¹⁴³⁾ Kanovník František ve své Kronice (Prameny českých dějin IV., str. 415) vypravuje o té věci asi takto: Téhož roku (1334) událost jakási v Praze na pohoršení mnohých se přihodila. Neboť o svatvečer Jakuba apoštola všichni plebáni jednomyslně svolali své farníky dohromady, aby lidu ukázali listinu papežskou, dle které měli bratři řádu

faráře. Věc udána u papežského dvora, kam bratří řádů žebravých byli obesláni. Ježto se bylo obávati, že by v Praze následkem toho mohly vzniknouti nepokoje a že by zvláště lid pražský byl tím ve zmatek uveden, požádal císař Karel zvláštním listem papeže Urbana V., aby celý spor dal skoncovati krátce. Papež svěřil vyřízení sporu kardinálu knězi Jiljímu u sv. Martina na horách. Neměl býti zaveden proces kanonický se všemi předepsanými formalitami, nýbrž pouze jednání summární, k němuž se měli dostaviti zástupcové obou sporných stran. Zástupcem pražských farářů byl Konrad, jakožto nejpřednější z nich i úřadem i vážností osobní. Strojil se tedy na cestu.¹⁴¹⁾

Před odchodem utkal se ještě s minoritou Weiglinem od sv. Jakuba.

Tomuto mnichovi poslal totiž Waldhauser po svém střídníkovi, mistru Mikulášovi, lístek, v němž mu činil některé výtky.¹⁴²⁾ Na nejhlavnější dvě z nich odpověděl Weiglin po mistru Mikulášovi za několik dní, na ostatní nemohl mu však odpověděti tak rychle, poněvadž dopis Waldhauserův vyžadoval odpovědi delší a Weiglin byl jinak zaměstnán. Nyní však odpovídá, aby se Konrad nedomníval, že se bojí, a zvláště proto, že se Konrad chystá na dalekou cestu. V dopisu Konradově vzbudilo prý jedno místo zvláště

dominikánského, augustiniánského a minorité platiti farářům pražským čtvrtinu pohřebného, ale dle které se bratří řídití nechtěli. Proto kněží, k tomu účelu vybraní, při shlašených svících a za hlaholu zvonu počali jmenované bratry z moci apoštolské stolice proklínati, příkazující farníkům, aby se jich pod kletbou varovali. Ale bratří žebraři, kteří se dověděli o tom, co se dítí bude, přišli s přáteli svými do chrámů, kde se listy klecí proti nim četly a volali hlasitě: o vy bidní, ne kněží, ale svatokrádcové, vražedníci duší, klamači lidí! Co činíte? Proč kletby proti nám vyhlašujete? Vy sami jste kleti, cizoložníci, hráči, lešní, všemi zločiny poskvrnění. My jsme spravedliví, vy nespravedliví; my všem přinášíme světlo, vy v temnostech bloudíte. V tom už někteří ze mnichů se vrhli na kněze, kteří listy klecí předčítali, a nastal zápas. Někteří ze zástupů, hlavně bekyně a beghardi stáli na straně mnichů, jiní, hlavně ženy světské, pomáhali farářům. Bojováno rukama, meči, noži, kyji. Mnozí ranění, ba i kamenováni. Zápas trval drahnou chvílí, nežli vztek se vybouřil, až pak zápasníci do svých domovů se navrátili. Dozvuky zápasu odehrávaly se potom na kazatelkách, kde o nedělích a svátcích jedna strana na druhou kletbu prohlašovala.

¹⁴¹⁾ Srv. veřejný list biskupa Tuskulánského z 12. května 1369.

¹⁴²⁾ Srv. dopis Weiglinův Konradovi ze dne 17. října 1368.

podiv Weiglinův. Psal prý mu Konrad mezi jiným mnohým, že se velice obává, že Weiglin vede školastika pražského Mikuláše ¹⁴⁸⁾ do věčné záhuby. V tom prý mu však Konrad zle křivdí. Máť zajisté Weiglin o školastika i o jiné kajícíky své právě takovou péči jako o spásu své vlastní duše. Však prý také školastik na radu Weiglinovu koná četné skutky dobročinné vůči chudým a ubohým a i jinými ctnostmi honositi se může. Jestliže by prý on, Konrad a jeho vikáři, takovým způsobem jako Weiglin nabádali lid k dobročinnosti, neměli by se chudí lidé v tomto městě, v Praze, tak zle, ježto by o jejich potřebě životní lépe bylo postaráno. Jestliže dále Konrad píše, že by Mikuláš byl dobrým a zbožným člověkem, jestliže by měl „božského“ zpovědníka, namítá proti tomu Weiglin, že ho Konrad tedy považuje za zlého a nepobožného, čině za jeho činy zodpovědným Weiglina — ač tento prý neví, pro kterou příčinu má o něm Konrad mínění tak zlé a viní ho z opovržlivého posuzování. Dále připomíná Weiglin, že prý Konrad Mikuláše, když u císaře se přimlouval za něho, by se mu dostalo fary týnské, ho po více let chválil a nade všechny lidi vynášel. Od té doby však, co Mikuláš neposlouchá více na cti utržení Waldhauserových, soudí o něm jinak. Jest třeba prý, abychom sami sebe hleděli nejprve polepsiti, a když jsme dokonalí, můžeme s úspěchem jiné napomínati. Také Konrad prý má polepšení potřebí. Jako důkaz toho uvádí pověst, kterou si prý nevymyslíl, ale slyšel od několika svědků, že prý byla Konradovi v obvodu jeho farnosti jako knížeti připravena lázeň, kde také změkčilé ženy pěstují vnady své. Nechce se prý Weiglin dále o tom šířiti, ale má velikou obavu, aby lidé, kteří o tom vědí, nebyli tím pohoršeni více, nežli všemi činy často jmenovaného Mikuláše. Neboť na lidská srdce mají prý větší vliv činy řeholníka, jenž má všem býti příkladem, nežli činy osoby světské, která žádnou řeholí není vázána.

Zda a jak Konrad Weiglinovi odpověděl, nevíme. Bylo to těsně před jeho římskou cestou.

¹⁴⁸⁾ Mikuláš, kanovník vyšehradský a mělnický jmenuje se školastikem pražským v letech 1361—1369. Školastik měl na péči kapitolní školu.

Cesta Konradova do Říma. — Nové spory s mnichy. — Smrt Konradova.

Císař Karel IV. na květnou neděli téhož roku vyjel z Prahy na cestu do Říma a ustanovil v Čechách i zemích postranních za svého místodržitele arcibiskupa pražského Jana Očka z Vlašimi.

Tento vydal Konradovi, jenž zatím už byl také císařským kaplanem, dne 31. října svobodný list na cestu do Říma. Konrad neubíral se tam jen jako zástupce pražských farářů skoncovat spor o čtvrtinu pohřebného, nýbrž nesl i Karlovi důležité zprávy.

V Římě se zdržel Konrad do pozdního jara 1369. Spor o poplatky pohřební byl skončován dosti hladce. Konrad pravděpodobně vyhověl v této záležitosti Karlovi, jenž nechtěl, aby spor se protahoval a nabýval ostřejších forem. Konrad i prokurator karmelitů a ostatních mendikantů pražských bratr Valter z Rothenburka dostavivše se před kardinála Jiljího, tehdy už biskupa tuskulánského, zřekli se dalšího vedení sporu a přísáhli, že se podrobí nálezu kardinálovu v té věci bez jakékoli appellace. O jednání, které se dalo 12. května 1369, vyhotoven spis notářský.

Než vedle toho bylo Konradovi v Římě znovu zápasiti se svými dávnými protivníky. Jak sdělil dopisem ¹⁴⁷⁾ svým pražským přátelům Martinovi, Mikuláši a Janovi, dominikáni ho znovu obžalovali, ovšem falešně. Se žalobou poslali kteréhoš duchovního kancléře polského krále, mistra Mikuláše jménem, ke kardinálu ostienskému. Duchovní onen však rozmyslil se jinak a přišel se třemi notáři Waldhausera odprositi. Waldhauser donutil duchovního, že vyznání svoje vlastní rukou sepsal a před papežským úředníkem opětoval. Záležitost Konradova se dostala k projednání ve veřejné konsistoři papežské, při čemž se udála scéna, která Konradovi po dlouholetém protivenství a štvání se strany mnichův poskytla zadostiučinění. Papež, kterého o snahách a činnosti Konradově jistě zpravil sám Karel, slavným způsobem uznal zásluhy Konradovy a za soudce v jeho při ustanovil jednoho z kardinálů, jenž dal ihned zatknouti provinciála spolu s jinými třemi dominikány, mezi nimiž

¹⁴⁷⁾ Klieman, Zpráva o cestě po knihovnách. Věstník České Akademie, 1893, str. 39.

se nalézal také řezenský převor Ulrich Bintner; tento prý si nemyslí, že to dopadne tak smutně. V témže dopise, v němž podal Waldhauser zprávu o událostech právě vylíčených, prosí své pražské přátele, aby se modlili za šťastný výsledek jeho sporu, jakož i aby „sehnali peněz, kolik spravedlivě před Bohem mohou, ježto prý bez nich u římské kurie není nikterak možno spravedlnosti a pravdy obhájití“. Za tím účelem měli přátelé Waldhauserovi od některých jeho dlužníků vybrati dluhy.

Konrad nezůstal v Římě do ukončení sporu. Odešel odtud, snad, jak myslí Klicman, zároveň s císařem Karlem. V pravdě, za nepřítomnosti tohoto velemocného protektora bylo těžko Waldhauserovi bojovati v Římě proti svým nepřátelům mnišským. Jeho nepřátelé byli velmi mocní a na-prosto nevybíraví ve volbě prostředků a mohli snadno římské kruhy zaujmouti proti Waldhauserovi.

Tento svěřil vedení pře knězi Mikuláši z Jemnice, jenž svého mandanta o stadiu, v němž se nalézal jeho spor v létě 1369, zpravil listem datovaným dne 14. srpna. Z tohoto listu se dovídáme, že rozhodnutí sporu bylo oddáleno odchodem kardinála Morinského; podařilo se však dosíci jiného soudce, a to kardinála Neapolského. Ve vedení sporu se tedy mohlo pokračovati, což ovšem vyžadovalo značných útrat. Mnichové mezi tím roztrušovali o Waldhauserovi, že pokradmu z Říma ušel a v odpovědi na jeho články tvrdili, že jest narozen z lože nemanželského a že není známo, že by se mu bylo dostalo dispense. I upozorňuje na to Mikuláš z Jemnice Waldhausera, by tento mohl proti pomluvám zakročiti. Všichni prý od dvora římského odešli, a vrátí se „s mnohými a nekonečnými lžemi“. Konrad však si toho nemá všimati, ale má co možno nejlépe postavit se jim na odpor. Jestliže Konrad nehodlá do Říma přijíti, k čemuž prý on, Mikuláš, neraďí, má co nejdříve buď po doručiteli listu nebo po jiném spolehlivém poslovi zaslati peníze; při tom kněz Mikuláš některé položky vypočítává. Spolu prosí pisatel, aby Konrad zasílaje peníze také na něho nezapomněl, ježto zůstává v Římě nikoli k vůli své vlastní záležitosti, nýbrž k vůli záležitosti Waldhauserově.

Ale ukončení sporu Konrad pravděpodobně se již nedočkal; zemřel 8. prosince 1369 a pohřben byl na hřbitově

svého farního chrámu, jak svědčí současník Beneš z Weit-
mile¹⁴⁸

Smrt jeho působí dojmem tragickým; muž v plné mužné síle, padesátník, klesá v hrob. Nelze se ubránit myšlence, že tato statná robustní postava padá zmožena stálými, prudkými útoky a štváním.

Bylo by nesprávně se domýšleti, že idee, které vyvedly Konráda ze samoty Waldhausenské a které byly vůdčími hvězdami jeho činnosti kazatelské, zanikly s jeho smrtí. Trvaly a vyvíjely se dále. Jeho postilla, rozšířená v četných opisech a konečně i do češtiny přeložená, byla jejich nositelkou a hlasatelkou. Ti pak, kdož jím a Miličem byli povzbuzeni, stavěli na základech Waldhauserem i Miličem položených dále, až jitřenka reformace ustoupila slunečnímu jasu, kterým zaplálo husitství.¹⁴⁸⁾

¹⁴⁸⁾ *Prameny českých dějin* IV., 540. — Hájek k r. 1369 klade úmrtí Konradovo nesprávně na den „sv. Strachoty“. — M. Daniel Adam z Veleslavína rovněž na ten den jako Hájek (na 9. březen), ač poznamenává zároveň, že jini kladou den úmrtí mravokárcova na den početí p. Marie. Ze 9. března 1369 Konrad nezemřel, svědčí dopis kněze Mikuláše z Jemnice poslaný Waldhauserovi 14. srpna 1369.

SPISY WALDHAUSEROVY.

1. Postilla studentů svaté pražské university jest titul hlavního a nejvýznamnějšího díla Waldhauserova.

Skládá se z úvodu ¹⁾ a výkladů na evangelia nedělní, svátky Kristovy a ještě některé jiné, ačkoli dle úvodu bychom čekali pouze výklady na evangelia nedělní.

Úvod vysvětluje spolu původ postilly i její účel.

Mezi posluchači Konradovými bývali také posluchači universitní, kandidáti stavu duchovního. Byli svědky velikých kazatelských úspěchů Waldhauserových. Viděli, jakým mohutným dojmem působí řeči jeho na zástupy, jak žito planou nadšením pro ctnosti opomíjené a neznámé; patřili na proměnu mravů, cítili svěží van, který zavál ve mravní život Pražanů. Není divu, že zatoužili vstoupiti v jeho šlépěje a mítí ho mistrem, učitelem, a nikoli snad jen za doby svého pobytu v Praze, nýbrž také tehdy ještě, když by se rozešli. Waldhauser se jim, budoucím kazatelům jevil jako vzor umění kazatelského. ¹ prosili tedy a to snažně Konrada, aby sepsal výklady na evangelia, tak jak je sám s kazatelnou přednesl. Slibovali mu, že spis s takovými výklady — postilla — bude jim mocným povzbuzením k dokonalému kázání slova božího. — A Konrad neodolal. Sám si přál, aby se „dílko“ — jak je nazývá — jmenovalo postillou studentů, poněvadž ji složil na jejich prosby.

¹⁾ Ve článku tomto přihlíženo hlavně k rukopisům č. 3691 a 3692 dv. bibl. vídeňské, XVI. D. 1. a XV. D. 3. českého musea a V. B. 18. universitní biblioteky pražské.

Odevzdáváje práci svou, která vyžádala si mnoho práce, do rukou čtenářů, prosí je pokorně, aby připočetli na vrub jeho nevědomosti, jestliže tu a tam něco méně dostatečně řekl, ač, jak významně se přiznává, jest toho pramalounko, co přidal ze svého. Uvidíme, jak pravdivá tuto slova Waldhauser napsal.

Potom následuje několik rad těm, kdož díla jeho budou užívat, připravující se na kázání: Řeči jsou prý dlouhé a jsou tu některá místa — citáty z doktorů — poněkud temná. To by mohlo vaditi lenivějším a ke studiu méně čilým: nechť se však nedají odstrašiti délkou. Ať jen studiem hledí vniknouti v obsah a jádro jednotlivých řečí; tak poznají, co je podstatného, a co je nadbytečné; to snadno bude moci odpadnouti, čímž se řeč přiměřeně zkrátí. Jest třeba zajisté při každém kázání varovati se rozvláčnosti.

Na to následují rady asketické, jejichž účelem je vzbuditi v kazateli péči o čistotu srdce. Dobrý kazatel musí odložití všechny marnosti. „Chceš-li se stát dobrým kazatelem, třeba, abys byl dříve dobrým člověkem.“ Jinak ani tato postilla nepřispěje k úspěšnému zastávání úřadu kazatelského a vůbec žádná kniha nevytvoří dobrého lidu a dobrého kazatele, leč by ten, jenž poslal apoštoly kázat, řekl hlasatelům svého učení: Dám vám ústa a moudrost, které nebudou moci odpírati protivníci vaši. Věta Augustinova: Kathedru v nebesích má ten, kdo s dobrým srdcem učí, uzavírá úvod.

Až se s postillou seznámíme blíže, vrátíme se ještě k tomuto úvodu.

Po úvodu, jak již dotčeno, následují výklady ve formě homilií. Ve všech exemplářích dosud zachovaných není stejný počet výkladů. Největší část rukopisů má jich 72.

Celá postilla se rozděluje na dvě části: zimní a letní. Zimní začíná první nedělí adventní a končí týdnem pašiovým; letní část počíná hřdem velikonočním a končí poslední nedělí po sv. Duchu. Některé exempláře činí však výjimku. V jednom exempláři část letní počíná teprve první nedělí po sv. Duchu, jinde opět část zimní končí nedělí po nanebevstoupení páně.

Mimo toto rozdělení čistě zevnější setkáváme se v postille ještě s rozdělením vniterným, věcným, podle čtyř dob roku církevního, které jsou obrazem čtyř velikých dob,

na něž dělí celou historii pokolení lidského se stanoviska náboženského a to dle analogie čtyř dob roku přírodního. Tyto čtyři veliké periody dějin člověčenstva charakterisuje Konrad stručně v úvodu k první řeči takto: „Rok sluneční má čtyři doby, totiž zimu, v níž sémě zemi se svěřuje, jaro, kdy sémě vzrůstá a klasy vyhání, léto, v němž úroda se bělá a požíná, podzim, kdy mlatci semena od plev oddělená v sýpkách ukládají. Tak i veliký rok přítomného života ve čtyři různá období se dělí, poněvadž první jeho doba se podobala zimě pro nevědomost a zaslepenost, a to byla doba poblouzení, ježto v ní se uchýlili lidé od ctění boha k modloslužbě a neměli žádného osvícení ani poučení. Jen málo lidí — Abraham a následující patriarchové — činili dobře. Tato doba trvala od Adama až do Mojžíše. — Druhá doba podobna byla jaru, ježto měla něco světla a mnoho temnosti, a to byla doba povolání zpět, neboť byli v ní lidé poučeni zákonem (Mojžíšovým) a proroky o příchodu Kristově, o vyléčení hříchu a milování jediného boha. Tato doba trvala od Mojžíše až do příchodu Kristova. — Třetí doba byla podobna létu, v němž vládla světlost a to byla doba návratu, čili smíření, doba milosti, a trvala od narození Kristova až do jeho nanebevstoupení. — Čtvrtá doba jest čas putování a trvá od nanebevstoupení až po den soudný, v němž nastane skonání věků, a to jest doba, v níž žijeme, putující vzdálení pána, a tato doba podobna jest podzimu, poněvadž má mnoho světla a něco temnoty.“

Podali jsme charakteristiku čtyř period dějin člověčenstva, poněvadž obsahuje spolu středověkou filosofii dějin, jejichž středem je Kristus, a ideou, kterou realizují, idea lidského vykoupení.

Spolu poukazujeme, že tato filosofie dějin byla velmi způsobila k tomu, aby mysl lidskou činila snadno přístupnou myšlence brzkého skonání světa a příchodu Kristova. Když člověk středověký slyšel plastická líčení kazatelů-filosofů, když slyšel, že doba, ve které žijeme, jest podzimkem člověčenstva, zda nebylo na snadě očekávání brzkého konce světa? Proto ve středověku tolik rozšířena byla víra v brzký příchod Kristův a Antichristův.

Jest to filosofie dějin zcela jiná nežli moderní filosofie dějin, dle které historií se realizuje neustálý pokrok a

vývoj člověčenstva až k nejkrajnějším dosažitelným možnostem.

Středověké lidstvo mělo za to, že překročilo již zenit svého žití, myslelo, že nalézá se v předvečer svého konce: lidstvo moderní věří, že spěje teprve k zenitu svého života, kultury a štěstí, ba že ani nepříjde doba, kdy by zenitu tohoto dosáhlo. Před ním leží vývoj bez konce...

Výklady na evangelia, jež následují, dělí se na úvod čili prothema a vlastní výklad textu, zvaný thema.

V prothematu mluví Konrad všeobecně o svátku připadajícím na ten den, o události, která se připomíná, o textu, který tvoří střed úryvku evangelního, navazuje často na události známé z dějin světských, na zvyky domácí i cizí, na zkušenost, na obřady bohoslužební toho dne a p. Tato prothemata jsou polem, na němž si autor může počínati nejvolněji. Prothemata často končí vyzváním k modlitbě.

V několika málo případech jest prothema opomenuto (má-li se konati výklad na všední den) a poznamenáno, chce-li řečník přece míti prothema, aby je vzal odjinud, buď z výkladu úryvku Písma na jiný den, nebo ze sbírky prothemat, kterou Konrad také pořídil.

Na to následuje thema. Předmětem jeho jest vždycky výklad perikopy, a to tak, že vykládá se smysl jednotlivých vět, sentencí, slov po sobě, s odvoláváním se na jiné texty z Písma, církevních otců i učitelů, filosofů, historiků a papežských dekretálů, a to methodou čistě scholastickou. Tyto texty tvoří dohromady články řetězu, dosti uměle autorem sestaveného. Tyto citáty jsou vlastním výkladem, tak že je pravda, že Konrad ze svého přidal pramalounko. Citátů těchto bývá někdy neobyčejně mnoho; jako na př. v řeči o nanebevstoupení Kristově přes 100 citátů z Písma, vedle citátů z otců a učitelů atd. Následkem toho bývá čtení takových výkladů někdy unavující.

Otce a učitele, které Konrad cituje, uvedli jsme z největší části již při vypravování o vzdělání Konradově. Z filosofů, historiků a j. cituje Aristotela, Seneku, Valeria Maxima, Vegetia, Eusebila, Josefa Flavia, Hajmona, legendy svatých.

Za účelem názornějšího výkladu odvolává se někdy na populární názory přírodní.

Velmi často však ku theoretickým výkladům textů připojuje autor postilly praktické doložky mravní, a tu stává se řeč a výklad jeho živější, vřelejší, důraznější, bezprostřednější. Tu se obrací Waldhauser proti křiklavým neřestem a hříchům doby a jeho individualita, která dříve takorba byla zasypána spoustou citátů, jeví se určitěji. V těchto partiích spočívá vlastně význam Konradův.

Forma výkladů není nikterak vynikající, řeč je prostá, jednoduchá, bez veškerých ozdob, někde drsná, ale jasná; také jakýsi bombast jest její charakteristickou známkou. Po stránce formální nezaprou tedy výklady Waldhauserovy dobu, v níž vznikly, a která jest vyznačena úpadkem scholastiky a scholastické metody kazatelské.

Na otázku, zda Konrad tato kázání skutečně přednesl tak, jak jsou v postille napsána, můžeme zcela bezpečně odpověděti, že nikoli. Spíše třeba říci, že jsou to jeho řeči opatřené učeným aparátem, aby mohly sloužiti za pomůcku vyhovující potřebám zvláště mladších kazatelů.

S druhé strany však třeba poznamenati, že hlavně prothemata a mravní aplikace asi podobně předneseny byly, jak se s nimi shledáváme v postille.

Kázání Waldhauserova byla životná, populární, uchvacující; postilla je homiletická pomůcka.

Konrad sám, jak vidno z četných míst, předpokládal, ba docela požadoval, aby ten, kdo jí užívati bude, upravil si ji dle potřeb a dle účelu. Tak patrně již z předmluvy k postille; jinde praví Waldhauser: rozšiř proti pánům naší doby, dle toho, jak se ti bude zdáti prospěšným; nebo: máš-li čas, můžeš toto evangelium po předcházejícím kázání, jinak však vezmi je odpůldne, jak to nejlépe tvým posluchačům vyhovuje.

Proto tedy, ač text postilly celkově jeví se ustáleným a v podstatě totožným, přece v detailech shledáváme se s častými změnami, nejen stylistickými, nýbrž i myšlenkovými. Někdy bylo s postillou nakládáno velice volně. Myšlenka, jež v některém kodexu jest pouze nadhozena a zcela stručně vyjádřena, je provedena v rukopisu jiném podrobněji, až i rozvláčně.

Kromě toho mají některé rukopisy kusy samostatné, jež v jiných buď úplně chybí nebo jsou různé.

Mám na mysli různé výklady umučení Páně. Bývalo totiž zvykem na neděli květnou podati výklad o událostech posledního téhodne života Kristova a sdělití, co který den v témdni před velikonoce si připomínáme. Kazatelé sami si pravidelně tento výklad opatřovali. Také však od Konrada máme alespoň dva takové výklady (pronunciamentum). Někdy se do postilly Konradovy však dostal výklad (pronunciamentum) cizí. Jindy opět je toto pronunciamentum umístěno na místě zcela nevhodném, po prothematu kázání velikonočního, na konci postilly.²⁾

Bliže o zvláštlostech různých kodexů pojednávati není úkolem tohoto spisku. Poznamenáváme pouze, že z řečeného je patrné, jak přecibízná, ač-li docela nemožná práce by byla vyšetřiti authentický text postilly Waldhauserovy.

Postilla pražských studentů došla neobyčejného rozšíření. Byla v užívání nejen v Čechách a na Moravě, nýbrž i jinde široko daleko: v Rakousích, Slezsku, v Polsku, Bavorsku, ba její stopy nás vedou až do sv. Havla ve Švýcarských a do Frankfurtu n. O. Počet zachovaných kodexů je velmi značný: nejvíce jich zachováno v pražské bibliothece universitní, musejní, dvorní vídeňské a mnichovské.

Některé rukopisy mají letopočet, kdy byly psány, bývá připojeno i jméno opisovače a rozmanité poznámky, z nichž usuzovati možno, jak postilla Konradova a její autor byli váženi, a jak dlouho se postilly užívalo. Tak na př. jeden rukopis odkázán byl 25. srpna r. 1452 od Konrada Wermuthera na smrtelném loži Jiřímu Weniglovi, jenž zase nařizuje svým rodičům, aby si ho ani nenechávali, ani ho neprodávali, nýbrž dali některému počestnému klerikovi. — Jiný rukopis psán byl r. 1373 v Praze od Křišťana, studujícího církevního práva. R. 1449 byl majetkem Jana Scriptoris, faráře v Lintachu; tento nabídl svému příteli, mistru Michalovi, kazateli v Sulzbachu, aby si vybral něco z jeho knihovny, a mistr si vybral postillu Waldhauserovu. Jinde opět čteme poznámku Křížovu z Telče: Tuto knihu já bratr Kříž z Telče jsem přinesl s sebou do kláštera Třeboňského r. 1478. Koupil jsem ji jako rektor škol od kněze Jana z Manětína a zaplatil jsem ji vlastními penězi. V různých

²⁾ Srv. článek Klíčanův „Zpráva o cestě po knihovnách... Věstník České Akademie 1893, str. 64 a násl., jehož některých údajů užito v tomto pojednání.

rukopisech dostává se Waldhauserovi čestných titulů, jako: doktor slovný, muž osvícený, horlitel za víru katolickou.

*

Z toho, co o postille Waldhauserově pověděno bylo, plyne, že význam její byl neobyčejný. Tento význam — aby-
chom se vyjádřili způsobem moderním — spočívá v tom, že vytvořila kazatelskou školu,³⁾ která nebyla slepa k nepo-
řádkům a neřestem v životě mravním a církevním a tak
pomáhala živiti a udržovati snahu po reformě církve v hlavě
i údech, jsouc stálou a věrnou průvodkyní četným kazate-
lům. Tito působíce často na místech význačných vytvořili
ovzduší, z něhož se zrodily veliké převraty náboženské
i církevní ve střední Evropě. Waldhauser ovšem takových
převratů neobmýšlel a nenadál se jich. Cesta od Wald-
hausera vedla však — psychologicky — k oněm převratům.
Od horlení za čistotu mravů byl přechod k husitství dosti
snadný. Jestliže totiž horlení ono se po dlouhou dobu ne-
potkávalo s úspěchy žádoucími zvláště ve mništvu a hier-
archických kruzích církevních, bylo přirozeno, že se hnutí
obrátilo proti těmto kruhům a církvi, proti mnohým vě-
tám jejího učení. Největší oporou a důkazem dogmatů cír-
kevních bývá život jejich hlasatelů; jestliže tento nalézá
se v odporu s tím, co se hlásá, pak slovo postrádá síly
přesvědčivé, stává se prázdným, hluchým, mrtvým. Praxe
jest především to, co boží dogmata. Církevní
praxe zasadila smrtelnou ránu církevním
dogmatům. Vezměme příklad velmi běžný a velmi zná-
mý. Církev po staletí měla ve svém učení článek o od-
pustcích. Dokud praxe odpustková bývala přísnější, nikdo
proti nim nevystupoval; když se odpustky začaly prodávati,
když mravní jejich působení bylo čím dále tím zhoubnější,
vystoupeno nejen proti jejich prodeji, nýbrž brzo i proti
odpustkům samotným. Zcela psychologicky!

Tento vývoj od pravověrnosti k reformaci a husitství
reprezentován jest těmito jmény: Konrad Waldhau-
ser, po něm a vedle něho Milič bojují za čistotu mravů
proti korupci současné a všeobecné; Matěj z Janova

³⁾ Klicman v článku o Miličovi (Ottův Slovník Naučný) sice pravi,
že Konrad školy kazatelské si nezaložil, tak jako učil Milič. Než
z toho, co jsme o původu a účelu postilly slyšeli, plyne, že v jistém
širším smyslu můžeme i o kazatelské škole Waldhauserově mluvíti.

přemýšlí hluboce o pravém a nepravém křesťanství, až pak Hus staví se proti autoritě chápané po středověkém způsobu zřejmým a sebevědomým požadavkem, dle něhož třeba dogma nejen k věření uložit, nýbrž také dokázat z Písma. V tom je podstata husitství, nikoli v úchylce od některých dogmat. Proto není pravda, že husitství mělo blíže ke katolictví než k protestantství.

Ale jak již pověděno, byla motivem tohoto vývoje především praxe. Konrad s Miličem dávají vývoji tomu impuls a vedou je po řadu let: vidíme nyní místo, jaké tito mužové zaujímají v dějinách české reformace.

Waldhauser si svého místa vydobyl svojí činností kazatelskou, která měla i na Čechy vliv, a svojí postillou.

*

Jestliže byla postilla Konradova vážena nesmírně za hranicemi Čech, byla ještě více oceňována v Čechách samotných. Důkazem toho jest, že byla přeložena do češtiny. V lyc. bibliotheca v Olomouci je zachován rukopis,⁴⁾ jenž na listech 57—126 obsahuje český překlad kázání Waldhauserových. Jos. Jireček mylně se domníval, že to zbytek české Postilly Miličovy. Lad. Klicman zjistil, že to překlad z Waldhausera.

Nemůžeme ovšem říci, zda byla přeložena postilla celá, či jen zachovaný zlomek. Překlad je plynňý a čte se plyněji nežli original; o jeho poměru k tomuto nelze se vyjádřiti obecně. Některé partie jsou překladem dosti přiléhavým, jiné jsou upraveny, a to buď rozšířeny, buď zkráceny. Překladatel byl silná individualita; byl naplněn duchem své doby, který se i v překladu jeví. Zdá se, že z něho vycítujeme blížící se veliké hnutí náboženské.

Podáváme několik zlomků tohoto překladu na ukázkou:

„Protož v dnešním čtení učí nás sv. Jan, i veškeren úmysl jest, aby snažni byli pastýři svých ovec, totižto všichni poručníci jeho, všichni faráři, aby je vedli ku pastvám nebeského království božím slovem, dobrými příklady, milostivým naučením ve zpovědi. Také svatý praví, velí a radí všem ovečkám totižto všem věrným křesťanům, ježto chtějí svého spasení a žádají, aby svých věrných pastýřův poslouchali a jich následovali v dobrých příkladech a v skut-

⁴⁾ 2. IV. 7., papírový foliant z doby kolem 1400.

cích dobrých. Ale pohříchu bojím se, by mnohé nebylo na mnohých farářích zameškání. Jakž to svatý Jan dí: „Speculatores ejus omnes coeci, universi canes muti non valentes latrare videntes vana. Strážní neb pastýři mnozí jsou slepí a němí psi nemohouce štěkati vidouce marnost: Tance, pěkné ženy milující s chrty a s krahujci honíce, pýchu tím plodíce, dlouho spíce a v lenosti se kochající s mladými ženami a na svaté hodiny ráno nevstávající, dopoledne spíce a v noci do půlnoci na víně, na pivě vrhcáby hrajíce a žen nepočetných si nadřžující a vědouce to dobře, že co jim mimo jejich potřebu ostane, že to jest dědictví samého Jezu Krista a to na chudé obráceno býti, na kostel, na knihy neb za duše, ale ne na kurvy nakládati a s nimi marně a nečistě svůj život ztrávití a svou mladost. A tak mají poznání býti pastýři dobří a zlí, aby dobří byli milování a zlí a jich zlosti k vlku zahrání, abychom s dobrými pastýři došli toho ovčince, to jest nebeského království.“ — Ve výkladu na „Člověk jeden učinil večeri velikou...“ čteme: „Ta večere jest vždy hotova, kdož tam k ní chce přijíti; ale pohříchu mnozí nechvátají jako tito, o nichžto pokládá dnešní čtení: Et coeperunt se simul excusare. A počali se všichni vymlouvatí. Jeden řekl: Villam emi..., koupil jsem ves, a potřebí mám vyjítí a vidětí ji. Prosím tebe, měj mne vymluvena. Zlá to výmluva, že pro hubenou ves chce zmeškati rozkošné město, jehožto brány z drahého kamene, zdi zlaté, v němžto radost a veselí, jižto nižádné oko vídalo většího. Tak se vymlouvají všichni pyšní, řkouce: Koupil jsem ves, panující nad těmi sedláky, ježto v té vsi, totižto nad chudými a sprostnými, jako sedláčkově, nebo větší chytrost a nevěra vychází z měst nežli ze vsí...“ Z těchto řádků vysvítá, jak hnutí reformní se počínalo zajímati o poměr mezi pány a sedláky, stavíc se na stranu těchto posledních. — V kázání na slova: „Já jsem pastýř dobrý...“ čteme: Vlk... „znamená křivého zpovědníka. Jakžto pohříchu činí někteří falešní zákonníci (řeholníci), nejsouce vydání ani zvolení biskupem toho kraje, vidouce nezabrání, mezi sprostné lidi a sedláky přijdouce tu budou řečniti a mluviti obecně mezi lidmi: Máme moc papežovu a biskupovy moci a nemajíce nižádné moci. Tu nerozdílně všecky spolkem budou zpovídati a tu lichevníky, cizoložníky, vražedníky, kdožkolivěk k nim přijde a jediný groš dá, všecky rozhřešíce a je tu

zklamají, že i s nimi půjdou do horúcího pekla... Ti všichni falešní a křiví zpovědníci, když budou nalezeni od pastýřův, totiž od farářův věrných osady, mají býti před biskupem obžalováni a proneseni, aby se lidé nezpovíдали, mají jim to pověděti, že nemohou rozhřešiti.“ — „Kažte všemu stvoření — čteme ve výkladě na text „Jdouce do celého světa —“, ne básní, ani kterých nálezův nových pro lakomstvo, pro pýchu, pro dary neb pro světskou chválu. Ale pravdu boží, jakož praví sám pán bůh... Vizí, kterak velí pravdu kázati (bůh), ale pohříchu mnozí jsou kněží, ježto kází pro svůj užitek, ale ne pro spasení duší a říkáce ve svých kostelech: Dejte nám a budeme prositi boha za vás. Tu nechťi jinak boha prositi jedno za peníze. Tíť nekází pravdu.“ Vidíme, jak si doba uvědomuje stále jasněji rozdíl mezi kazateli a pastýři věrnými a převrácenými, a jak pravda boží se prohlašuje za předmět kázání. Pravda boží, věrní kazatelé — toť představy velmi známé z dějin husitství.

„A to nesluší na smrtelnou hlínu, by tak drahým rouchem byla oděna, ježto má od červů býti snědena. Druhé, v rouchu drahém jest pýcha a měna rozličná, ano jednak modré jednak blankytné podle proměny dnův, aby se na každý den vždy v jiné roucho proměnily, majíce sukni po šestnácti kopách anebo dražší... a nedbajíce na chudé.“ — „Jako onen bohatec, jenžto sobě kázal přinéstí sudy zlaté a řepice stříbrné a tu hodoval s ženami svými... s právem jest měl hlad v pekle trpě. Varujtež se toho, abyste nebyli s tím bohatcem hladoviti v pekle, neb pohříchu mnoho jest těch lakotných, jenžto ani pátká ani kterého dne se postí, žerouce bez přestání, činíce sobě nové posty a pátek rušíce, v němžto náš milý spasitel byl hladovit a žízniv.“ — Bohatec... „jest hluboko pohřben v pekle. Neb na tomto světě chtěl nejvyšší býti. Protož jest nejniže pohřben. Toť jest na mnohé bohatce, ježtoť tu stojí po pyšném pohříchu činíce, sobě mramorové a alabastrové hroby z peněz lichevných v nich oltáře vystavují, ježto by měli navrátiti to, což jsou na chudých neprávě vydřeli. Zpovědníci těch, jižto je zpovídají, mají je navésti k navrácení, aby navrátili, a pokání přijali, aby sobě pokorného pohřbu dobývali, ne v zlatohlavu ani v aksamitu s tímto bohatcem, aby nebyli pohřbeni.“ — „Jsou mnozí nábožní příliš, jenžto více bohu slouží bojíce se

pekla a zatracení, než pro radost ani milost. Byť pekla nebylo, nikdyť by páteřika nezapěli.“ —

Uvedli jsme zde více ukázek, abychom poznali povahu českého překladu postilly Waldhauserovy, jenž na mnohých místech je upraven přiměřeně k poměrům doby, v níž pořízen. Tak na př. cena drahých suknic je udána na 16 kop, jejich barva bývá modrá a blankytná, bohatec měl sudy zlaté a řepice stříbrné, bohatí lichváři zakládají si hroby mramorové a alabastrové, dávají své mrtvoly oblékati ve zlatohlav, aksamit a p.

*

Měla tedy postilla Waldhauserova ve vývoji reformačního hnutí českého význam veliký. Nám pak jest důležitým dokumentem kulturních a mravních poměrů za doby působení Waldhauserova.

Význam její pro dějiny mravního života v Čechách oceníme, vzpomeneme-li si na výtky, které Waldhauser činil s kazatelny svým posluchačům. Nelze popřít, že Waldhauser užil k vyličení mravní bídy současné společnosti v některých detailech barev snad poněkud křiklavějších, jak vůbec činívají mravokárci, v celku však obraz, který podává, jest věrný; jeho správnost jest potvrzena odjinud. Nejsmutnější pomník mravního úpadku postaven ve pise Waldhauserově klášterům mnichů žebravých.

Úkolem naším nyní jest, abychom ocenili postillu po stránce historicko-kulturní.

V postille zaznamenány jsou některé středověké názory z oboru antropologie: „Jsou čtyři živlové, z nichž pozůstává tělo naše, a ti čtyry sídla v nás mají. Neboť oheň v očích, vzduch na jazyku a v uších, voda v rodidlech, země v rukou a jiných údech vládne.“ Srdce je umístěno prostřed živoučíchů, aby mohlo na jednotlivé údy lépe působiti. Waldhauser nevěří vlivu měsíce a hvězd na jednání člověka, jakož tomu ve středověku bylo. Poukazuje při tom na Zlatousta, jenž kárá ty, kdož tak věří, těmito slovy: jestliže by někdo se stal cizoložníkem nebo vrahem vlivem hvězdy, veliká by byla ničemnost oněch hvězd, větší však ještě by byla ničemnost toho, jenž takové hvězdy stvořil.

Člověk má se snažiti o poznání Zákona božího. O tom vykládá Waldhauser v kázání o bohatci a Lazarovi

toto: „Nechť je poslouchají (totiž zákon a proroky)... a ne zákony a filosofy; tyto zajisté lidé rádi poslouchají sami od sebe, totiž zákony z dychtivosti po penězích, filosofy ze zvědavosti a marnivosti. Ale pán nevelí jich poslouchati, poněvadž ani od hříchů neodvádějí, ani od muk nevysvobozují, ale k místu muk mnohé přivádějí, jakož patrně na tom, jenž se ukázal mistru Sellonovi, oděn jsa kápí pergamenovou, zevně popsanou sofismaty, vnitř pak hořící, pročež tento Sello vstoupil do řádu.“ Podobně soudí Waldhauser o logice. „Pročež poraditi třeba studentům, aby se příliš nevěnovali uměním svobodným. Věda zajisté zbožnosti jest znáti zákon, písma a rozuměti prorokům, věřiti v evangelium a epištoly znáti. Ostatní vědy nemohou prospěti k životu... Sv. Jeronym, jenž četl knihy Ciceroovy, pokárán byl od anděla, protože křesťanem jsa zabýval se výplodky pohanů... Proto tedy málo času věnovati máme filosofii, svatému písmu však času mnoho, než pohříchu, studenti nové doby skorem všecek čas ztráví vědou světskou, krátký nebo žádný ve vědě Kristově, jako sedláci, kteří když se naplnili chlebem žitným něco málo z mouky pšeničné pojí; ba takoví (studenti), jakož každodenně vidíme, o nic se nestarají leč o prázdné disputace.“ Věříme, že disputace, které tenkrát nebyly již ničím více než potyčkami, v nichž různými úskoky protivník snažil se zdolati protivníka, a které k rozhojnění poznání lidského nepřispěly, zdály se Waldhauserovi prázdnými a věnovati se jim zbytečným. Písmo s věkovitou svojí moudrostí zdálo se mu důstojnějším předmětem studia.

Vůbec písma si Waldhauser váží velice. „Moudrost hledati třeba na poli svatého písma,“ praví Konrad. Vedle písma „třeba však hledati moudrost také v každém stvoření. Hle, nejprve Bůh vylil moudrost ná všechna díla svoje. A Aristoteles jsa otázan, od koho tolik toho se naučil, odpověděl: od věcí, které nemohou lháti... V ocase zajisté živočichů nalézá se moudrost, neboť jím oni se řídí, a to ryby při plování, ptáci při létání.“

Svému věku, kdy propast mezi panstvím a prostými stále se prohlubovala, připomenul Waldhauser, že nemáme v člověku ctiť důstojnost a bohatství, nýbrž přirozenost. Společnost nemůže sice obstáti bez vládců, ale hřeší, kdo touží po vládě. Sympathie Waldhauserova je rozhodně na straně potlačených a poddaných, kteří nemají tolik falše

jako vznešení. Už jsme slyšeli, jak jim vytyká ukrutnost a bezohlednost ke služebníkům, které, když ve službě onemocněli, neostýchají se vyštvať z domu. Někdy slyšeti z jeho úst velmi příkrý úsudek o pánech. „Milost boží ztrácí se ve špatné společnosti a tak milost boží dnes ztrácí se zhusta v palácích zlých pánů, kde se křivě přísahá a lidé se navzájem zrazují.“

Z názorů přírodních také se dovídáme některé. Přírozenost zmijí jest, že při narození roztrhávají životy matek a tak se rodí; zevně jsou krásny a sličny, uvnitř však plny jedu. V povaze jejich jest, že když uštknou člověka, běží k vodě a jestliže jí nenaleznou, zmráají.

O velikonocích nemáme jísti ničeho, co by od kněze nebylo požehnáno. Pročež na ten den nosí se do kostela k požehnání všecko, cokoli je určeno k požívání. Ďábel zajisté, jak praví Augustin, přiměšuje se k chuti, barvě i vůni jídel. — Aby lidé na velikonoce po předchozím bdění nebyli ospalí a leniví, v některých krajinách jest ten zvyk, že jinoši, kteří zaspí jitřní, ráno se házejí do vody. Tak to viděl Waldhauser v Erfurtě.

O velikonocích mají lidé býti zdrželiví, také ženatí a vdané. „Proto v některých krajinách ženy na druhý den po velikonocích bijí muže své, třetího pak dne muži bijí ženy své, a to metlami ráno na loži, nebo rukama nebo žilami. Děje se to však na znamení, že mají se vzájemně napravovati, aby jeden od druhého v této době nežádal zákonité povinnosti manželské. Pročež i bijíce se říkají po německu: ‚smekostern‘...“ Zvláště ale ženy k témuž nabádá Waldhauser: „Protož, ó ženy, bijte holí muže svoje statečně ráno, jestliže by od vás v tyto dny žádali povinnost manželskou.“ Tuto zdrželivost slušno zachovati nejméně 3 dny, lépe však pět nebo sedm dnů. Jest však Waldhauser tak rozumný, že ji neukládá jako striktní příkaz.

Na konci prothematu velikonočního kázání vybízí Waldhauser posluchače, aby radostně zpívali „německy a česky... Crist ist erstanden a Buoh vssemohúcy atd., poněvadž v Praze více řečí neznáme.“

V některých chrámech se na letnice po epištole troubilo na trouby, aby se naznačilo, že stal se náhle zvuk s nebe.

O slavení ostatků píše Waldhauser toto: Zvyk jest v některých zemích a především v Rakousích, mé vlasti,

že o masopustě dochází ke konci rok služebníků a služek, kteří byli ve službách vinařů a sedláků. A proto, když se blíží masopust, každý sluha a služka, kteří měli zlé pány a od nich během roku mnoho vytrpěli, hledají si službu u jiného laskavějšího pána a vyjednávají s ním o nastoupení do služby za smlouvenou mzdu. Než někteří sedláci, kteří svým služebníkům ukládali přílišná břemena a bojí se, že by proto od nich odešli, když se blíží konec služebního roku, připraví jim kratochvíli a dají jim bohatě pokrmu i nápoje a dovolí je k tancům, aby se radovali do sytosti, aby tak i následujícího roku udrželi je ve svých službách.“

„Bývá na dvorech pánů zvykem, že před masopustem nebo o něm dávají svými vojáky a služebníky pořádati turnaje.“ Už jsme slyšeli výše, že mumraje na ulicích za posledních dnů masopustních se účastnily i staré babky, jež po celý rok sotva seděly na lavici, a falešní řeholníci, jeptišky a bekyně.

Křesťané také za doby Waldhauserovy dlužili si peníze u Židů. K jakým koncům docházelo někdy s dlužníky židovskými, vysvětluje z vypravování Konradova o jistém pošetlici, jenž po smrti otcově potřeboval peněz a když mu křesťané půjčiti nechťeli, šel k Židům, od nichž peníze na úrok obdržel. Tu počal křesťany tupiti a Židy chváliti, od nichž opět větší částky peněz se mu dostalo a byl velmi vděčen, že Židé trpělivě čekali ničeho nežádající, až konečně, když dluh úrokem se rozmnožil, mocí listiny jej před soudem pro dluhy obžalovali a poněvadž neměl, z čeho by zaplatil, o všechno jej připravili.“

Zajímavé jest líčení církevního průvodu, při němž se nesou kříže a zvoní se, čehož účelem jest zapuzení ďáblů. K tomu podává Waldhauser toto vysvětlení: „Jako král ve svém vojsku má odznaky královské, totiž trouby a prapory, tak i Kristus, král věčný, má ve své církvi bojující zvony místo trub a kříže na místo praporů. A jako by velice se bál panovník, jestliže by ve své zemi některého cizího krále sobě nepřátelského uslyšel trouby a uviděl prapory, tak ďáblové, kteří obývají v tomto povětří temném, velmi se strachují, když trouby Kristovy, totiž zvony, slyší a prapory jeho, totiž kříže, vidí. Pročež vhodně se zvoní v čas bouřky, aby ďáblové, kteří vzduch rozdmýchávají v bouři, trouby věčného krále slyšeli a zastrašení přehli...“ „V ně-

kterých krajinách, a to především francouzských, je zvyk, že jakýsi drak s ocasem dlouhým a naplněným plevami neb čímsi podobným, na prvé dva dny křížové jde před křížem, kdežto třetího dne s ocasem prázdným a svislým za křížem.“ Vztýčený ocas a chůze před křížem vyznamenávati měla vládu ďáblovu ve světě před příchodem Kristovým. Svislý ocas a chůze za křížem ve třetí den prosebný vyznačovala potlačení ďáblovu v době po příchodu Kristově.

*

Postilla pražských studentů jest dále předním zdrojem ku poznání náboženských názorů Waldhauserových.

Dogmatika Waldhauserova je současná orthodoxní dogmatika církevní.

Waldhauser je pravověrný, jeho víra nezná rozpaků, studium dogmatiky nemá u něho jiného účelu, nežli aby si obsah jednotlivých pouček jasně a plně uvědomil, a to za pomoci písma, otců a učitelů církevních, kteří jsou mu spolu důkazem, jenž nepřipouští námitek.

Konrad je oddaný syn své církve, jež mu je „svatou matkou církví“, „nevěstou Kristovou“, zákony, dané církevní autoritou jsou mu normou jednání, sám se jich častěji dovolává, ku zpovídání je třeba pravomoci řádné nebo delegované, kdo zpovídá bez ní, patří mezi vlky, uznává, že biskup může některé hříchy vyhraditi k rozhřešení sobě, církev má právo uvalovati kletbu.

Názory Waldhauserovy o nutnosti kázání a potřebě dobrých kazatelů již známe. Také již víme, jak si cení Písma. Tu podotýkáme pouze, že podle Jeronymova spisku „prologus galeatus“ (předmluva přílbicová“) nepočítá do seznamu písem kanonických knih Machabejských.

Tolerance ke kacířům nezná právě tak jako reformátoři pozdější. Kacíři jsou mu trní a hloží, jež na všech stranách má bodce; právě tak tito sluhové ďáblu neřestí plní jsou.

Člověku je potřebí milosti, zvláště, má-li povstati z hříchu. Svátost oltářní má v účtě; ji přijímajíce dotýkáme se ne pouze roucha Kristova, nýbrž i jeho těla, bychom zastavili proud hříchů.

Za účelem očištění od hříchů třeba se zpovídati buď skutkem nebo v úmyslu, když prvé není možné.

Zpovídati se máme pouze kněžím posvěceným, buď farářům nebo jejich vikářům, alespoň jednou v roce. Z důležitých příčin možno se zpovídati i bratřím žebravým, kteří k tomu od biskupa mají moc, zvláště dominikánům a minoritům, a kteří mají podobnou pravomocnost jako faráři, ale nikoli větší. Poněvadž však klamou lid říkajíce, že mají větší, nikdo by se jim za trest zpovídati neměl.

Aby rozhřešení bylo platné, nemusí býti kněz svatý. Důvodem toho jest, že kněz odpouští jako sluha, Bůh však jako prvý činitel; a proto buď skrze dobrého, buď skrze zlého sluhu odpouští. Ve knězi zlém může býti autorita i úřad, ale nikoli zásluha.

Waldhauser je ctitelem svatých, ale vystupuje proti podvodům, které se dějí s jejich ostatky.

2. Obrana (apologie)⁵⁾ jest druhým důležitým spisem Waldhauserovým, který napsal mravokárce jako odpověď na články pražských mendikantů a který nás zpravuje o prvé fasi zápasu Konradova s nimi. Obráně jsou předloženy obžalobní články mnichů. O spise tomto dosti pověděno při vypravování událostí ze života Konradova v letech 1363—4. Články mnichů i odpověď Waldhauserovu dle rukopisu knihovny universitní vydal Konstantin Höfler ve II. sv. „Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen“ r. 1865. str. 17—39. Ve vydání tomto jsou vynechána méně důležitá místa.

3. Aplikace myšlenek Valeria Maxima na theologii (Applicatio sententiarum Valerii Maximi ad theologiam), dílo morální, nalézající se dosud v rukopise ve klášteře kotvickém v D. Rakousích.⁶⁾ Spisek není příliš rozsáhlý, napsán jest na 36 listech literami velmi drobnými, na každé stránce 74 řádky počítajíc. Práce tato basiruje na sentencích Valeria Maxima, dějepisce římského, vrstevníka Tiberiova, jenž napsal: dějů a výpovědí pamětihodných knih devět. Konrad seznamuje nás pořadem knihy Valeriovy o různých náboženských, mravních i jiných obyčejích a názorech, tyto buď schvaluje, buď koriguje, modifikuje neb zavrhuje a na jednání křesťanů aplikuje. Takovým způsobem probrána skorem všechna látka

⁵⁾ Rukopis univ. pražské XIV. G. 17., českého musea XIII. E. 10. str. 13.—39.

⁶⁾ Čís. 160.

mravoučná. Abychom o povaze dílka nabyli jasnější představy, podáme tuto několik ukázek.

Na počátku praví autor: Poznomenati třeba, že zde podáno bude slohem přístupným z Valeria Maxima skorem všecko důležitější a pamětihodné, co tento napsal ve knize své, kterou, jak praví v předmluvě, napsal za panování císaře Tiberia ku vzdělání mravů onoho velikého Tiberia, jenž byl adoptivním synem Oktaviánovým a nástupcem i vnukem Juliovým, třetí totiž po Juliovi monarchií vládnal. Na to mluví se o bohoslužbě a náboženství. Podáváme toto: Věděti třeba, že bohoslužbou netoliko tento autor, nýbrž i filosofové a svatí rozumějí ctění boha, což jest ctnost jakási mravní, kterou kterýkoli člověk v sobě samém bohu se zavazuje. Pročež Augustin praví ve knize o pravém náboženství: nechť spojí nás náboženství v nový svazek s jediným všemohoucím bohem. Z toho důvodu tedy, že Valerius knihu svoji započíná bohoslužbou, ač přece byl pohanem, ctnostnějším však nad mnohé špatné křesťany, jejichž počet pohříchů jest nekonečný, poznomenati třeba, že my křesťané ve všech dílech svých především hledati máme království boží, uctívání boha vždy předesílajíce. Valerius v této prvé kapitole vypravuje, že Římané za prvých dob nebyli si zřetelem na oběti bohů jisti, ale některé pověry zachovávali užívajíce jistých znamení a hádání, která slula „portenta“. Tuskové však v umění obětování vyznali se úplně. Vidouce tedy Římané, že Tuskové je v obětování předstihují, dali jim svoje knihy „de portentis“ a chtěli od Tusků míti umění obětování. Na to sděluje Waldhauser, že dle Valeria bozi starých pohanů byli uctíváni těmito způsoby: první způsob záležel v tom, že chrám některého boha navštěvovali a sebe i svoje blízké božstvu doporučovali. Druhý způsob záležel v tom, že s mnohými prosbami od boha za něco žádali. Třetí způsob byl ten, že ve chrámech ke cti boží zpívali a s velikým jásotem zbožné nadšení vyjadřovali. Čtvrtý způsob, slavnější nade všechny ostatní, spočíval v tom, že boha vnitřnostmi zvířat uctívali. A to se stávalo, když něco nesnadného si chtěli na bozích vyprositi. Když byl spisovatel připomenul tyto čtyry způsoby uctívání bohů mezi pohany, aplikuje řečené na jednání křesťanů říka: Tyto čtyři způsoby hodí se velmi dobře křesťanům krále nebes uctívajícím. Také oni mají bohu zpívati v srdcích svých

a sebe i svoje všechno jemu doporučeti, celou duši svoji bohu obětovati k jeho chvále. Na to uvádí doklady z písma, na př.: dobrořeč, duše má, Hospodinu, a vše, co ve mně jest, jménu svatému jeho. Nebo: synu, dej mi srdce své atd. — Jiný příklad: Mluvě o tanci a o různých hrách starých Římanů, jež prý zavedeny byly na svedení lidí, odvolává se autor na sv. Augustina, jenž varuje co nejvíce křesťany nejen před takovými hrami, jimiž přímo se vzbuzuje vášně, nýbrž i před takovými, v nichž by mohla býti vášně. Na to praví dále: Takové hry, trvám, jsou zakázány také císařem Justiniánem. Těmito ukázkami, tuším, obsah a metoda práce vysvitne zcela zřetelně.

Pokud se týče autorství tohoto díla, třeba poznamenati, že sice pouze jen nápis částečně nečitelný na rukopise teprve ze stol. 15. pocházejícím Konrada jmenuje autorem jeho; nicméně však celá soustava spisku dovoluje, aby chom Konrada za autora uznali.

4. Řeč o pohřbu arcibiskupa Arnošta z Pardubic,⁷⁾ o níž zmínka se stala výše str. 79. Snad při bedlivějším prozkoumání archivů dolnorakouských se přece nalezne.

5. Korrespondence Waldhauserova obsahuje tyto kusy, které uvedeme v pořadí chronologickém, ač ovšem přiznati třeba, že všechna data nedají se zjistiti bezpečně:

a) List Waldhauserův biskupovi passovskému Gottfriedovi z Weisenecku, napsaný před smrtí adressátovou († 15. září 1362; viz str. 34.).

b) List Waldhauserův generálovi řádu dominikánského Šimonovi z Langresu ze dne 3. ledna 1364 (viz str. 70.).

c) List Waldhauserův převorovi u sv. Tomáše na Menším Městě pražském ze dne 14. února 1364 (viz str. 73.).

d) List Waldhauserův krajanům jeho rakouským v květnu 1364 (viz str. 79.).

e) Osvědčení rychtáře a přísežných města Žatce Konradovi ze dne 4. kv. 1365 (srv. str. 81.).

f) Svobodný list vévody bavorsko-strubinského Albrechta, daný Konradovi dne 23. října 1365 (srv. str. 81.).

⁷⁾Viz Miscellanea, sv. I., vyd. Rajmundem Duelliem 1723, v úvodě.

g) Dovolení ke kázání v provincii pražské a salcypurské dané papežem Urbanem V. Konradovi dne 22. února 1366 (str. 81.).

h) Prvý dopis M. Vojtěcha Rankova z Ježova Waldhauserovi ze dne 7. června 136(6?) (srv. str. 84.).

ch) Odpověď Waldhauserova na pamflet minoritů žateckých ze dne 21. září (?) 1366 (srv. str. 82.).

i) Akta týkající se sporu Konrada s Karmelitány o patření na boha ze dne 12. prosince 1366 (viz str. 83.).

j) Druhý dopis M. Vojtěcha Rankova z Ježova Waldhauserovi ze dne 13. pros. 136(6?) (srv. str. 85.).

k) List Waldhauserův císaři Karlovi (1368?, viz str. 87.).

l) Odpověď Karlova Konradovi na uvedený dopis (srv. str. 88.).

m) List minority Weiglina od sv. Jakuba Konradovi ze dne 17. října 1368. (viz str. 89.).

n) Svobodný list daný arcibiskupem pražským Janem Očkem z Vlašimě k cestě do Říma ze dne 31. října 1368 (viz str. 91.).

o) Dopis Konradův z Říma jeho pražským přátelům o příhodách v Římě 1369 (viz str. 92.).

p) Veřejný list kardinála biskupa tuskulánského Aegidia o smíření Konradově s karmelitány ze dne 12. května 1369 (viz str. 91.).

q) List kněze Mikuláše z Jemnice poslaný z Říma Waldhauserovi dne 14. srpna 1369 (viz str. 92.).

Korrespondence Waldhauserova z největší části otištěna F. Menčíkem v *Pojednáních Král. uč. spol. r. 1881* (str. 14. až 33.) a v *Časopisu českého musea 1880.*^{a)} Doplňky připravil k tisku Lad. Klicman.^{a)}

6. Výklad postní pana Konrada, plebána pražského (*Expositio quadragesimalis*). Dílko se nalézá v rukopise v bibliothece mikulovské. V seznamu rukopisů této bibliotheky, uveřejněném ve sbírce *Archiv*

^{a)} List Rankův ze dne 10. pros. 1366.

^{b)} Srv. Ottův St. N. XXVII., s. 124. — Vydání Menčíkovo trpí mnohými nedostatky a chybami až i smysl rušícími.

für oesterreichische Geschichte, sv. 39. na str. 483. jej uvedl Dr. B. Dudík s poznámkou: latinská postní kázání, krásně a čistě napsaná, s dobře zachovanými deskami a dlouhými sponami. Pisatel rukopisu poznamenal na konci díla: Kompilace pana Konrada, kazatele pražského, dobrá a velmi užitečná (kniha).

7. Prothemata řečí pana Konrada, rukopis v knihovně pražské metropolitní kapitoly,¹⁰⁾ jehož obsah jest patrný z názvu. Srv. také str.

8. Postilla zkrácená (postilla accurtata). Poněvadž postilla Waldhauserova byla příliš rozsáhlá, byly z ní záhy pořizovány postilly zkrácené, jak je nalézáme na př. ve dvorní bibliothece vídeňské a v Mnichově.

9. Kázání proti tanci (detestatio choreae), jak praví Klicman, kapucínada proti tanci ne nezajímavá.¹¹⁾

Vedle toho přicházejí pode jménem Waldhauserovým ještě různé jiné práce, o nichž nelze však s bezpečností říci, že mají našeho mravokárce autorem. Sem patří:

10. Řeči o svatých (sermones de sanctis), dle Klicmana vlastně výtahy z legend bez nějakého důležitého obsahu.¹²⁾

11. Friedjung ve spise Kaiser Karl IV. (str. 171) prý dle kodexu z bibliotheky innsprucké má Waldhausera za autora ještě těchto prací: o umění kazatelském, výkladu mše, zrcadla mnichů, o rozeznávání duchů. Než Friedjung přehlédl, že poznámka na listu 34 b. připisuje výklad mše M. Jindřichovi z Hessenska, a že tentýž mistr je poznamenán jako autor spisu o rozeznání duchů. Soudíme tedy, že také zrcadlo mnichů, nalézající se mezi právě jmenovanými dílky, náleží mistru Jindřichovi. Zbývá tedy promluvit vlastně jen o spisku o umění kazatelském.

Dílko toto je napsáno na prvních dvaceti pěti listech kodexu innspruckého (č. 569) a má — dle úvodu — za předmět podati návod ke kazatelství, ačkoli nepodává vlastně všeho toho, co je obsahem homiletiky.¹³⁾ nýbrž pouze návod k účelnému sestavení a vypracování kázání. Dělí se na čtyři díly, a to: o vybrání thematu, o rozdělení, podrozdělení a rozšíření thematu. Každý díl jest opět na

¹⁰⁾ Rukopis E. 19.

¹¹⁾ Klicman, Zpráva . . . , str. 67.

¹²⁾ Tamže.

¹³⁾ Homiletika¹⁾ = nauka o kazatelství.

menší hlavy rozdělen. První díl pojednává v pěti kapitolách o tom, co jest thema, kolik themat v řeči se klade, jak dlouhé má býti thema, jaké má býti, a odkud je třeba čerpati. Díl druhý pojednává v sedmi hlavách o tom, co jest rozdělení thematu, jakým způsobem thema se rozděluje, o příkladech rozdělení, o přístupu, ježž třeba učiniti ke thematu před jeho rozdělením, jak se má uváděti osoba, která v thematu mluví, o členech rozdělení, jak se mají k sobě navzájem a ku thematu, o klíčích rozdělení. V dílu třetím se jedná o tom, co jest podrozdělení, kolik částí má míti, odkud tyto části se váží, jak se části spojují, o dokladech, jichž se užívá k odůvodnění rozdělení a podrozdělení. Poslední díl ukazuje, co jest rozšíření thematu, kolikerým způsobem rozšíření se děje (tolika, že jich nelze ani vypočítati, jako: definicí, opisem, výkladem, argumentací atd.), o rozšíření prostředkem definice, o rozšíření prostředkem opisu, o rozšíření prostředkem výkladu atd. Na to následuje několik zvláštních kapitol, ježž některými předměty, o nichž již krátce promluveno bylo, obšírněji se zabývají, a to: o jakosti thematu, o prothematu, o rozdělení, podrozdělení, o způsobu, jak řeč rozšířiti (více kapitol).

Dílko je výsledkem praxe, z níž je abstrahováno. Podáváme z celého dílka, jehož obsah jest dosavad úplně neznám, pouze jen několik málo ukázek, na př. vysvětlení pojmu theámatu: thema jest prý látka jakási umělecká. Jako prý ze dřeva buduje se archa, tak ze thematu buduje se řeč. Thema jest dále útvarem (figurou), neboť jako figura hranicí nebo hranicemi bývá uzavřena, tak i thema, čili vybraná látka k řeči musí hranice a meze míti. Sluje také normou, poněvadž je vodítkem řečníkovým při sestavování řeči atd. — Dále se praví: Jest zvykem klásti v řečech dvě themata, jedno hlavní, ježž slouží ke kázání, druhé vedlejší, ježž slouží k povzbuzování a slove pro-thema, tak jako něco rozdílného od thematu, ježžto k něčemu jinému směřuje thema, k jinému prothema.

Ačkoli však řečeno bylo, že obyčejně v kázání se kladou dvě themata, znám přece znamenité duchovní, kteří kladou více themat nežli dvě. Důvodem prvním toho jest přístup ku thematu (prothema je úvodem), důvodem druhým, aby se ukázala shoda epištoly a evangelia nebo shoda historie (vypravování) s oběma neb jedním z nich.

Třetím důvodem jsou různé události, z nichž by každá vyžadovala zvláštního kázání, jako na př. když se v neděli koná pohřeb.

„Thema řeči třeba vybrati z písma a udati, ze které knihy, které kapitoly a kterého žalmu vzato. Důkaz třeba vésti z písem, ze spisů doktorů, z glossy, jež slove „obecná“, nebo i jiné schválené, z dekretů, z historie, z legend od církve přijatých neb z jiné auktority, na niž možno pro vážnost původcovu bezpečně spoléhati.“

„Některí prý, jak praví autor, mají ve zvyku lidu s dosti velkým užítkem kázati o celém čtení epištoly a evangelia, neb o legendě světce, rozděluje ji v části a vykládají ji ve smyslu duchovním, k mravnímu povzbuzení na způsob postilly, aniž by dříve z evangelia neb epištoly thema nějaké vybrali.“

„Kázati se má krátce, aby mnohým mluvením nebyla vzbuzena nechuť v posluchačích. Jinak kázati třeba řeholníkům, jinak světským, jinak laikům, jinak měšťanům, jinak sedlákům: tedy podle potřeb stavu, podle vzdělání a chápavosti. Nechť vyvaruje se kazatel lichocením těm, jimž káže, i prozrazení hříchu kohokoli.“

Při jednání o hříších nemají se jmenovati osoby, nebo určité sbory, konventy, místa, jakož některé v té příčině nesprávně jednají říkajíce, že v tom onom městě, v té oné vesnici jest tolik a tolik lichvářů, cizoložníků atd. Takovým způsobem kázání prý lidé se nepolepší, ale vznikají mnohá pohoršení. Třeba prý říci asi takto: daleko budiž to, aby mezi vámi byl takový muž a taková žena! Když prý se řekne, že je mezi nimi mnoho takových, méně se obávají lidé býti z počtu mnohých. „Nechť varuje se kazatel hříchy duchovních neopatrně prozrazovati laikům, jak některé neopatrně činí, říkajíce obecně na kazatelně: běda, takoví jsou naši praeláti, takoví a takoví kanovníci, nebo plebáni, takoví a takoví řeholníci. Tak zajisté zavdává se laikům příčina ke vzpurnosti a klérus i laické jsou pohoršováni.“

Těmito ukázkami se spokojíme, abychom si učinili jakousi představu o obsahu a soustavě díla dosti zajímavého. Jeho metoda je čistě scholastická, pečlivě, vyčerpávající rozdělení a podrozdělení, argumentace z písem, otců a ji-

ných autorit: to vše je charakteristickou známkou pojednání scholastických.

Kdo jest autorem tohoto spisku? Po uvedení posledních jeho slov čteme na listě 25 a: končí se knížka umění kazatelského, napsaná a složená veleslovutným kazatelem panem Konradem z Waldhausu z božné paměti.

Tážeme se však, zdali tato poznámka mluví pravdu? Neupíráme, že tato okolnost, že Waldhauser byl řečníkem tak vynikajícím, svádí nás přímo, abychom jeho autorství bez dalšího vyšetřování uznali. Také styl díla a vůbec celá jeho soustava neobsahuje nic, co by svědčilo proti autorství Konradovu. Jestliže složil Konrad praktickou příručku pro mladé kazatele — svoji *Postillu* —, není nepravděpodobno, že se pokusil o pořízení krátkého návodu theoretického ke složení řečí duchovní.

Některé však věci po stránce obsahové působí nám rozpaky, tak že jen tak beze všeho Waldhausera za autora spisu uznati nemůžeme.

Autor umění kazatelského si nepřeje, aby se kázalo o hříších kněžstva a řeholnictva, aby se laikové nepopudili proti nim a nebyli pohoršeni. Má tedy o této věci názor zcela jiný než Waldhauser. A nemožno namítnouti, že snad průběhem doby Waldhauser názory své v tom směru změnil. Nejen v Praze, už před tím, v Rakousích, káral s kazatelný neřesti duchovenstva.

Autor umění kazatelského zdá se býti méně rázný a energický nežli Waldhauser. Je dosti skromný a ostýchavý. Je to možno spatřiti už při pronášení názorů. Neřekne ku př. „řeč má obyčejně dvě themata, jedno hlavní, a druhé vedlejší, ale může míti themat více“, napíše však: „ale znám znamenité duchovní, kteří v řečech svých kladou více než dvě themata“. Zdá se mi, že by sebevědomý a slavený Waldhauser s takovou rezervou fakt, který není řídkou výjimkou, nepronášel. Které autority se měl Waldhauser dovolávati?

Také se zdá, že autor spisku, o němž mluvíme, má o prothematu poněkud jiný pojem nežli Waldhauser. Tomuto jest prothema úvodem k řeči, připravuje náladu pro nastávající kázání, orientuje posluchače o situaci dne, onomu však prothema, jak jsme viděli,

jest vedlejším thematem sloužícím k povzbuzování, jest něčím zcela rozdílným od thematu, a spěje k jinému cíli nežli toto.

Proto tedy, dokud nepřibude pozitivních svědectví ve prospěch autorství Konradova, třeba nechat otázku, kdo napsal umění kazatelské, na vahách.

12. V pražské universitní bibliothecě v rukopise VI. D 17 na listě 69. nalézá se fragment řeči, jejíž explicit zní: končí se řeč dobrá pana Konrada o lovení ryb atd. Není ovšem uvedeno příjmení „Waldhauseri“ nebo podobné, ale i kdyby uvedeno bylo, bylo by nesnadno zjistiti, zda fragment pochází od Waldhausera čili nic.

Oddíl o spisech Konradových uzavíráme poznámkou, že Waldhauser byl především kazatelem a že v kazatelství spočívá těžisko jeho významu. V tomto oboru získal si pověst po celé střední Evropě. Okolnosti ho přiměly, že sáhl také k péro a napsal svoji Obranu, dílko kulturně-historicky velmi důležité. a potom postillu, která působila ještě dlouho potom, když nadšená jeho ústa umlkla.

IV.

KONRAD WALDHAUSER V HISTORIÍ.

Jest zajímavě sledovati postavu Konradovu v dějinách. S počátku tane na mysli letopiscům a spisovatelům zcela jasně. Později však následkem osudného omylu zahalena jest v husté, takofka neproniknutelné temno. Ani jméno jeho nezná se správně a o životě a činnosti jeho píše se zprávy mylné, zmatené, až i fantastické. Teprve František Palacký osvětil opět postavu jeho jasným světlem historie. Lze říci, že Palacký Konrada Waldhausera v pravdě objevil.

Nuže slyšme hlas dějin.

Uznání, s nímž přátelé reformy života mravního u laikův i u duchovenstva provázeli činnost Waldhauserovu, vyjádřil několika stručnými a výstižnými rysy pražský kanovník Beneš z Weitmile, mravokárci sympaticky nakloněný. Jeho řádky věnované působení Waldhauserovu mají ráz náhrobního nápisu a vrcholí v názoru, že byl Konrad významným. Dle Beneše byl Konrad muž velmi vzdělaný, ale ještě větší řečník, jenž svatým kázáním svým napravil mravy lidí v naší vlasti. K předním zásluhám jeho počítá Beneš, že měšťky pražské k jeho domlouvám odložily nádherná roucha a po celý čas života tohoto kazatele a učitele slovtného dosti skromně se šatily. Zmiňuje se dále o neohroženém vystoupení mravokárcově proti lichvářům, zvláště však proti svatokupectví řeholních osob obojího pohlaví, pročež prý všichni bratří řádů žebravých vystoupili proti němu a mnohými pohanami jej zasypali. On však,

jsa mužem dokonalé lásky, všecko snesl klidně pro Pána, a jako dobrý vyznavač odešel ke Kristu.¹⁾

Ve zvláštním, tajemném světle jeví se postava Konradova M. Matěji z Janova. Jemu je Konrad spolu s Miličem druhým Eliášem, t. j. mužem plným ducha Eliášova, jenž přerušil dlouhé mlčení o posledním příchodu Kristově i Antichristově. „Jestliže chcete věděti,“ píše Janov, „kdo jest ten Eliáš, jest to Milič, ctihodný kněz a kazatel mocný ve skutku i řeči, jehož slovo plálo jako pochoděň, a podobně Konrad Waldhauser, člověk naproso zbožný a bohabojný, kteří oba přední metropole církve sv. svými spisy a řeči naplnili, Řím totiž, kde papež, a Čechy s Prahou, kde císař sídlí, a jeden z nich, totiž Konrad skonal v Praze, sídle císařském, druhý v Avignoně, sídle papežském, a oba na konec pro pravdu Ježíše Krista a pro spravedlnost uprostřed protivenství nejhoršího padli, až do smrti zápasíce proti šelmě.“ K těmto dvěma mužům vztahuje se ještě jiné místo z regulí Matějových: „Oni, Eliáš a Henoch, dva svědkové, jako dvě olivy a dva svícnové, přišedše, ono mlčení zhoubné a spánek škodlivý přerušili a křik učinili, volajíce: hle, ženich přichází, vyjděte vstříc.“ Janov určuje spolu i dobu, kdy toto mlčení přerušeno, rok totiž 1350. Tu nastal ten křik před příchodem Páně a potrvá na konec.²⁾ Ostatně Eliášem nazval Konrada již M. Vojtěch Rankův.

O činnosti Waldhauserově a příkoří, jež mu bylo podstoupiti pro pravdu, píše Tomáš ze Štítného³⁾: A jistě, žeť jest tak bylo protiknězi Konradovi a knězi Miličovi, ješto sta byla v Praze etná, věrná a statečná kazatelé slova božieho, jeden Němcóm, druhý Čechóm; že mluvili z toho, že v svatých stavích nepořádně bydlé mnozí, řeči hrdými a nepravými jako hromem protivnými bili a ještě zle mluvie o nich ti, ješto

¹⁾ Prameny českých dějin IV., 540.

²⁾ Pravidla st. a n. zákona, list 204., 205. (dle rukopisu mu-sejního XIII., E 13.).

³⁾ Knížky o připravení srdce (ruk. mus. 17. C 18) list 297.

zlému řkú, že by zlé nebylo a jim dobrým řkú, že zle bydlí.

Působnost Waldhauserovu dobře oceňoval také M. Jan Hus, jenž dle Veleslavína⁴⁾ „napsal někde, že Pán Bůh vzbudil tohoto Konrada, pro napomenutí pobožných lidí, aby se hříchů a neřádů těch vystříhali, kteréž tehdáž mniši v klášteřích páchali“.

Také Václav Hájek z Libočan⁵⁾ ve své Kronice s uznáním vzpomíná Waldhausera, řka: Na den sv. Strachoty umřel poctivý kněz Konrad, jenž byl kanovník řeholní a správce kaply Panny Marie před Teynem, jenž byl velmi slavný kazatel, tak jakž se lidé domnívali, že jest před ním žádný jemu rovný nebyl, neb byl člověk velmi učený a nad míru výmluvný....

O něco později uveřejnil Jan Cochlaeus Deset knih o dějinách husitů a uvedl v tomto díle (kn. I., str. 42.) místo z dopisu M. Ondřeje z Brodu k M. Janu Husovi, v němž zmiňuje se o těch, kdož před Husem proti mravní zkáze duchovenstva horlili a uvádí je jménem v tomto pořadí: Milič Konrad Štěkna. Toto místo, psané bez interpunkce, zavdalo podnět ku záměně Konrada se Štěknou, tak že tito dva mužové považováni byli po dlouhou dobu za jednu a tutéž osobu, nazývanou Konradem Štěknou.⁶⁾

Omyl tento do literatury zavedl M. Daniel Adam z Veleslavína ve svém kalendáři historickém ku dni 9. března. Připomenuv hlavně (dle Veitmile) činnost Waldhauserovu, uvádí zmíněné již místo z dopisu Ondřejova u Cochlaea a jmenuje našeho kazatele: Kunrad Štěkna.

Že však omyl takový byl možný, vysvětliti třeba tím, že průběhem doby postava Waldhauserova zatlačena byla do pozadí a to především významem mužů, kteří hnutí husitskému byli bližší nežli Waldhauser.

Tak na př. ve Flaciově Seznamu mučenníků⁷⁾ zmínky o něm nenalézáme.

⁴⁾ Kalendář historický k 9. březnu 1369.

⁵⁾ Kronika k r. 1369.

⁶⁾ *Historiae Hussitarum libri duodecim per Joannem Cochlaeum* (r. 1549). M. Jan Štěkna byl kazatelem v kapli betlemské a horlil koncem stol. XIV. a počátkem XV. o nápravu církve.

⁷⁾ Z r. 1562.

Bohuslavu Balbínovi sluje náš mravokárce „Conradus de Steken“ (nebo i de Stiekna), a to jak v Epitome IV., str. 406, tak i v „Čechách učenných“ (str. 108). V obou spisech však vedle toho se jmenuje „Konradem z Rakous“, což Balbín vysvětluje nesprávnou ovšem hypothesou, že Konrad sluje tak proto, poněvadž prý delší dobu se zdržoval na universitě vídeňské. Spolu s jinými spisovateli má ho Balbín za kazatele v Týně a na hradě u sv. Víta. Balbín ví také o jeho postille pražských studentů, zná několik jejích exemplářů, nesprávně mu však připisuje postillu Konradinovu v knihovně kláštera třeboňského, nyní v museu českém. Balbín nahlédl také do jeho Obrany, nalézající se tehdy v Krumlově a nadepsané „Obžaloby mendi kantů“. Balbín praví, že nemohl rukopis pro nedostatek času přečísti celý, až kdyby byl chvilenu listoval, byl by shledal, že končí na listě 15. Následkem svého spěchu domníval se však, že tyto „Obžaloby“ zaujímají celý svazek, že jsou tedy rukopisem „velikým“. Ví sice, že rukopis psán jest roku 1364, ale nemá správného názoru o povaze a účelu tohoto spisu. Domnívá se, že Konrad jest útočníkem, jenž žaluje na mnichy, tito mu odpovídají, ale on jejich odpovědi znovu vyvrací. Rukopis, o němž Balbín tuto mluví, je totožný s rukopisem, chovaným nyní v českém museu.

O Waldhauserovi samotném ví Balbín, že byl výborným řečníkem a mravokárcem. Mate ho však ta okolnost, že Hájek, katolický kněz, ho chválí a nazývá kanovníkem cti-hodným, kdežto spisovatelé strany pod obojí Bílejovský, Stránský, Theobald, Lupáč, Žalanský, Veleslavín ho považují za straníka svého, ba že prý docela i Hus o něm praví, že byl povzbuzen bohem, aby kázal proti mnichům. Nicméně však snaží se očistiti Konrada z podezření kacířství odvolávaje se na to, že zastával úřad kazatelský za bdělých arcibiskupů Arnošta a Jana, že Hájek i Ondřej svědčí o jeho pravověrnosti a že pochován v Týně ještě před vypuknutím kacířstva. Odvolává se na knihy jím vydané jako na „nevinné“ — sem mylně počítá zmíněnou již Postillu Konradinovu —, myslí však, že uchvácen v proudu řeči přece něco pronesl, co opatrným méně se zamlouvalo a zvláště prý za oné doby, kde mezi klérem řeholním a světským bývaly prudké spory, končící někdy rvačkami. S druhé strany však uvádí také názor jiných, kteří prý

četli jeho spisy a kteří soudí, že příliš volně mluvil o „posvátných“ osobách a že se vůči biskupům a kněžím dopustil prudkých invektiv. Než i tu také má Balbín výmluvu ve prospěch Konradův. Snad prý spisy jeho byly od kacífů, kteří po něm byli, porušeny! Musila prý přece jen víra jeho býti neporušena, když při chrámu metropolitním založil za sebe výroční mši (?) a když tak znamenitý řečník jako Beneš z Weitmile ho zahrnuje chválou.

O „Konradovi Štěknovi“ mluví také *Historie protivenství církve české* (od r. 814—1632). Tu se dovídáme, že v Čechách se počala r. 1350 svátost oltární podávati poprvé pod jednou způsobou, a to návodem professorů italských, francouzských a německých, jež Karel povolal na nově založenou universitu papežskou, jimž po boku stáli cizí studenti. Také prý někteří Čechové se dali svést, tvrdíce, že svátost nemá se udíleti snadné pod obojí způsobou, tím méně denně, a to prý jen s dovolením arcibiskupovým. Proti těmto názorům postavil se prý slovem i písmem Milič, jenž prý lid četně se shromažďující k jeho kázáním povzbuzoval k častému přijímání svátosti pod obojí způsobou a proti mnohým neřestem vystoupil „zbožnou snahou věrného soudruha Konrada Štěkny, muže zvláště vzdělaného a výmluvného, podporován“. Tito spůsobili plamennými řečmi svými mezi jiným, že nevěstinec — Benátky zvaný — zbořen, a na jeho místě chrám M. Magdaleny zbudován, což bylo předejrou k rozboření nevěstince duchovního. — Ačkoliv jasně z uvedeného textu vysvítá pouze to, že Konrad Miliče podporoval v jeho snahách mravokárných, přece s jistou pravděpodobností možno usuzovati, že autor *Historie* považuje Konrada za spolupracovníka Miličova v boji proti zavedení přijímání pod jednou způsobou. Byly tedy ve století XVII. velmi zmateny názory o starší české historii.

Berghauer ⁸⁾ (ve stol. XVIII.) rovněž jmenuje našeho mravokárce Konradem ze Štěkna, pokud se ale týče jeho činnosti a názorů, má o něm pojem úplně správný. Podotýká, že někteří hoříce pomstou rozhlášovali o něm, že jest nejhorším kacífem. Od té výtky však ho prý osvobozují zanechaná díla, prázdná jakéhokoli kacífství. Na konec

⁸⁾ Ve spise *Protomartyr I.*, v Augsburku a Hradci 1736.

správně píše, že z děl jeho chovaných v bibliothece kapitolní u sv. Víta, je patrné, že pracoval toliko na reformě mravů a nikoli na očisťování víry. Spolu líčí Berghauer otevřeně mravní spoustu v Praze v době Karlově, jež tolik starostí působila císaři i arcibiskupu Arnoštovi. Nebyl ještě toho názoru Berghauer, že by bylo třeba tuto mravní hnilobu, jak ji sám nazývá, zakrývatí a vymlouvatí, jako činí jiní spisovatelé a historikové s tendencí klerikální, aby jen se jim neshroutila theorie o „zlatém“ věku české církve za doby Karlovy. Poslal prý však Bůh, pokračuje Berghauer, jako vždycky jindy, muže zkušéné, kteří „prutem úst svých“ trestali hřích; Konrad byl jedním z nich.

Nejpodivnější názory o „Konradu Štěknovi“ vyslovuje Augustin Zitte.⁹⁾ Dle něho se prý Hájek naprosto mýlí, máje Konrada za kanovníka. Konrad prý dle vši pravděpodobnosti byl světským knězem a v době své „křesťansko-vlastenecké“ působnosti farářem v Týně. Kdežto t. zv. kacíři prý mluví o něm skrovně, chválí ho nejkatoličtější spisovatelé. Tuto vroucnost katolíků lze vysvětliti tou okolností, že by ho rádi prohlásili za straníka svého. Ale tato snaha je naprosto marna, neboť Jakob Lenfant¹⁰⁾ zřejmě dokázal, že tato domněnka odporuje nevývratným událostem a třeba ji zavrhnutí co nejrozhodněji. — Štěkna, rodilý v Rakousích — praví Zitte —, jenž však dlouhým pobytem v Čechách stal se dokonalým Čechem, nevstoupil na kazatelnu, aby nehorlil proti násilným novotám v církevní kázni, jež byly strašnými zákony, hrozbami a tresty zavedeny. Poněvadž pak věděl, že pokrytečtí mnichové jsou příčinou těchto nesnesitelných novot, tedy vystoupil proti těmto vlkům v kožích ovčích, a šel tak daleko, že jejich hanebné neřesti a farizejství nejen v Týně, nýbrž i na hradě odhalil — dle názoru Zitteova ne sice v chrámě samém, nýbrž pouze v řecké kapli pod věží — a je vylíčil jako příčinu vši mravní zkázy atd. Mluvil proti zvláštnímu jejich kroji, proti jejich pouze tělesnému sebezmrtnění, poněvadž toto nemá zaslíbení ani tohoto života ani naděje slávy v životě druhém. Dle všeho mluvil asi často proti jejich lenivé kontemplaci, věčnému zpívání žalmů, a proti mecha-

⁹⁾ Lebensbeschreibungen der drey ausgezeichnetsten Vorläufer des berühmten M. Johannes Hus von Hussinecz (1786), str. 76. a násl.

¹⁰⁾ Histoire de la guerre des Hussites.

nické pobožnosti vůbec. Kázal proti jejich formulím žehnacím, amuletům, dutkám, Lukášovým cedulím, kapucím, škapulířům, řeménkům, pásům, sandálům, krátce proti „všem jejich specialitám“. Konrad byl pravděpodobně kanovníkem řeckým, ale také řeholním kanovníkem. Dále líčí Zitte, co proti Konradovi mnichové podnikli. Jak patrně, vylíčil Zitte Waldhausera nikoli, jakým skutečně byl, nýbrž jak si ho představoval dle svého ideálu josefinistického. —

Tomuto zmatku učinil konec František Palacký,¹¹⁾ jenž srovnáv příslušné prameny zjistil právě jméno i původ Konradův, ukázal, že není se Štěknou jedna a táž osoba, vypsál stručně jeho život a podal ukázky z jeho Obrany.

Práce Palackého byla pramenem, z něhož čerpali vědomosti svoje o Waldhauserovi různí historikové, především autoři kompendií církevních dějin.

R. 1865 vydal prof. Konst. Höfler ve sbírce zvané „Prameny rakouských dějin“ (oddělení: spisovatelé, sv. VI.) Konradovu Obranu spolu se články žalobními mnichů žebavých, a to dle rukopisu pražské universitní knihovny, s vynecháním však míst méně závažných.

V Pojednáních král. č. spol. nauk r. 1881 vydal Ferdinand Menčík rozpravu o životě a činnosti Konradově, dosud nejobšírnější, ač s pochybenou chronologií, a otiskl zde největší část jeho korespondence. Doplňky této korespondence připravil k tisku L. a. d. Klicman.¹²⁾

Vedle Menčíka psal o Waldhauserovi W. W. Tomek v Dějepisu města Prahy (III. sv.), položiv však nesprávně příchod Waldhauserův do Prahy k r. 1358.

¹¹⁾ Srv. Die Vorläufer des Husitentums in Böhmen. Aus den Quellen bearbeitet und herausgegeben von Dr. J. P. Jordan. Leipzig, 1846. Práce tato vyšla r. 1871 v II. dílu Radhoště, str. 297.—310. po česku s tímto dodatkem od Františka Palackého: Spis tento, určený pro akta král. české Společnosti nauk, podán byl c. k. censure 1843, ale vrácen spisovateli bez potřebného tehdejší povolení k tisku. Když dvě léta později chvalně známý Dr. J. P. Jordan poznal jej u mne, žádal mne o povolení, vydati jej v cizině pod svým jménem v německém překlada, čehož já, prohlédaje ku prospěchu nauky, odepřítí ani nechtěl ani nemohl jsem.

¹²⁾ O některých kusech se zmiňuje již ve Zprávě o cestě po knihovnách již častěji jmenované.

Pro Ottův Slovník Naučný (sv. XXVII., str. 122—124) napsal Ladislav Klicman o Waldhauserovi článek ne sice objemný, ale přece vše podstatné vyčerpávající, se správnou chronologií, v čemž dosavadní práce především chybovaly. Přes velikou stručnost lze tento článek považovati za nejlepší z dosavadních prací o Waldhauserovi.

OPRAVY:

V úvodním slově řádka 10. s hora, místo dlouhým čti dlouhých.

Strana 28., poznámka 12. řádka 4., místo Matěj čti Matěji.

Strana 44., číslo poznámky 61), polož za slovo „Cizoložník . . .
na poslední řádku dole.

OBSAH

	Strana
I. DOBA KARLOVA	9
Zevnější lesk církve: Množství chrámů a klášterů, duchovenstva i řeholníků, nádhera bohoslužeb, úcta svatých a ostatků, touha po odpustcích, pouť. Vliv církve na školství a stát	9
Mravní porušenost společnosti křesťanské. Nekanonické obsazování beneficí, zanedbávání povinností duchovní správy. Lenost a požitkářství farářů, přestupování coelibátu. Poměry klášterní. Finanční snahy papežů. Pověra v lidu. Necudnost. Manželství. Surovosť mravů. Rozpory sociální a národní. Kacířství v Čechách. Arnošt z Pardubic	12
Příčiny mravního úpadku. Politické snahy papežů. Přehnané oceňování svátostí. Coelibát. Nepřítomnost krále a biskupa. Povýšení biskupů. Duchovenský proletariát	18
Vznik reformace — její základní myšlenka: Uvolnění individua. Waldhauser mezi připravovateli nových dob	20
II. ŽIVOT A PŮSOBNÍ KONRADA WALDHAUSERA	22
Narození Waldhauserovo, vývoj povahy, vzdělání: Místo a čas narození Konrada. Krajina u Waldhausu. Statuta kanovníků řeholních. Dvůr papežský. Flagellanti. Boje papežů s Ludvíkem Bavorskem. Škola v Krumlově. Další vzdělání	22
Konrad knězem a kazatelem ve Vídni: Pouť do Říma. Dopis biskupu passovskému	31
Konrad navštíví Prahu — stane se farářem v Litoměřicích: Motivy návštěvy v Praze. Císař Karel IV. Arcibiskup Arnošt	36
Konrad kazatelem u sv. Havla — úspěch jeho kázání: Z čeho odvozovati kazatelské úspěchy Konradovy. Jeho kvalifikace kazatelská	38
Obsah kázání Waldhauserových: Nádhera v šatstvu. Nepočetnost mravů. Obžerství. Pýcha. Horlení proti pápám. Lakomství, lichva. Hra v karty a kostky. Lhostejnost náboženská	41

OPRAVY:

V úvodním slově řádka 10. s hora, místo dlouhým čti dlouhých.

Strana 28., poznámka 12. řádka 4., místo Matěj čti Matěji.

Strana 44., číslo poznámky 61), polož za slovo „Cizoložník . . .
na poslední řádku dole.

OBSAH

	Strana
I. DOBA KARLOVA	9
Zevnější tešak církve: Množství chrámů a klášterů, duchovenstva i řeholníků, nádherná bohoslužeb, úcta svatých a ostatků, touha po odpustcích, pouť. Vliv církve na školství a stát	9
Mravní porušenost společnosti křesťanské. Nekanonické obsazování benediktů, zapírkování povinností duchovní správy. Lenost a požítkářství farářů, přestupování coelibátu. Poměry klášterů. Utlačení snahy papežů. Pověra v lidu. Necudnost. Mandeňství. Surovost mravů. Rozpory sociální a národní. Kacířství v Čechách. Arnošt z Pardubic	12
Příčiny mravního úpadku. Politické snahy papežů. Přehnané oceňování svátostí. Coelibát. Nepřítomnost krále a biskupa. Povýšení biskupů. Duchovenský proletariát	18
Vznik reformace — její základní myšlenka: Uvolnění individua. Waldhauser mezi připravovateli nových dob	20
II. ŽIVOT A PŮSOBNÍ KONRADA WALDHAUSERA	22
Narození Waldhauserovo, vývoj povahy, vzdělání: Místo a čas narození Konrada. Krajina u Waldhausu. Statuta kanovníků řeholních. Dvůr papežský. Flagellanti. Boje papežů s Ludvíkem Bavorskem. Škola v Krumlově. Další vzdělání	22
Konrad knězem a kazatelem ve Vídni: Pouť do Říma. Dopis biskupu passovskému	31
Konrad navštíví Prahu — stane se farářem v Lito-měřicích: Motivy návštěvy v Praze. Císař Karel IV. Arcibiskup Arnošt	36
Konrad kazatelem u sv. Havla — úspěch jeho kázání: Z čeho odvozovati kazatelské úspěchy Konradovy. Jeho kvalifikace kazatelská	38
Obsah kázání Waldhauserových: Nádherná v šatstvu. Nepočetnost mravů. Obžerství. Pýcha. Horlení proti pá-nům, Lakomství, lichva. Hra v karty a kostky. Lhostejnost náboženská	41

Waldhauser o kněžích řeholnicích: Význam kněžství Povinnost kazatelská. Opomíjení povinností kněžských. Korupce mnichů	91
Konflikt Waldhauserův s mnichy: Zášti mnichů proti Waldhauserovi. Zakročení generála dominikánů. Stání arcibiskupského soudu	100
Milič z Kroměříže	104
Přiosvětlení konfliktu — žalobní články proti Waldhauserovi: Waldhauserova kázání ke konfliktu probošů Druhý výslech u soudu arcibiskupského. Projevy lidu proti mnichům. Dopis generáloví dominikánů. Články domovníků a augustiniánů proti Konradovi. Jeho odpověď na ně. Dopis převorovi u sv. Tomáše. Reč proti článkům omráčeným o letnicích. Vévoda rakouský v Praze	106
Konrad píše Obranu: Odpověď na články augustiniánů. Reč o pohřbu arcibiskupa Arnošta	115
Konrad farářem v Týně	119
Konrad a minorité žatečtí, kázání za hraničními Čech: Příhody v Žatci. Svobodný list daný vězňům habsburským, přivolení papežovo ke kázání v provinciích jezuitských i salcburské. Nový konflikt s minority žateckými	121
Konrad ve sporu s Karmelitány: Otázka paltent na boha	122
Konrad a M. Vojtěch Rankův: Dopisy Rankovy ke Konradovi. Zášti mnichů k Vojtěchovi	124
Konrad píše postillu. — Dopis císaři Karlovi	126
Opětné spory s mnichy. — Střetnutí s minoritami Weiglínem: Spory o čtvrtinu pohřebního. Dopis od minority Weiglína	128
Cesta Konradova do Říma. — Opětné spory s mnichy: Urovnání sporu o čtvrtinu pohřebního. Omluva proti Waldhauserovi. Papež uznává jeho činnost. Konradova	131
III. SPISY WALDHAUSEROVY	141
Postilla studentů sv. pražské university (Její obsah, rozdělení, překlad, význam). Obrana. Aplikace nových dokladů Maxima na teologii. Reč o pohřbu arcibiskupa Arnošta. Korrespondence Waldhauserova. Výklad postill. Postillu máta řeči pana Konrada. Postilla zkrácena. Kázání proti tanci. Řeči o svatých. O umění kazatelů. O bytosti	141
IV. KONRAD WALDHAUSER V HISTORII	149
Beneš z Weitmile. Matěj z Janova. Štěpán Hise. Proboš ze Štěknou. Balbín. Berghauer. Zille. Palacký. Budík. Tomek. Menčík. Klicman	149

~~13~~ 35

KNIHTISKÁRNA DYK A RYBA, VRŠOVICE

